

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DEKİ GELİR DAĞILIMI
DENGESİZLİĞİ VE YOKSULLUĞUN BOYUTLARINI
ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

121869

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
FERHAT AKYÜZ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM ENSTİTÜSÜ
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. ALİ ÇİMAT

T 121869

HAZİRAN-2002

MUĞLA

T.C.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DEKİ GELİR DAĞILIMI
DENGESİZLİĞİ VE YOKSULLUĞUN BOYUTLARINI ETKİLEYEN
FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Hazırlayan: FERHAT AKYÜZ

.....*Sesiz*..... Bilimleri Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Sözlü Savunma Tarihi :

Tezin Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. ALİ ÇİMAT

İmza:

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. a.m. BAYDUR

İmza:

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Aslan Eren

İmza:

Jüri Üyesi:

İmza:

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM BAKANLIĞI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. ALİ OSMAN GÜNDOĞAN

Haziran-2002

MUĞLA

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “1980 Sonrası Dönemde Türkiye’deki Gelir Dağılımı Dengesizliği ve Yoksulluğun Boyutlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma baş vurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2002

Ferhat AKYÜZ

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün 08/02/2002 tarih ve 1.24 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 23/1 maddesine göre, İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ferhat AKYÜZ' ün "1980 Sonrası Dönemde Türkiye'deki Gelir Dağılımı Dengesizliği ve Yoksulluğun Boyutlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi" adlı tezini incelemiş ve aday 15/02/2002 tarihinde saat 14.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 45 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin... Başarı... Olduğuna... ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİMAT

Üye

Üye

Üye

Üye

C.M. BAYDAR

Prof. Dr. Aslan Eren

Çevre
İnceleme

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu:

Üniversite Kodu:

Tezin Yazarının Soyadı: AKYÜZ

Adı: Ferhat

Tezin Türkçe Adı: "1980 Sonrası Dönemde Türkiye'deki Gelir Dağılımı Dengesizliği ve Yoksulluğun Boyutlarını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi"

Tezin Yabancı Adı:

Tezin Yapıldığı Üniversite: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yılı: Haziran 2002

Tezin Türü: Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

Sayfa sayısı:

Tez Danışmanının

Ünvanı Adı Soyadı: Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİMAT

Türkçe Anahtar Kelimeler

1. Gelir Dağılımı
2. Gelir Dengesizliği
3. Yoksulluk

İngilizce Anahtar Kelimeler

1. Income Distribution
2. Income Inequality
3. Poverty

..../06/2001

İmza

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı :Ferhat AKYÜZ

Doğum Yeri : Maden

Doğum Tarihi : 1975

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise : 1989-1992 Maden Lisesi

Lisans :1994-1998 Muğla Üniversitesi,İ.B.F.,Fakültesi, İktisat Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

2000- Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Araştırma Görevlisi

ÖZET

Günümüz toplumlarının artan sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle varlıklarını sürdürebilmeleri ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri giderek zorlu bir mücadeleye dönüşmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak çıkan gelir dağılımı dengesizliği ve yoksulluk mevcut politikalarla üstesinden gelinemeyecek boyutlara ulaşmış gözükmektedir.

1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve uygulanan sosyo-ekonomik politikalar ülkede her zaman varolan gelir dağılımı dengesizliğini alt gelir düzeyindekiler aleyhine daha da bozmuştur. Bu nedenle ülkemizde her dönem tartışma konusu olan gelir dağılımındaki bozuk yapı ve yoksulluk bugün üzerinde durulması gereken bir sorun niteliğine bürünmüştür.

Gelir dağılımı ve yoksulluğu etkileyen bir çok unsur bulunmaktadır. Ekonomik büyüme, ücret düzeyleri, işgücü piyasasındaki gelişmeler, vergi sisteminin yapısı, tarım kesimindeki gelişmeler ve faiz hadlerindeki değişimler gelir dağılımını ve yoksulluğu etkilemektedir. Bu çalışmada bu unsurların gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine etkileri incelenecektir.

ABSTRACT

For today's communities maintaining their existences and meeting their basic needs are gradually turning into a hard struggle because of the increasing social and economic inequalities. Emerging as an inevitable result of this, dimensions of imbalance in the distribution of income and poverty seem to be invincible with current policies in most of the developing countries.

Trough the period after 1980 unfavourable conditions of Turkish economy and implemented socio-economic policies have worsened the imbalance in income distribution which has always existed in the country against the people who are the members of low-level income class. Therefore, imbalance of income distribution and poverty which have always been a subject of dispute is now a problem that must be overcome.

There are many factors that effect income distribution and poverty. Economic growth, wage levels, developments in labor market, structer of tax system, improvements in agriculture sector and changes in interest rates effect income distribution an poverty. Here effects of these factors on income distribution and poverty are studied.

ÖNSÖZ

2500 yıl önce Konfüçyüs eşitsizliğe nedretten daha fazla tepki gösterilmesi gerektiğini söylemişti. Gerçekten de nedret kimi yerlerde ortadan kalkarken eşitsizliğe ilişkin sorunlar hep sürüp gitmiştir. Gelir dağılımı dengesizliğinin ve yoksulluğun bir toplumda var olması, o toplumda sosyal ve siyasal huzurunun sağlanması imkansızdır. Gelir dağılımı dengesizliğini ve yoksulluğu, ekonomik büyüme, ücret düzeyleri, işgücü piyasasındaki gelişmeler, vergi sisteminin yapısı, tarım kesimindeki gelişmeler ve faiz hadlerindeki değişimler gibi birçok unsur etkilemektedir. Bu çalışmada bu unsurlar incelenmektedir.

Tez çalışmam boyunca bana tavsiye ve yardımlarda bulunan, danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİMAT'a teşekkür ederim. Ayrıca, kaynak sağlamadaki yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Tülay CEYLAN'a, teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
TABLolar, ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX

BÖLÜM I

GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞU AÇIKLAMAYA YÖNELİK KAVRAMLAR VE KURAMLAR

GİRİŞ.....	1
A. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞU AÇIKLAMAYA YÖNELİK KAVRAMLAR.....	2
1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI.....	2
1.1. Sektörel Gelir Dağılımı.....	3
1.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	4
1.3. Kişisel Gelir Dağılımı.....	5
1.4. Bölgesel Gelir Dağılımı.....	6
2. GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜTLERİ.....	6
2.1. Lorenz Eğrisi.....	7
2.2. Gini Katsayısı.....	8
1.3. Kuznets Katsayısı.....	9
3. YOKSULLUK KAVRAMI.....	11
3.1. Mutlak Yoksulluk.....	12
3.2. Görelî Yoksulluk.....	13
3.3. Öznel Yoksulluk.....	14
3.4. Yoksulluk Sınırı (Çizgisi).....	14

3.4.1. Gıda Harcamasına Göre Yoksulluk Sınırı.....	14
3.4.2. Temel İhtiyaçlar Maliyeti Yaklaşımı.....	15
3.4.3. Gıda Kalori Alımı Yaklaşımı.....	15
3.4.4. Ortalama Gelirin Yarıısı Yaklaşımı.....	16
3.4.5. Leyden Yoksulluk Sınırı.....	16
3.5. Yoksulluk Endeksleri.....	17
3.5.1. Kafa Sayısı İndeksi (Head-Count İndex).....	17
3.5.2. Yoksulluk Açığı İndeksi (Poverty Gap İndex).....	19
3.5.3. Sen Endeksi.....	19
3.5.4. Foster- Greer- Thorbecke Endeksi.....	22
B. GELİR DAĞILIMINI VE YOKSULLUĞU AÇIKLAMAYA YÖNELİK	
KURAMLAR.....	24
1. KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMLARI.....	24
1.1. Ricardo'nun Bölüşüm Kuramı.....	25
1.2. Marx'ın Artık Değer Kuramı.....	29
2. NEO KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMLARI.....	31
2.1. Clark'ın Marjinal Verimlilik Kuramı.....	32
2.2. Ürün Tükенimi Kuramı.....	34
3. KEYNESYEN BÖLÜŞÜM KURAMLARI.....	35
3.1. Boulding Modeli: Muhasebe Özdeşikleri Kuramı.....	35
3.2. Kaldor Modeli.....	36
3.3. Pasinetti Modeli.....	38
4. GELİRİN YENİDEN DAĞITIMININ KURAMSAL	
ARKA PLANI.....	44
4.1. John Rawls'ın Hakediş Kuramı.....	45

4.2. Robert Nozick'in Liberteryan Ütopyası ve Hakediş Kuramı.....	46
4.3. Amartya Sen'nin Hakediş Kuramı.....	47

BÖLÜM II

1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞUN İNCELENMESİ

A. 1980 SONRASINDA TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ VE YOKSULLUĞUN PROFİLİ.....	49
1. FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI.....	49
1.1. Ücret Ve Maaş Gelirleri.....	51
1.2. Tarım Gelirleri.....	55
1.3. Sermaye Gelirleri.....	55
2. SEKTÖREL GELİR DAĞILIMI.....	57
3. BÖLGESEL GELİR DAĞILIMI.....	61
4. KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI.....	66
5. TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN PROFİLİ.....	71
5.1. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Kent Yoksulluğu: Nöbetleşe Yoksulluk.....	84
B. GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERDEKİ GELİŞMELER.....	87
1. Reel Ücretlerdeki Gelişmeler.....	87
2. İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler.....	91
4. Tarım Kesimindeki Gelişmeler.....	94
5. Vergi Politikalarındaki Değişmeler.....	97
6. Faiz Hadlerinin Yükselmesi.....	101
7. Ekonomik Büyüme, Gelir Dağılımı Ve Yoksulluk.....	104

BÖLÜM III**GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLERİN EKONOMETRİK ANALİZİ**

1. YÖNTEM.....	107
2. BAĞIMLI VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİN TESBİTİ.....	107
3. MODELİN KURULMASI.....	110
4. MODELİN TAHMİNİ.....	111
5. MODELİN ANALİZİ.....	112
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA.....	121

TABLOLAR, ŞEKİLLER ve GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Tablo, Şekil ve Grafik No</u>	<u>Sayfa No</u>
Bölüm I	
Şekil:1.1. Lorenz Eğrisi.....	7
Şekil:1.2. Ricardo'nun Bölüşüm Kuramı.....	27
Şekil: 1.3. Clark'ın Marjinal Verimlilik Kuramı.....	33
Tablo:1.1. Emek Ve Emek- Dışı Faktör Payları Etki Eden Değişkenler.....	36
Bölüm II	
Şekil: 2.1. 1987 ve 1994 Gelir Dağılımı Araştırma Sonuçlarına göre Lorenz Eğrileri.....	69
Tablo: 2.1. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	51
Tablo: 2.2. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	52
Tablo:2.3. 1987 ve 1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketleri Sonuçlarına Göre Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	53
Tablo:2.4. 1987 ve 1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketleri Sonuçlarına Göre İşteki duruma Göre Gelir Dağılımı.....	54
Tablo:2.5.500 Büyük Sanayi Kuruluşu'nda Katma Değer Paylaşımı (Sabit Fiyatlarla).....	54
Tablo: 2.6. 1980 sonrası Dönemde Türkiye'de Sektörel Gelir Dağılımı.....	58
Tablo: 2.7. Hane Halkı Fertlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Toplam kullanılabilir Gelirleri (Milyon TL).....	60
Tablo: 2.8. Bölgeler İtibariyle KBDGSYİH'nın Türkiye Ortalamasına Oranları.....	62
Tablo: 2.9. Hane Gelirlerinin Bölgeler İtibariyle %20'lik Hane Halkı Gruplarına Göre Dağılımı (1987).....	63
Tablo: 2.10. Hane Gelirlerinin Bölgeler İtibariyle %20'lik Hane Halkı Gruplarına Göre Dağılımı (1994).....	63
Tablo: 2.11. Bölgelere Göre Hane Halkı Sayısı Ve Kullanılabilir	

Gelirin Dağılımı.....	64
Tablo: 2.12. Gelir Türlerinin Bölgeler Arasındaki Dağılımı 1994.....	65
Tablo: 2.13. Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmaları Bulguları.....	68
Tablo: 2.14. Hane Gelirlerinin % 5'lik Nüfus Dilimlerine Dağılımı 1987,1994.....	70
Tablo: 2.15: Farklı Yöntemlerle Türkiye'de Yoksulluk Oranları.....	72
Tablo:2.16. Orta Gelirli Ülkelerde Mutlak Yoksulluk Oranı (Günde Bir Dolarla).....	72
Tablo:2.17. Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları 1987- 1994.....	74
Tablo: 2.18. Yoksulluk Ölçütlerine Göre Türkiye'de Yoksulluk.....	76
Tablo:2.19. Türkiye'de Kişi Başına Yoksulluk Sınırı Dolar Bazında.....	78
Tablo:2.20. Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Yoksulluğun Bölgeler İtibarıyla % Dağılımı-1987.....	78
Tablo:2.21. Türkiye'de Genel Yoksulluk Oranları.....	79
Tablo:2.22. TGM ve MGM'ye Göre Yoksul Fertlerin Çalışma Durumu.....	80
Tablo:2.23. Hane Halkı Fertlerinin İşteki Durumlarına Göre Yoksulluk.....	81
Tablo: 2.24. Gelir Durumuna Göre Yoksulluk (TGM, MGM' e Göre).....	82
Tablo:2.25. İktisadi faaliyete göre yoksulluk (MGM, TGM).....	83
Tablo:2.26. Hane Halkı Reisinin İktisadi Faaliyetine Göre Yoksulluk.....	84
Tablo:2.27 Reel Ücret Endeksleri 1979-1996.....	89
Tablo:2.28. Ücret ve Maaşların Nominal ve Reel Gelişimi (1980-1995).....	90
Tablo:2.29. Türkiye'de Nüfusun Ana Yaş Gruplarına Göre Dağılımı ve Bağımlılık.....	91
Tablo:2.30. Türkiye'de Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri.....	92
Tablo: 2.31. Türüne Göre Eksik İstihdamda Olanların Dağılımı,1989.....	93
Tablo:2.32 TEFE İçindeki Oranlara Göre İç Ticaret Hadleri.....	94

Tablo:2.33. Toprak Büyüklüğüne Göre Küçük ve Büyük İşletmeler Toprak Dağılımında Eşitsizlik.....	96
Tablo:2.34. Türkiye’de Toprak Dağılımı.....	97
Tablo:2.35. Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri.....	99
Tablo:2.36. Servetten Alınan Vergilerin GSMH’ya Oranı.....	101
Tablo: 2.37. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçindeki Özel Firmaların Faaliyet Dışı Kar Oranları.....	102
Tablo:2.38.Sabit Fiyatlarla GSMH’nın Gelişimi.....	105
Bölüm III.	
Tablo: 3.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı Eşitsizliği.....	108
Tablo:3.2. Büyüme, İşsizlik Oranları Verileri.....	109
Tablo:3.3. Ücret ve Dolaylı Vergi Verileri.....	110
Tablo:3.4.Doğrusal-Logaritmik Analiz Sonuçları.....	111
Tablo:3.5.Logaritmik-Doğrusal Analiz Sonuçları.....	111
Tablo:3.6.Logaritmik - Logaritmik Analiz Sonuçları.....	111
Tablo: 3.7. Varyans Analiz Tablosu.....	112

KISALTMA LİSTESİ

a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen tez
AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
FGDE	Fonksiyonel Gelir Dağılımı Eşitsizliği
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH'	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İ.T.O.	İstanbul Ticaret Odası
KSE	Kafa sayısı endeksi
MGM	Minimum Gıda Maliyeti
OECD	Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Teşkilatı
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TGM	Temel Gereksinimler Maliyeti
KBDGSYİH	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
AB	Avrupa Birliği

GİRİŞ

Gelir dağılımı dengesizliği ve yoksulluk çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Yapılan bu çalışmada, 1980 sonrası dönemde Türkiye'deki gelir dağılımı dengesizliği ve yoksulluğu etkileyen sebepler incelenmiştir. Ülkemizde gelir dağılımı dengesizliği ve yoksulluk olgusu üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü gelir dağılımı dengesizliği ve yoksulluk bir çok nedenden ötürü ortaya çıkmakta ve bu yüzden de sonuçları sosyal ve siyasal olmak üzere bir çok sorunu meydana getirmektedir.

Türkiye'de gelir dağılımı ve yoksulluk üzerine yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışma, Türkiye'deki gelir dağılımının ve yoksulluğun boyutlarının çeşitli ölçütlerle ortaya konulması ve etkileyen faktörlerin incelenmesi ile sınırlıdır.

Kapsamı belirtilen bu çalışmanın birinci bölümünde önce gelir dağılımı ve yoksulluğu açıklamaya yönelik kavramlar ve ölçütler daha sonra ise, çeşitli açılardan gelir dağılımı ve yoksulluk sorununu açıklamaya yönelik kuramlar açıklanmıştır. Daha sonraki bölümde Türkiye'deki gelir dağılımının profili, fonksiyonel, sektörel, bölgesel ve kişisel olmak üzere, yoksulluğu ise, birinci bölümde açıklanmış olan yoksulluk endeksleri ve yoksulluk sınırı ölçümleri çerçevesinde açıklanmıştır. Daha sonra söz konusu bu bölümde gelir dağılımını etkileyen sebepler açıklanmıştır. Son bölümde gelir dağılımını ve yoksulluğu etkileyen sebeplerin ekonometrik analizi yapılmıştır. Ekonometrik analizde regresyon analizinden yola çıkılarak, fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliği bağımlı değişken olarak alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise, dolaylı vergiler, ücret endeksi, büyüme oranı, ve işsizlik oranıdır. Sonuçta hangi bağımsız değişkenin ne kadar etkili olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM I

GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞU AÇIKLAMAYA YÖNELİK KAVRAMLAR VE KURAMLAR

A. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞU AÇIKLAMAYA YÖNELİK KAVRAMLAR

İnsan, alet kullanarak üretim yapan ve bu işi yaparken rasgele ve tek başına değil bir toplum içinde, bir sosyal düzenin imkan ve kurallarına tabi olarak yürüten canlıdır. İnsan, üretim yaparken emeğini ve tabii kaynakları kullanarak bireysel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacıyla yeni nesnelere yeni ürünler elde eder. Üretim sonucunda elde edilen ürünler, tüketim ve üretim araçları kime intikal edecek; kimin olacaktır? Bu soru, üretimin derhal bir paylaşma, bir dağılım meselesini meydana getirir.

Gelir dağılımı insanlık tarihi sürecinde hep önemli bir rol almış ve bir çok düşündürtün inceleme konusu olmuştur. Gelirin yaratılması kadar, gelirin sosyal gruplar arasındaki bölüşümü de önemlidir. Aşağıda gelir ve gelir dağılımı kavramlarını açıklanacaktır.

1. GELİR DAĞILIMI KAVRAMI

Gelir dağılımı kavramından önce gelirin tanımlanması gerekmektedir. Gelir; üretim ve hizmet süreçleri sonucunda elde edilen parasal, ya da nesnel getiridir. Gelir, bir bireye, bir topluluğa belli zamanlarda, belli yerlerden gelen para olarak değerlendirildiği gibi üretim ve hizmet süreçleri sonucu elde edilen parasal ya da nesnel getiri olarak da değerlendirilmektedir.¹ Bu kavramda dikkat edilmesi gereken gelirin bir akım değişken olduğudur. Gelirin kelime anlamı; bir süreklilik ifade etmekte ve zaman kavramıyla beraber düşünülmesini gerektirmektedir. Gelir kavramının yanında milli gelir kavramına değinmek gerekir. Milli gelir; bir ekonomide bireylerin ekonomik faaliyetleri sonucu belli

¹ DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2001, s.3.

bir dönem içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamıdır. Gelir dağılımı ise milli gelirin bireyler, bireylerden oluşan sosyal gruplar ve üretim faktörleri arasında bölüşülmesi olarak tanımlanabilir.²

Gelir dağılımı, salt ekonomik bir olgu değil, toplumsal ve siyasal yapının zaman içinde evrimini sağlayan sosyal bir olgudur. Bu anlamda, yalnız üretim araçlarının mülkiyeti değil, kamu hizmetlerinin düzeyi, toplumsal–geleneksel ilişkiler, işgücünün örgütlenme düzeyi ve yatay ve dikey hareketliliği, siyasal katılma biçimleri ve tüm bunların evrimi gelir dağılımını belirler. Gelir dağılımı tüm bunların bir göstergesidir. Gelir dağılımı araştırmaları genellikle dört ana grupta yapılmaktadır. Bunlar:

- Sektörel gelir dağılımı,
- Fonksiyonel gelir dağılımı,
- Kişisel gelir dağılımı,
- Bölgesel gelir dağılımı,

biçimindedir.

1.1. SEKTÖREL GELİR DAĞILIMI

Bir ekonomide bilindiği gibi tarım, hizmetler ve sanayi adı altında üç ana sektör bulunmaktadır. Sektörel gelir dağılımı, bir ekonomide bu üç ana sektörün GSMH'ye ne oranda katıldıklarının değerlendirilmesidir. Yani tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönemde izledikleri yol, sosyal hasılaya katkısı gibi ekonomik veriler, devlete gösterge teşkil ederek, hangi sektörlerin teşvik edileceğini hangi sektörlerin milli gelir dağılımını ne şekilde etkilediğini sektörlerle göre gelir dağılımının sonuçlarına bakarak karar verme imkanı sağlar.³

² Korkut BORATAV, *100 Soruda Gelir Dağılımı, Kapitalist Sistemde, Türkiye'de, Sosyalist Sistemde*,

4. Baskı Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997, s.9.

³ Şevki ÖZBİLEN, *Maliye Politikası*, Atilla Kitabevi, Ankara, 1999, s.477.

Sektörel gelir dağılımı analizleri bize ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi verir. Gelişmiş ekonomilerde, ekonomi sanayileşmesini tamamlayıp hizmet aşamasında olmasından dolayı tarım sektörünün milli gelirdeki payı azdır. Az gelişmiş ekonomilerde ise, ekonomi tarıma dayalı olduğundan tarım sektörünün milli gelirdeki payı fazladır.

Ekonomilerin tarihsel gelişimine bakıldığında, tarım sektöründen sonra sanayi sektörüne sonra da hizmet sektörüne geçildiği görülmektedir.

1.2. FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI

Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim sürecinde ortaya çıkan gelirin, üretim faktörleri ve sosyo-ekonomik gruplar arasındaki dağılımını gösteren yaklaşımdır. Çeşitli üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payları inceleyen bir kavram olan fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelir içindeki ücret, faiz, rant ve kar payları hakkında bilgi vermesi açısından da başka bir öneme sahiptir.

Gelirin faktörel gelir dağılımı olarak da ifade edilen fonksiyonel gelir dağılımı, ülke içinde yaratılan milli gelirin üç temel üretim faktörü olan; işgücü, sermaye ve doğal kaynaklar arasında nasıl bölüşüldüğünü de göstermektedir. Fonksiyonel gelir dağılımı üretimin ne kadarının emek sahiplerine ücret, sermayedarlara faiz, toprak sahiplerine rant olarak dağıtıldığı ve ne kadarının müteşebbislere kar olarak kaldığı incelenmektedir.

Fonksiyonel gelir dağılımı, başlangıçta gelirin emek gelirleri ve mülkiyet gelirleri arasında paylaşılması olarak anlaşılmış, daha sonraları bu iki geniş kategori kendi içlerinde; emek gelirleri, ücret (fiziki emek geliri), maaş(beyaz yakalı gelirleri), ve üst düzey ücretliler(yönetici emek gelirleri) olarak ve mülk gelirleri ise rant, faiz ve kar payı olarak ayrılmaktadır.⁴

Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında da sağlıklı bilgiler verir. Mesela, gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmanın

⁴ Yaşar UYSAL, "Bölüşüm İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi – Türkiye Örneği", *D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Temmuz-Ağustos-Eylül 1999, İzmir, 1999, s.7.

başlangıç dönemlerinde, tarım kesimi milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme seviyesi yükseldikçe ücretlilerin payı artmaktadır. Gelişme yolunda olan ülkelerde ise, tarım kesiminin milli gelirdeki payı önemini korurken, ücretlilerin geliri, nispi olarak daha düşük kalmaktadır.⁵

1.3. KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI

Sanayi toplumlarının olgunlaştığı 19. yüzyıl başlarında iktisat kuramına Neo-klasik paradigmanın egemen olması ile birlikte gelir dağılımı konusunda, sınıf düzeyinden birey düzeyine geçişe tanık oluyoruz. Neo-klasik iktisatçıların geliştirdikleri marjinal verimlilik kuramı, üretim fonksiyonu, fırsat maliyeti, rekabet gibi kavramlar gelir dağılımının belirlenmesine yeni bir yaklaşım getirdi.

Kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımına göre daha yeni bir kavramdır. Fonksiyonel dağılım, Fizyokratlardan bu yana ele alınan bir kavram olmasına rağmen, kişisel gelir dağılımı analizinin doğuşu Neo-Klasik iktisada dayanan refah iktisadının doğması ve gelir vergisinin uygulanmasıyla ilişkilidir.⁶

Kişisel gelir dağılımı; toplam gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımını ifade eder. Buradaki tanımlamadan da anlaşılacağı üzere, kişisel gelir dağılımında gelirin fertler ya da haneler arasındaki dağılımı ön plandadır. Ekonomik eşitsizliklerin oldukça iyi bir göstergesi olan kişisel gelir dağılımından beklenen ilk hedef hane halkları arasındaki gelir eşitsizliklerinin belirlenmesidir.

Kişisel gelir dağılımı şu açılardan önemlidir:

- Fertler arasında gelir eşitsizliklerinin göstergesi olarak ve ekonomik incelemelerde değişik amaçlarla kullanılabilir. Örneğin; çeşitli ülkeler arasında gelir eşitsizliklerinin karşılaştırılmasında ya da aynı ülke

⁵ Rıdvan KARLUK, *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim)*, 4. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul 1996, s.75.

⁶ Selim ŞANLISOY, *İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri – Türkiye Örneği-*, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000, s.6.

içerisinde gelir eşitsizliklerinin yıldan yıla nasıl bir gelişme gösterdiğini incelemek amacıyla kullanılır.

- Keynesyen görüşe göre, toplumsal ve ferdi tüketim ile tasarruf düzeyi gelirin bir fonksiyonudur. Dolayısıyla, kişisel gelir dağılımının değişmesi ile beraber marjinal tüketim eğilimleri farklı olan sosyal grupların gelir düzeyleri değişecek bu da toplam tüketim miktarını dolayısıyla kısa dönemde istihdam hacmini uzun dönemde ise potansiyel büyüme hızını kısmen değiştirecektir.

1.4. BÖLGESEL GELİR DAĞILIMI

Bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasındaki kişi başına düşen gelir farklılıklarını bulmaya yarayan bölgesel gelir dağılımı, bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıklarını ortaya çıkarmakta kullanılabilir. Bu dağılımın kullanılmasının amacı, milli gelirin ülkede her bölgeye eşit olarak dağıtılmamış olmasından kaynaklıdır. Bazı coğrafi ve siyasi nedenlerden dolayı belli bölgeler, milli gelirden daha çok pay alırken, bazı bölgeler daha az pay almaktadır.⁷

Bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeni, bölgesel gelir dağılımının bölgeler arasında gösterdiği farklılıkların göç, çarpık kentleşme ve artan alt yapı talebi gibi bir çok problemi de beraberinde getirmesidir.

2. GELİR DAĞILIMI ÖLÇÜTLERİ

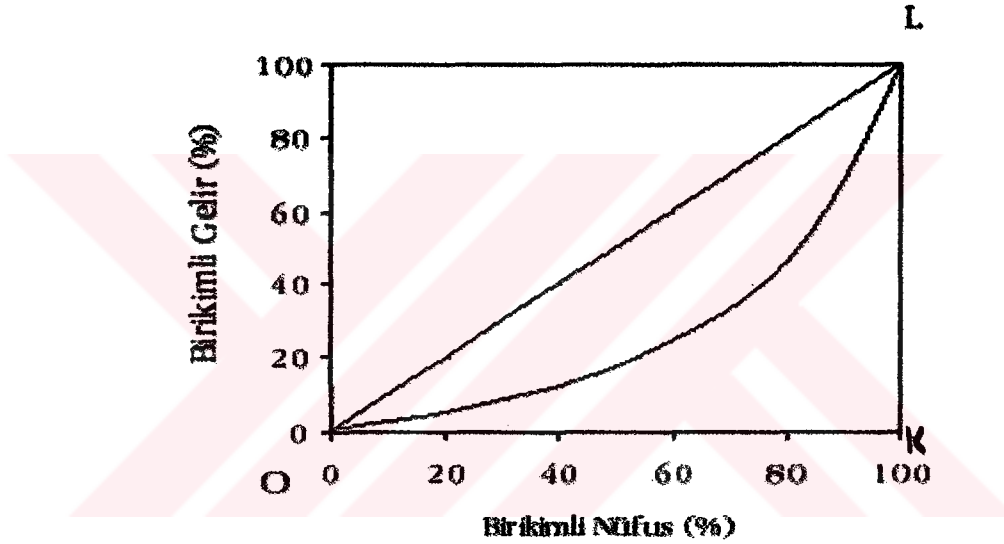
Literatürde gelir dağılımını ölçmek için çeşitli gelir dağılımı ölçütleri kullanılmaktadır. Bu ölçütler genellikle, kişisel gelir dağılımı ölçümü için kullanılır. Bunlar; Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı şeklindedir. Bunların haricinde bize sektörel gelir dağılımı ölçümünü gösteren Kuznets Katsayısı da mevcuttur.

⁷ Aytaç EKER, Asuman ATALAY, Mustafa SAKAL, *Maliye Politikası Teori, İlkeler, Yöntemler*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002, s.275.

2.1. LORENZ EĞRİSİ

Gelir dağılımı eşitsizliğinin çizim ile gösterilmesinde kullanılan Lorenz Eğrisini Amerikalı istatistikçi Max Lorenz geliştirmiştir. Lorenz Eğrisi, gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan ve bazı gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin hesaplanmasında temel alınan grafik ile gösterim şeklidir.⁸ Lorenz Eğrisi, yatay ekseninde gelir elde eden birimlerin birikimli yüzdelerini, dikey ekseninde ise her bir yüzdenin toplam gelir paylarını gösteren diyagramdır. Lorenz eğrisi aşağıdaki şekilde gösterilir.⁹

Şekil:1.1. Lorenz Eğrisi

Lorenz Eğrisi, bir ülkedeki toplam gelirin, yüzde olarak ne kadarını kaç kişinin aldığını diğer bir deyişle, gelirin ne şekilde paylaşıldığını gösterir ve herkesin aynı gelire sahip olması durumunda Lorenz Eğrisi mutlak eşitlik doğrusu (45'lik doğru) ile çakışır. Şekil 1.1'deki OL eğrisi ile ifade edilir. Eğer ekonomide tam bir eşitsizlik söz konusu ise Şekil 1.1'de bu durum OKL köşegeni ile gösterilir ve yaratılan gelirin tümünün bir kişi tarafından elde edildiğini

⁸ Erkan İŞGİÇOK, "Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçütler", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, CİLT XIV, Sayı:1-2, Mart-Kasım 1993, s.216.

⁹ TÜSİAD, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma* www.tusiad.org.tr/, (5 Kasım 2001), s.176.

gösterir.¹⁰ Bu bahsettiğimiz her iki durum, tam eşitlik ve tam eşitsizlik gibi en uç örneklerdir. Ama gerçekte, Lorenz Eğrisi her zaman mutlak eşitlik doğrusunun altında yer alır. Böyle bir durumda alt gelir gruplarının oransal olarak daha düşük gelir düzeyine sahip oldukları anlaşılır. Yoksulların bulunduğu bölge olan sol alt köşeden, zenginlerin bulunduğu bölge olan sağ üst köşeye doğru eğri üzerinde hareket edildiğinde, eğimin azalmadığı görülür.¹¹ Gelir dağılımında eşitsizlik olduğu sürece %20'lik en az gelirli nüfusun payı yaratılan gelirin %20'den daha az payını alır, en yüksek %20'lik nüfus ise, toplam gelirin her zaman %20'den daha fazla kısmını alır.

2.2. GİNİ KATSAYISI

Gini katsayısı, İtalyan İstatistikçi Corrado Gini tarafından, Lorenz Eğrisi gösteriminden elde edilir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin tek bir sayı ile gösterilmesini sağlar.

Gini katsayısı hem istatistiksel olarak hem de Lorenz Eğrisi yardımıyla tanımlanmaktadır. Gini Katsayısı, %20'lik paylar dikkate alınarak çizilen Lorenz eğrisi ile altında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusunun altında kalan üçgenin alanına oranını ifade etmektedir.¹² Gini Katsayısının istatistiksel ifadesi aşağıdaki gibidir:¹³

$$G = \left[\frac{1}{(\sum N)^2} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N |Y_i - Y_j| F(Y_i) F(Y_j) \right] / 2Y$$

Şeklinde gösterilir ve burada ;

Y_i ve Y_j : i ve j gelir düzeyini,

¹⁰ Erkan İŞİĞİÇOK, "Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçütler", s.217.

¹¹ E. Wayne NAFZIGER, *The Economics of Developing Countries*, Prentice-Hall International, Newjersey, 1997, s.131.

¹² Erkan İŞİĞİÇOK, "Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçütler", s.218.

¹³ Erkan İŞİĞİÇOK, *Gelir Eşitsizliği Ölçütleri ve Türkiye'de Gelir Dağılımı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1989, s.15.

$F(Y_i)$ ve $F(Y_j)$: i ve j gelir düzeylerinin frekanslarını,

N : Terim Sayısını,

Y : Gelirlerin aritmetik ortalamasını,

göstermektedir.

Gini Katsayısı 0 ile 1 arasında bir değeri ifade etmektedir. Katsayı sıfıra yaklaştığında eşitliğin arttığı, bire yaklaştığında ise eşitsizliğin arttığı bir durumu ifade etmektedir.

Gini Katsayısı gelir dağılımı ölçütlerinde bulunması istenen özelliklerden ölçekten bağımsızlık ilkesini (gelir dağılımındaki bütün gelirlerin aynı oranda artırılması ya da azaltılmasının eşitsizlik ölçüsünü değiştirmemesi gereği) ve transfer ilkesini sağlar.

Transfer ilkesi, gelir aktarımlarının eşitsizlik ölçüsüne yapacağı etkiyle ilgilidir. Bu özellik Pigou-Dalton Koşulu olarak da bilinir. Zengin bir kişiden yoksul bir kişiye yapılacak gelir transferi, diğer koşullar aynı kaldığı takdirde eşitsizlik ölçüsünü küçültmelidir. Gini Katsayısı her gelir düzeyindeki zenginden fakire yapılan gelir transferine duyarlı olduğu için transferler ilkesini sağlar. Ancak orta gelirliiler arasındaki gelir transferleri, Gini Katsayısını yüksek gelirliiler ve düşük gelirliiler arasındaki gelir transferlerinden daha çok etkiler. Başka bir deyişle Gini Katsayısı, ortalama gelirliden her iki yönde de uzakta olan gelirler arasındaki transferlere daha az duyarlıdır.¹⁴

1.3. KUZNETS KATSAYISI

Simon Kuznets beş ülke verilerine dayanarak yapmış olduğu çalışmada, gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu ileri sürmüştür. Kuznets gelişmekte olan ülkelerde gelir dengesizliğini şöyle açıklamıştır. Ekonomik gelişmenin erken aşamalarında gelir dağılımı dengesizliği yükseleceğini belli bir seviyeden sonra ise düşmeye başlayacağını söylemiştir.

¹⁴ TUSİAD, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, s.178.

Söz konusu bu durum büyüme ile gelir dağılımı dengesizliği arasındaki ilişkiyi ifade eden “Ters U Eğrisi” ile ifade edilmektedir.

Kuznets Katsayısı 0 ile 1 arasında değişen ve sıfıra yaklaştıkça gelir bölüşümünde eşitliğe yaklaşıldığını bire yaklaştıkça da uzaklaşıldığını gösteren bir katsayıdır.¹⁵

Simon Kuznets’e göre, ekonomik gelişme sürecinde kişi başına gelir ile eşitsizlik arasında “Ters U Eğrisi” diye bilinen bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki verimliliğin, dolayısıyla gelirlerin düşük olduğu tarım kesiminin başlangıçta istihdam ve milli gelirin büyük bir bölümünü oluşturduğu ve bu kesimde görece olarak daha eşit bir gelir dağılımı mevcut olduğu için (toprak dağılımının çok eşitsiz olmaması koşuluyla) eşitsizlik, düşük bir düzeyden başlar. Fakat daha sonra ekonomik gelişmeye paralel olarak daha yüksek verimliliğe ve gelire sahip olan sanayi kesiminin ağırlığının artması sonucu, tarım kesiminden sanayi kesimine işgücü akımı, gelir dağılımı eşitsizliğinin önce artırdığı, kişi başına belirli bir gelir düzeyinden sonra ise eşitsizliğin azalmaya başladığını vurgular.¹⁶ Bu mantık çerçevesinde Kuznets, sektörel dengesizlikleri toplam üretimin sektörel yüzde dağılımıyla ilişkilendirerek özetleyen bir ölçüt geliştirmiştir. Sektörel üretim ve sektörel işgücü arasındaki farkların mutlak değerlerinin her sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırarak toplamı, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılır.¹⁷

Kuznets katsayısı aşağıdaki gibi gösterilebilir:¹⁸

$$K = Y_i | (X_i/Y_i) - 1 |$$

X_i = i’nci sektörün üretimdeki payı

Y_i = i’nci sektörün istihdamdaki payı

¹⁵ Gülten KAZGAN, *Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etmenler ve İyileştirilmesine Yönelik Politikalar*, TOBB Yayınları, No:222, İstanbul, 1992, s.1.

¹⁶ TÜSİAD, *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, ss.2-3.

¹⁷ DPT, *Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara 1994, s.10.

¹⁸ DPT, “Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Eylül-Ekim, 1995, Yıl:1, Sayı:6, s.283.

Örneğin; tarımsal sektör toplam üretimin %15'ini üretir ve toplam işgücünün %60'ını istihdam ederse, fark (%45) gerçekte tarımdaki işçi başına üretimin, toplam işgücündeki tarım payı ile ağırlıklandırılmış olarak ülke ortalaması oranı farkına eşittir. Bu örnekte Kuznets Katsayısı şöyle bulunur.

$$K = 60 |15/60 - 1| = 45$$

Kuznets Katsayısı da Gini Katsayısı gibi sektörlere göre sınıflandırılmış bir Lorenz Eğrisi ölçütüdür. İki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilen bu katsayı eğer, sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse; Kuznets oranı sifıra eşit olacaktır, eğer toplam output tek bir sektör tarafından üretiliyor ve bu sektörün istihdam içindeki payı önemsiz derecede küçükse; katsayının değeri 1 olacaktır.

Kişisel veya hane halkı gelirleri için verilerin olmadığı ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımının uygun bir ölçüsünü oluşturur. Ayrıca dağılımın hane halkından çok sektörlere göre ölçülmesi özellikle ülkenin gelişmişlik seviyesini göstermesi açısından daha yararlı olabilir.

3. YOKSULLUK KAVRAMI

Yoksulluk, genellikle maddi kaynaklardan bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durumdur. Yoksulluk kavramı bir şeyin bir insanın elinden alınması ya da mülksüz bırakılmayı karşılayan yoksunluk terimi ile birlikte düşünülmesi gereklidir. Yoksulluk kavramının yoksunluk kavramından ayırımı; genellikle gelir düzeyi ile yapılabilmekte ve şöyle tanımlanmaktadır; yoksulluk, asgari ihtiyaçları karşılamaya yetecek bir gelire sahip olmamak ve normal kabul edilecek bir yaşam standardının altında bulunmak durumudur. Bireyin veya hane halkının yaşadığı toplum göz önüne alınarak yapılan bir başka tanımlama ise şöyledir; yoksulluk, toplumsal refah düzeyi, toplumun yaşam standardının mutlak ve görel olarak minimum bir düzeyin altında kalan bireyin ve hane halkının statüsü olarak tanımlanmaktadır.¹⁹ Bu tanımlama beraberinde yaşam standardının nasıl ölçüleceği, minimum yaşam standardının ne anlam ifade ettiği ve yoksulluğun şiddetinin bir ölçüt veya

¹⁹TÜSİAD, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, s.96.

endeks ile ifadesinin mümkün olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmektedir.

3.1. MUTLAK YOKSULLUK

Mutlak yoksulluk, minimum düzeyde yaşamını sürdürecektir bir standarda göre tanımlanır. Söz konusu olan bu standart; asgari tüketim, refah ve gıda gereksinimine bağlı olarak tanımlanır ve bu tanımlanan seviye değişmez kabul edilir.

Yoksulluk üzerinde çalışmış bazı araştırmacılar örneğin; Le Play, Booth ve Rowntree mutlak yoksulluğu hane halkı veya bireyin yaşamını fiziken devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu asgari tüketim seviyesi olarak tanımlamışlardır.²⁰ Burada üstünde durulması gereken minimum tüketim seviyesi kavramının içeriğidir. Minimum tüketim seviyesi; genellikle beslenme, barınma, giyim ve temel sağlık hizmetleri ile ifade edilmektedir.

Mutlak yoksulluk kavramını Ahmet İnel bir çalışmada; bir kişinin veya hane halkının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari temel ihtiyaçların tanımlanmasının ardından, bu temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli gelirin belirlenmesiyle ortaya çıkan yoksulluk seviyesinin altındaki aynı ve nakdi geliri olanları içerdiği²¹ şeklinde tanımlamıştır.

Dünya Bankası 1990 yılındaki raporunda mutlak yoksulluk kavramını; bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli olan minimum kalori miktarı olan 2400 k/cal hesaplamasına dayanarak (tıbben;normal bir erişkinin yeterli kalori alabilmesi için gerekli kalori 2800-3000, ağır işlerde çalışan için ise işin niteliğine göre 3200-3800 k/çal ihtiyaç esas alınmaktadır.) geliştirilmiş ve bu noktadan hareketle günlük geliri 2400 k/cal besini almaya yetmeyen insanlar mutlak yoksul olarak tanımlanmışlardır.²² Yoksulluğun evrenselliği ve satın alma paritelerinin farklılıkları da düşünülerek, ortalama bir hesaplama yöntemi ile

²⁰ Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, DPT-Uzmanlık Tezi, Ankara, Haziran 1996, s.6.

²¹ Ahmet İNEL, "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", *Toplum ve Bilim*, Yaz 2001, Sayı:89, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001, s.64.

²² DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, s.104.

mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 \$ olarak kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayibler için bu sınır 2 \$, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4\$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14,40\$ olarak belirlenmiştir.²³

3.2. GÖRELİ YOKSULLUK

Görelî yoksulluk, bir kişinin veya grubun yaşam düzeyinin, kendisinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubunun geliri ile karşılaştırması sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Görelî yoksulluk, daha yaygın olarak maddî kaynakların, toplumda adet haline gelmiş veya en azından özendirilen ve onaylanan normal etkinliklere katılımın ve konfora ve yaşam koşullarına sahip olmanın olanaksız veya son derece kısıtlı hale gelecek kadar yetersiz kalması olarak tanımlanmaktadır.²⁴

Toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olma durumunu da ifade eden görelî yoksulluk kavramı²⁵, bireyi gereksinimlerini karşılama derecesi yönüyle, toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre nitelendirmekte ve yoksulluğun görelî olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirlî bir oranı yoksul olarak kabul edilmekte ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak, bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır.²⁶ Bu tanımlama, bireyin veya hane halkının nasıl bir mülkiyet yapısı içinde olduğu, kamusal mal ve hizmetlere erişebilme imkanı ve milli gelirden aldığı payları göz önünde tutularak yapılmıştır.

Recep Dumanlı çalışmasında görelî yoksulluğu şöyle tanımlamıştır; Nispi Fakirlik kavramı, fakir hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut

²³ WORLD BANK, *Poverty*, World Development Report, Oxford University Press, New York, 1990, s.8.

²⁴ Fikret ŞENSES, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001, s.91.

²⁵ Tevfik PEKİN, "Gelir Dağılımı ve Fakirlik", *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, 1992, ss.112-117.

²⁶ Özcan DAĞDEMİR, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987-1994", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı:1, 1994, s.1.

şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı ve birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade etmektedir.²⁷

3.3. ÖZNEL YOKSULLUK

Bu yoksulluk yaklaşımına göre yoksulluk, insanların kendileri için yeterli kabul edebilecekleri azami düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olup olmadıklarına ilişkin beyanlarına bağlı olarak tanımlanmaktadır.²⁸ Bu tanımlamaya göre, yoksulluk sınırını belirlemek için yapılan anketlerde farklı yöntemler kullanılır. Deneklere, yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulur. Bu değerlendirmeye göre öznel yoksullar kendilerini yoksul olarak tanımlayanlardır ve bu noktada temel kriter ne gelir, ne de toplumsal fırsatlardan yararlanma düzeyi değildir. Buradaki kriter, yapamadıkları ya da erişemedikleri için kendinden veya çevresinden utanma sınırında olmakla ilgilidir, tamamen sübjektiftir, bireye özeldir.

3.4. YOKSULLUK SINIRI (ÇİZGİSİ)

Yoksulluk sınırı; bir toplumda yoksul olanlarla olmayanları birbirinden ayırmakta kullanılan izafi bir çizgidir.²⁹ Yoksulluk çizgisinin tanımlanması konusunda neyin ölçüt olarak alınacağı tartışma konusudur. Yoksulluk sınırının, gelir düzeyi üzerinden mi, yoksa harcama düzeyi üzerinden mi, birey düzeyinden mi, yoksa hane halkı düzeyinden mi tanımlanması gerektiği konusu üzerinde bir çok yaklaşım mevcuttur.

3.4.1. GIDA HARCAMASINA GÖRE YOKSULLUK SINIRI

Bu yaklaşım genel kabul gören ilk yaklaşımdır. Türkçe’de “karnını doyurabilmek” diye ifade edilen fikre dayanmaktadır. Gıda harcamalarına dayalı yoksulluk sınırının iki önemli özelliği vardır. Birincisi; bireysel gıdanın asgari standardını satın almak için gerekli olan bir harcama miktarı kadar gelir, ikincisi

²⁷ Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, s.8.

²⁸ Özcan DAĞDEMİR, “Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987-1994”, s.25.

²⁹ Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, s.9.

ise; ülkeden ülkeye değişen ve bireyin o toplumda günlük hayatına katılma maliyetini yansıtan bir başka miktarı ifade etmektedir.³⁰

3.4.2. TEMEL İHTİYAÇLARIN MALİYETİ YAKLAŞIMI

Bu yaklaşıma göre yoksulluk sınırı; farklı kesim ve bölgeler itibariyle, normatif temel ihtiyaçları içeren mal sepetinin maliyeti olarak tanımlanmakta ve bu mal sepeti öngörülen kalori düzeyini almayı sağlayacak, yoksul nüfusun tüketim alışkanlıklarını temsil eden mal ve hizmetlerden oluşmaktadır.³¹ Rowntree 1899'da İngiltere'nin York şehri için yapmış olduğu çalışmada ilk olarak bu yaklaşımı kullanmıştır.

Temel ihtiyaçlar maliyeti yönteminde iki temel unsur söz konusudur. Bunlar;³²

- Temel ihtiyaçların tercihler dikkate alınmadan bir demet halinde belirlenmesi, yani bir ihtiyaçlar listesi belirlenerek bunun dışında kalan temel ihtiyaçlar için ikame etkisinin sıfırlanması,
- Yoksulluktan kaçınmak için gerekli olan asgari normatif ihtiyaçları sosyalleştirmektir. Burada amaç, temel ihtiyaç maliyetini kanuni asgari ücrete oldukça yakın bir zemine çekmektir ve temel ihtiyaçlar dizisi asgari ücretle ilişkilendirmektedir.

Bu yaklaşımla, ülkeler arasında yoksulluk bakımından bir karşılaştırmanın yapılması ve tüketicinin belirlenmiş mal sepetindeki değişiklik göz önüne alınmamaktadır.

3.4.3. GIDA KALORİ ALIMI YAKLAŞIMI

Bu yaklaşım ile yoksulluk sınırı, ekonominin farklı bölge ve kesimleri için bir dönem boyunca; önceden belirlenmiş gıda enerjisi ihtiyacına denk kalori değeri içeren gıda maddelerine yapılacak harcamalar tutarının hesaplanması

³⁰ WORLD BANK, *Poverty*, World Development Report, ss.26-27.

³¹ Özcan DAĞDEMİR, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987-1994", s.26.

³² Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, s.15.

yoluyla saptanmaktadır.³³ Yoksulluk sınırı dünyanın birçok ülkesinde bu yöntemle hesaplanmakta, bir kişinin günlük kalori gereksimini karşılayabilmek için gerekli tüketim harcaması miktarını veya bunu karşılayabilecek gelir seviyesini esas almaktadır.

3.4.4. ORTALAMA GELİRİN YARISI YAKLAŞIMI

Bu yaklaşımda göreceli yoksulluk tanımı baz alınarak, toplumda yaratılan ortalama gelirin yarısını yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir. Elde ettikleri gelirleri yoksulluk sınırının altında kalan fertler ise yoksul olarak adlandırılmaktadırlar. Bu yöntem günümüz yaşam koşullarına bağlıdır. Eğer toplumda genel gelir düzeyi yüksekse, yoksulluk sınırı da yüksek bulunacaktır.³⁴

Toplumda bir kesimden diğerine eşitsizliğin boyutu az ise, yani yaşayanların gelirleri genel ortalama civarında ise, ortalama gelirin yarısına sahip hiç kimse çıkmayabilecektir. Dolayısıyla toplumda yoksul bulunmayacaktır. Oysa eşitsizliğin boyutu fazla ise ortalama gelirin yarısına sahip yoksul hane halkı sayısı toplumda ayırt edilebilecektir.

3.4.5. LEYDEN YOKSULLUK SINIRI

Bu yaklaşım, insanların kişisel kararlarına bırakılan bir yaklaşımdır ve Leyden Yoksulluk sınırı olarak adlandırılmaktadır. Bireylere ne kadar gelir elde ederlerse geçim düzeylerinin; çok kötü, kötü, yetersiz, yeterli, iyi, çok iyi olacağı konusunda sorular yöneltilmektedir. Kişiler kendi yaşam düzeylerine göre bu soruya yanıt vermektedirler:

Soru: Lütfen her bir durum için kendinize en uygun para miktarını belirtiniz.

³³ Özcan DAĞDEMİR "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987-1994", s.27.

³⁴ DİE, *İşgücü Piyasası Analizleri 1999(I)*, Ankara, 1999, s.15.

Yanıt: Aylık Kazancım:

.....TL olursa çok kötü

.....TL olursa kötü,

.....TL olursa yetersiz,

.....TL olursa yeterli,

.....TL olursa iyi,

.....TL olursa çok iyi

Sonuçlar değerlendirilerek daha çok fertlerin kendileri için belirledikleri sınırları ortaya çıkarılmaktadır. ³⁵

3.5. YOKSULLUK İNDEKSLERİ

Yoksulluk endekslerini Kafa Sayısı Endeksi, Yoksulluk Açığı Endeksi, Sen Endeksi Ve Foster-Greer-Thorbecke olmak üzere dört alt başlık altında tanımlanabilir.

3.5.1. KAFA SAYISI İNDEKSİ (HEAD-COUNT İNDEX)

Kafa sayısı endeksi, yoksulluk sınırı altında yer alan nüfusun genel nüfusa oranının yüzde şeklinde ifade edilmesidir.³⁶ Toplam nüfus içinde yoksul kişi oranını belirten kaba bir endekstir. Bu endeks matematiksel olarak şöyle gösterilmektedir.

$$KSE = \frac{Y}{N}$$

Burada;

KSE : Kafa sayısı Endeksini,

³⁵ DiE, *İşgücü Piyasası Analizleri 1999(I,)*, s.16.

³⁶ Özcan DAĞDEMİR, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987-1994", s.29.

Y : Yoksulluk Sınırı Altında Yer Alan Yoksulların Sayısını,

N : Toplam Nüfusu,

ifade etmektedir.

Kafa sayısı endeksi (KSE), gelirin yoksullar arasındaki dağılımına duyarlılık göstermemekte ve ayrıca yoksulluk çizgisinin altındaki kişilerin gelirlerindeki azalmaların ve yoksullar arasındaki gelir transferlerine hatta yoksullardan yoksul olmayanlara yapılan transferlere karşı duyarsızdır.³⁷

Bütün bu olumsuzluklarına rağmen, eğer araştırmacı yoksullar arasında gelirin nasıl dağıtıldığı hususu ile ilgilenmiyorsa ve kendisi için sadece yoksulluk oranı önemli bir gösterge ise, Kafa Sayısı Endeksi bu iş için elverişli bir ölçüm aracı olacaktır.

Bu endeksle ilgili bazı eleştiriler ileri sürülmüştür. Bunlar;³⁸

- Tekdüzelik Aksiyomu: Yoksulluk çizgisi altındaki bir kişinin gelirindeki azalma, diğer şartlar aynı kaldığında yoksulluk ölçüsünü arttıracaktır.
- Aktarma Aksiyomu: Diğer şartlar aynı kaldığında yoksulluk çizgisinin altındaki bir kişinin gelirlerinden, zengin bir kişinin gelinine yapılacak transfer, yoksulluk ölçüsünü arttırmış olacaktır.

Kafa Sayısı Endeksi bu iki durumu ihlal ettiği için bu endekse alternatif olacak bir takım ölçüm araçları geliştirilmiştir. Bunların amacı ölçümün daha da hassalaştırılması ve gözardı edilebilecek hususların en aza indirilmesidir.

³⁷ TÜSİAD, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, s.185.

³⁸ Amartya Kumar SEN, "Poverty ; An Ordinal Approach Measurement", *Econometrica* , Vol: 44, 1976, ss. 219-231.

3.5.2. YOKSULLUK AÇIĞI İNDEKSİ (POVERTY GAP İNDEX)

Yoksulluk açığı endeksi, her bir yoksul kimsenin gelirini, yoksulluk sınırı üzerine çıkartacak olan destekleme miktarını ölçmektedir. Daha önce bahsetmiş olduğumuz Kafa Sayısı Endeksi'ne oranla bu endeks yoksulluğu daha derinlemesine incelemekte ve gelir açığı kavramına dayanmaktadır. Bir kişinin gelir açığı yoksulluk çizgisi ile geliri arasındaki farka eşittir.³⁹

Bu endeksin matematiksel ifadesi;

$$YA = \frac{\sum_{i=1}^q (z - y_i) / n}{z}$$

YA: Yoksulluk Açığı,

z : Yoksulluk Çizgisi,

Y_i : Gelir,

q :Yoksulların Sayısı,

n : Toplam Nüfus,

Yoksulluk Açığı Endeksi, Kafa Sayısı Endeksine yöneltelen eleştirilerden tek düzelik akeyomunu yerine getirmektedir. Yoksulluk çizgisi altındaki bir kişinin gelirindeki azalma, diğer şartlar aynı kaldığında yoksulluk ölçüsünü artırır. Ancak bu ölçüt az yoksul bir kişiden daha yoksul bir kişiye yapılacak transfer yoksulluk açığı ölçüsünü etkileyemeyeceği için transfer ilkesini sağlamaz.

3.5.3. SEN ENDEKSİ

Yoksulluğun şiddetini daha iyi yansıtan, yoksulluk ölçümü hesabına yoksullar arasındaki gelir dağılımını da katan bir ölçüyü Amartya Sen önermiştir. Sen'in bu alandaki önemli katkısı yoksulluğunda derecesi olduğuna dikkati

³⁹ TUSİAD, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, s.185.

çekmesidir. Yoksulluk çizgisinin altında kaç kişinin olduğu ve bunların nüfusun ne kadarını oluşturduğunu saptamaya yönelik göstergeler, sefalet düzeyinin altındaki gelirleri eşit ya da aralarındaki farkın ihmal edilebilir olduğu varsayımına dayanmaktadır. Oysa Sen bu noktanın da önemli olduğunu altını çizmekte ve bir kimsenin yoksulluk çizgisinin biraz altında olması ile açıklıktan ölme sınırında olması arasındaki farkın da hesaba katılması gerektiğini vurgulamakta ve yoksulluk çizgisi altında olan kişilerin gelirlerinin yoksulluk çizgisine uzaklığının da hesaba katılmasını önermektedir.⁴⁰ Sen, kendiden önce yoksulluğu ölçmede kullanılan endekslerden farklı olarak yeni bir endeks geliştirmiş ve üç tane aksiyom ileri sürmüştür. Bunun yanında Sen, Kafa Sayısı Endeksi, gelir yetersizliği ve Gini Katsayısını bir araya getirerek kendi endeksini geliştirmiştir.

Sen'in ileriye sürdüğü aksiyomlar şunlardır;⁴¹

- Yoksulluk ölçütünün sadece yoksulların gelirine bağlı olma şartını belirten odak aksiyomu,
- Yoksulların gelirlerinde bir düşme olduğunda yoksulluk ölçüsünde bir yükselme olduğunu belirten tek düzelik aksiyomu,
- Yoksul hane halkının gelirlerinde meydana gelen değişmelere duyarlı olan destekleme aksiyomudur.

Üçüncü aksiyom olan destekleme aksiyomu, gelirin bir yoksul hane halkından aktarılmasıyla ilgilidir. Örneğin; bir yoksul hane halkının diğer bir yoksul hane halkına yapılan gelir aktarımlarını dikkate alır.

Yoksulluk Açığı İndeksi sadece yoksulluk sınırı altında yer alanların yoksulluk seviyesinden gelir elde edebilmesi için gerekli olan gelir miktarını ölçmektedir. Kafa Sayısı Endeksi ise sadece yoksulluk sınırı altında kalanlarla

⁴⁰ Fuad.ALESKEROV, Hasan ERSEL, "1998 Nobel İktisat Ödülünü Alan Amartya Kumar Sen'nin İktisada Katkıları Üzerine", *İktisat-İşletme-Finans Dergisi*, Aralık 1998, ss.17-18.

⁴¹ E .Wayne NAFZIGER, *The Economics of Developing Countries*, Prentice-Hall International, New Jersey, 1997, s.131.

ilgilenmektedir. Gelir dağılımı hem Kafa Sayısı Endeksi hem de yoksulluk açığı için bir öge sayılmaz.

Destekleme aksiyomu, marjinal fayda teorisinin kısmi bir uygulaması üzerine kurulmuştur. Daha zengin birinden daha yoksul birine gelir (para) aktarımı sağlandığında bu durum net bir fayda sağlar. Bunda söz konusu amaç, toplumsal faydayı dengeli gelir dağılımı yoluyla en üst seviyeye çıkarmaktır. Elbette ki burada kişilerin fayda fonksiyonları, ya hepsinin aynı olduğu kabul edilmekte ya da kişilerin fayda fonksiyonları fonksiyonun sabit miktarı kadar farklı olduğu kısmi olarak kabul edilmektedir. Sen, bireysel faydaların bir kişinin sağlamış olduğu faydadaki düşüş bir başkasının sağladığı faydadaki artış ile dengeleneceği⁴² şeklinde karşılaştırılabileceğini öne sürmüştür. Böyle bir durum Pareto Optimumu'nun refah tanımına göre toplumdaki kişilerin en az birinin refahını azaltmadan en az birinin refahını artırma imkanı yoksa, toplum refahı optimumdur⁴³

Sen Endeksi matematiksel olarak aşağıdaki şekilde yazılmaktadır,⁴⁴

$$P_s = H [I + (1-I) \cdot G_p]$$

H: Yoksulluk çizgisi altında yaşayan insanların toplam nüfusa oranı,

G_p: Yoksulluk çizgisi altında yaşayan insanlar arasında gelir dağılımını ölçen Gini Katsayısı,

I: Yoksulluk çizgisi altında yaşayanların geliri ile yoksulluk çizgisi arasındaki farkı göstermektedir.

$$I = (z - y_p) / z$$

z : Yoksulluk çizgisi geliri,

⁴² Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, s.36.

⁴³ Marshall GORDON, "Pareto Optimumu" *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çeviren: Osman ALANBAY, Derya KÖMÜRCÜ), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s.577.

⁴⁴ Fuad.ALESKEROV, Hasan ERSEL, a.g.m., s.19.

yp: Yoksulluk çizgisi altında yaşayanların ortalama geliridir.

Yoksullar arasında tam bir eşitsizlik durumunda ($G_p = 1$) Sen Endeksi yoksulluk oranına (Kafa Sayısı Endeksi) eşit olur. Yoksullar arasında tam bir eşitlik varsa ($G_p=0$) Sen Endeksi Yoksulluk Açığı Endeksine eşit olur.⁴⁵

Sen Endeksi, yoksulluk uçurumu profilleri eşitsizlik ve refahın değerlendirilmesinde kullanılan Lorenz Eğrilerine ve geliştirilmiş Lorenz Eğrilerine benzer bir rol üstlendikçe yoksulluk analizinin ana ögesi haline gelmektedir. Sadece bir anlamda çeşitli yoksulluk boyutlarını sergilemekle kalmaz, aynı zamanda yoksulluk karşılaştırmalarını belirsizlikten kurtaracak koşulları tanımlar.⁴⁶

Genel bir çıkarım yapıldığında, Sen Endeksine göre en uygun yol az ihtiyacı olanlara ilk önce, çok ihtiyacı olanlara ise en son yardım etmektir. Bu durum “Eşitlikçiler” ve “Rawlsyanlıları” açısından kabul edilebilecek bir yaklaşım değildir. Eşitlikçiler, yoksulluğu azaltmak için yoksullar arasındaki eşitsizliği azaltmayı, Rawlsyanlıları ise, yoksulların en yoksuluna ilk önce yardım etmeyi tercih etmektedir.⁴⁷

3.5.4. FOSTER- GREER- THORBECKE ENDEKSİ

Yoksulluk çalışmalarında, toplumda genel anlamdaki yoksulluğu bölgesel ve etnik alt gruplar arasındaki yoksulluk, yoksulluk düzeylerinden ne derece etkilendiğini göstermek önem kazanınca yeni yoksulluk ölçütleri arayışına gidilmiştir.

Sen'in üç aksiyomu ile ilgili koşulları ve eşitsizlikteki, gelir yetersizliğindeki ve yoksul sayılarındaki değişmelere hassas olan etkenleri de

⁴⁵ TUSİAD, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, s.186

⁴⁶ Anthony F.SHORROCKS, “Sen'in Yoksulluk İndeksine Yeni Bir Bakış”, (Çeviren: Özge İzdeş), *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım2001, s.46.

⁴⁷ Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, s.38.

içeren parametrik bir yoksulluk ölçüsü olan bu ölçüyü 1981'de Foster, Greer ve Thorbecke tarafından geliştirilmiştir.⁴⁸

Endeksin matematiksel ifadesi aşağıdaki gibidir;⁴⁹

$$Y_a = \left(\frac{1}{N} \left[\sum_{i=1}^a \left(G_{y_i} / YGS \right)^a \right] \right)^{1/a}$$

Burada,

$$a > 0$$

THS : Toplam Hane halkı Sayısı,

G_{y_i} : i'nci hane halkının Gelir Yetersizliği,

YGS: Yoksulluk Sınırı Gelir Seviyesi,

YSAGSH : Yoksulluk Sınırı Altındaki Hanelerin Sayısı,

Eğer (a)'ya sıfır değeri verilmişse Y_a kafa sayısı endeksinde eşit olacaktır.

$$Y_0 = \frac{1}{THS \sum_{i=1}^a \left(G_{y_i} / YGS \right)^0}$$

$$Y_0 = \left(YSAGSH / THS \right) = H \text{ olacaktır.}$$

Eğer (a) bire eşit ise Y_a , Kafa Sayısı Endeksi ile ortalama gelir açığının çarpımına eşit olacaktır. Bu durumda yoksullar arasındaki gelir dağılımını haricinde yoksul sayıları ile yoksulluğun şiddeti yoksulluğun ölçülmesinde ilgili parametreleri oluşturmaktadır.

⁴⁸ Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, s.38.

⁴⁹ Hülya Kabakçı KARADENİZ, *Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik Sorununun Çözümüne Yönelik Alternatif Kamu Politikaları*, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996, s.25.

$$Y_1 = \frac{1}{THSi = \sum_1^q \left(\frac{GY_i}{YGS} \right)}$$

$$Y_0 = H \times I$$

Olacaktır.

Eğer (a)'ya 1'den büyük bir değer verilmişse, gelirin dağılımı Ya'nın yoksulluk ölçümünde daha önemli hale gelir. Ya'nın hesaplanmasında daha yoksul hane halklarının gelir açığı oranı, daha az yoksul hanelerin açığı oranına göre bir ağırlık kazanır.

B. GELİR DAĞILIMINI VE YOKSULLUĞU AÇIKLAMAYA YÖNELİK KURAMLAR

Gelir dağılımına, iktisadi ekoller tarafından farklı açılardan yaklaşılmıştır. Klasik okul gelir dağılımını emek değer teorisinden hareketle açıklamıştır. Neo-klasik okul ise, fayda değer teorisinden hareketle açıklamıştır. Gelir dağılımının yeniden dağıtımının kuramsal arka planını temelini oluşturan Nozick ve Rawls' kuramlarını adalet kavramından hareketle geliştirmişlerdir.

1. KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMI

Klasik ekonomi politik geleneğinde yer alan iktisatçıların ortak çabalarının, kapitalizmin geleceği hakkında ön deyilerde bulunmak olduğunu söyleyebiliriz. Klasik ekonomi politiğin bölüşüm teorisi Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Ricardo ekonomi politiğin konusunu, toprak ürünlerinin üç sınıf arasında; kar, ücret ve rant şeklinde bölüşümün yasalarının saptanması olarak görmekteydi. Ricardo'nun modeli, sermaye birikimi ile bölüşümün karşılıklı ilişkileri üzerine kurulmuştur. Kar sermaye birikiminin kaynağını oluştururken, sermaye birikimi de bölüşümü, dolayısıyla da karı belirlemektedir⁵⁰. Ricardo belli bir süre sonra sermaye birikiminin karı ortadan kaldıracağı yönünde ön deyide bulunmuştur. Marx'da, Ricardo gibi kapitalizmin temel çelişkisini ele almakta

⁵⁰ Nalan ÖLMEZOĞULLARI, *Bölüşüm Genel Denge ve Refah Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1998, s.2.

ama sermaye birikimi sonucunda karın değil kapitalist sisteminde ortadan kalkacağı ön deyişinde bulunmuştur.

1.1. RICARDO'NUN BÖLÜŞÜM KURAMI

Ricardo, klasik iktisatçılar içinde bölüşüm konusu üzerinde en çok duran iktisatçıdır. Ulusal üretimin ana ekonomik sınıflar arasında dağılımına ilişkin temel yasaları ortaya koymaya çalışmıştır. Ricardo, “Ekonomi Politigin ve Verginin İlkeleri” kitabında yer alan önsözünde, temel amacının ulusal hasılanın toplumun üç sınıfı arasında; yani toprak sahipleri, sermaye sahipleri ve emekçiler arasında nasıl dağıldığını açıklamak olduğunu ve bu dağılımı düzenleyen yasaların ekonomi politigin temel sorunu olduğunu ifade etmektedir.⁵¹

Ricardo'nun yaptığı bu saptama üç varsayıma dayanmaktadır,⁵²

- Azalan Verim Kanunu geçerliliği: Modelde azalan verim, giderek daha az verimli toprakların ekilmesi ve bunun sonucunda verimliliğin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Ricardo'da azalan verimin nedeni sadece bu değildir. Belli bir toprak parçası üzerinde giderek daha fazla işgücünün kullanılması da verimin azalmasına neden olmaktadır.
- Malthus'un Nüfus Kuramı geçerlidir: Ücretler asgari geçim düzeyinin üzerine çıktığında, nüfusun hızla artacağı ücretlerin bu düzeyin altına inmesi durumunda ise hızla düşeceği kabul edilmektedir.
- Ekonomik gelişmenin kilit faktörü olan sermaye birikimi karların bir fonksiyonudur: Ricardo “emek, makine ve sermayenin birlikte kullanılmasıyla yapılan üretimin toprak sahipleri, hisse ve sermaye sahipleri ile emek sahipleri arasında paylaşıldığını” ifade etmektedir. Bir malın değeri ya da değiştirileceği diğer bir malın miktarı, üretimleri için gerekli, görece emek miktarına bağlıdır.

⁵¹ Henri DENİS, *Ekonomik Doktrinler Tarihi 1*, (Çeviren: Atilla Tokatlı), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1973, s.335.

⁵² Yaşar UYSAL, a.g.e., s.14.

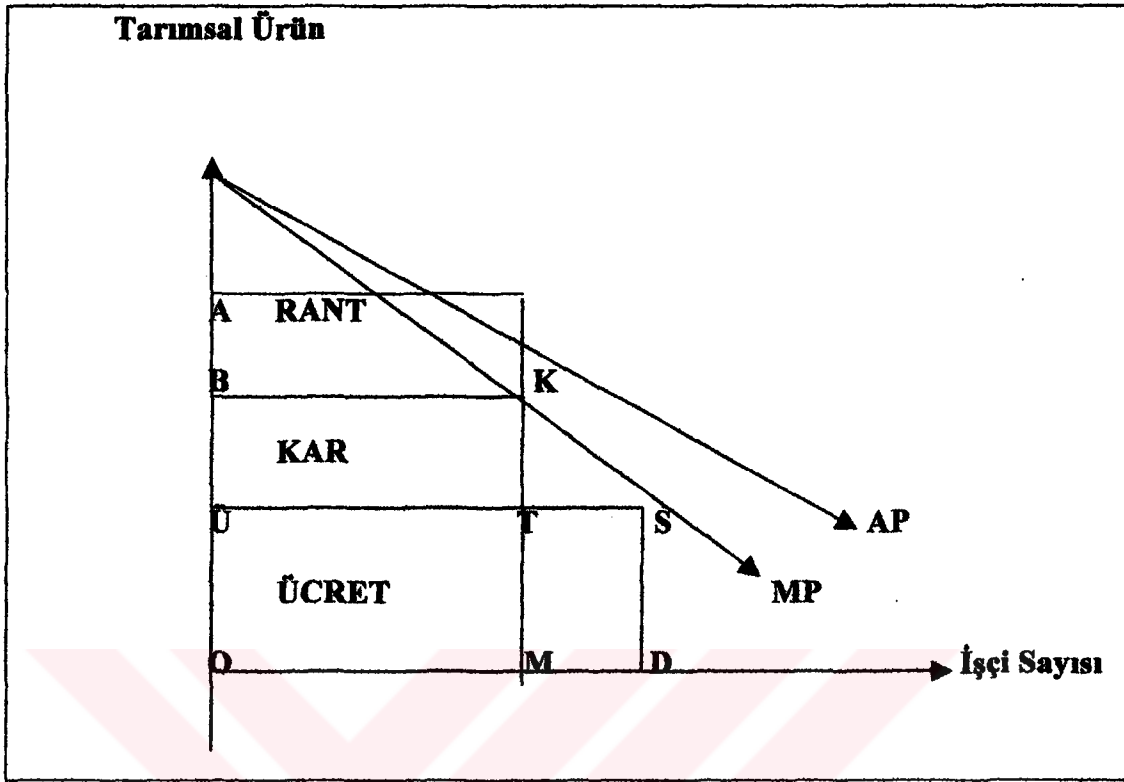
- Kar oranı ve reel ücretler serbest rekabet sonucunda eşitlenmektedir.
- Reel ücretler veya buğday cinsinden ücret, asgari geçim düzeyinde veridir.

Ricardo bölüşüm teorisinde, rantın nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalıştığı için temel hareket noktası tarımsal üretim olmuştur. Tarımda kullanılan en az verimli marjinal toprak parçası üzerinde bir rant elde edilememekte ve üretilen buğday, ücret ve kar olarak paylaşılmaktadır. Burada Ricardo'nun temel tezi, tarımda azalan verime bağlı olarak ortaya çıkmaktadır ve verimin azalması marjinal toprakların kullanıma açılması değil, belli bir toprak parçası üzerinde giderek daha fazla işgücü kullanılması da verimin azalmasına sebep olmaktadır.⁵³

Ricardo'nun bölüşüm kuramı Şekil 1.2 yardımıyla kolay bir şekilde açıklanabilir.

⁵³ Yılmaz AKYÜZ, *Sermaye Bölüşüm Büyüme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:400, Ankara, 1977, s.22.

Şekil: 1.2. Ricardo'nun Bölüşüm Kuramı

Kaynak: Gülten KAZGAN, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991s.112.

Şekilde; dikey ekseninde tarımsal ürün, yatay ekseninde ise, tarım sektöründe çalışan işçi sayısı gösterilmiştir. AP emeğin ortalama verimliliği, MP ise emeğin marjinal verimliliğini göstermektedir. Ricardo modelinin temelinde Azalan Verimler Yasası söz konusu olduğu için, MP ve AP eğrileri sol yukarıdan sağ aşağıya eğilimlidir.

Şekilde MP eğrisi uzun dönemde, ücretler düzeyinin marjinal emek verimliliği tarafından değil de emeğin asgari geçim düzeyi tarafından belirlendiği kabul edildiğinden dolayı, ücretlerin ve karların toplamına eşit olduğu varsayılmıştır. Ücret düzeyini, emeğin marjinal verimliliği belirlemekte emeğin arz fiyatı belirlemektedir. Emeğin piyasa fiyatı doğal fiyatını aştığında

daha rahat yaşamaya başlayan işçinin daha fazla çocuk sahibi olmasıyla işçi sayısı artacak ve böylece ücretler tekrar eski düzeyine gerileyecektir.⁵⁴

Şekilde görülen OÜTM alanı tarım sektörünün ücret fonunu göstermektedir. Zaman içinde ücretler, en az geçim seviyesine tabi olduğundan ücret fonunun artması; ÜT doğrusunun yukarıya doğru kayması şeklinde değil, fakat TM doğrusunun sağa doğru kayması şeklinde kendini gösterir.⁵⁵ TM doğrusunun sağa kayması durumunda MP doğal emek fiyatı düzeyine düşerken, ekonomide kapital birikiminin artması istihdam edilen emek miktarını arttıracak dolayısıyla daha az verimli topraklar üretime alınacak ve bu ise, azalan verimler nedeniyle önce toplam üretimi sonra da “artık”olarak hesaplanan kar gelirini azaltacaktır. Tarım kesiminde karın azalması azalan verimler yasaının bir sonucudur. Fakat imalat sanayinde de karlarda azalma meydana gelmektedir. Bu durum, tarımsal ürün fiyatlarındaki artışın getirdiği asgari geçim standardının parasal maliyetindeki yükseliş, imalatçıları daha yüksek ücret ödemek zorunda bırakacak ve bu nedenle imalat kesiminde de kar oranlarının düşeceği şeklinde açıklanmaktadır.⁵⁶ Ricardo bölüşüm kuramının temel mantığı, tarım ve sanayi sektöründe kapitalin karlılık oranlarının birbirine eşit olmasına dayanır.⁵⁷ Bu eşitlik sağlandığı zaman ekonomi dengeye ulaşmış olur. Eğer dengesizlik söz konusu ise kapitalin karlılık oranları hangi sektörde daha fazla ise o sektöre akarak denge sağlanır.

Ricardo modelinde, büyüme ve bölüşümü birlikte ele almış ve büyüme faktör paylarının gelişmesine bağlamıştır. Bu teoremin ortaya konulduğu dönem göz önüne alındığında bölüşüm konusunda son derece önemli konulara işaret ettiği görülmektedir.

⁵⁴ Vural Fuat SAVAŞ, *İktisatın Tarihi*, Avcıol Basım-Yayım, İstanbul, 1998, ss.314-315.

⁵⁵ Vural.Fuat SAVAŞ, *Kalkınma Ekonomisi*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1986, s.150.

⁵⁶ Yaşar UYSAL, a.g.e., s.17.

⁵⁷ Vural.Fuat SAVAŞ, *Kalkınma Ekonomisi*, s.150.

1.2. MARX'IN ARTIK DEĞER KURAMI

Marx, bölüşüm sürecinin anlaşılabilmesi için mutlaka değer teorisine ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.⁵⁸ Marx, bölüşüm teorisini emek-değer teorisi üzerine oturtmuştur. Ekonomide yaratılan toplam değerın bölüşümünü bir bütün olarak ele almakta ve bunun aldığı farklı biçimleri (rant ve kar) toplam değerın bölüşümü sorunu değil, artık değerın bölüşümü sorunu içinde incelemektedir.⁵⁹

Marx'ta temel bölüşüm kategorileri ücret ve kardır. Marx'ın bölüşüm modeli belli varsayımlara dayanmaktadır. Bunlar;

- Ücretler, asgari geçim düzeyinde belirlenmekte ve işçilerin tasarruf, kapitalistlerin tüketim yapmadıkları,
 - Üretim araçları stoklarının veri olması,
 - Üretimde değişken sermaye olarak işgücünün kullanılması,
- şeklindedir.

Marx'ta temel bölüşüm kategorilerinden biri olan ücret, Ricardo çözümlemesinde olduğu gibi, emeğin doğal fiyatı işgücünün hayatta kalması ve kendisini yeniden üretmesini sağlamaya yeterli bir ücret düzeyidir. Marx'ta kar ise belli bir dönemde, emeğin asgari gerçek ücretten ya da emeğin arz fiyatı ile ölçülen kendi maliyetinden daha fazla, emek-dışı kaynakların, sermaye donanımı ve arazinin sahipleri olan kapitalistlerin el koyduğu artık değeri temsil eder.⁶⁰

Marxist bölüşüm kuramının temelini, kar payının ücret payına oranı oluşturmaktadır. Bu oran sömürü oranı ölçüsü olmasının yanında; bu orandaki bir değişiklik, çıktı toplamındaki ücret ve ücret-dışı (kar) gelirlerinin görelî payında bir değişiklik olduğu anlamına gelecektir. Orandaki artış, sömürü oranında artışı, yani gelir toplamında, ücretlere oranla karların payında bir artışı, tersi durumda ise azalışı göstermektedir.

⁵⁸ Sencer DİVİTÇİOĞLU, *Değer ve Bölüşüm Marksist İktisat ve Cambridge Okulu*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:2168, İstanbul, 1976, s.27.

⁵⁹ Yaşar UYSAL, a.g.e., s.18.

⁶⁰ Yılmaz AKYÜZ, a.g.e., s.30.

Marx, artık değerin yaratılmasında bağımsız değişkenin emek olduğunu belirtmektedir. Üretimde kullanılan, makine ve araç ile harcanan malzeme bir artık değer yaratamaz, sadece kendi değerlerine eşit bir üretilen malın değerine eklenir.⁶¹ Marx üretimde kullanılan makine ve teçhizata “sabit sermaye” adını verir ve (c) ile gösterir. Buna karşılık “değişir sermaye” (v), işçiye ödenen ücretlerden oluşur ve bir fazlalık “artık değer” (s) yaratır. Üretilen her malın toplam değerinin(c' + v + s)' ye eşit olacağını söyler. Buradaki (c') sabit kapitalin üretim işleminde tüketilen kısmını gösterir.

Marx'ın özellikle üzerinde durduğu kapitalistin işçiyi istismar ettiği sömürü oranı veya artık değer oranını s' ile gösterir ve $s'=s/v$ şeklinde formüle eder.

Marx bölüşüm probleminde, sermaye birikimi ile ortaya çıkan teknolojik gelişmenin yarattığı etkileri göz önüne alarak uzun dönemli bir analiz yapmıştır. Teknolojik gelişme, üretim sürecinde birim ürün başına daha fazla makine ve teçhizat kullanımı ve daha az emek kullanımı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişme, emek-yoğun konumdan, sermaye-yoğun konuma geçilmesi sonucunda teknolojik işsizlik yaratmakta, işgücü arzını işgücü talebinin üzerine çıkmakta ve bu nedenle ücretler asgari düzeye inmektedir. Sermaye birikimi ve artan gerçek çıktı düzeyi toplam çıktıda ücretlerin payının düşmesi ve karların görece olarak artmasını sağlayacaktır.⁶² Ücretlilerin payının azalmasının temel nedeni, işgücünün yarattığı değerin sermayedarın eline geçmesini sağlayan teknik gelişmedir. Burada işçi kesiminin sefaletinin arttığından bahsedilebilir ama bu artışın sebebi reel ücret düşüşleri değil, reel ücretlerin verimliliklerinin artışıyla paralel gitmemesinden kaynaklanır.

Marx birincil olarak çıktının, ücretler ve karlar arasındaki dağılımıyla ilgilenmiş, gelirdeki emek dışı payın çeşitli mülk gelirleri arasındaki dağılımıyla ilgilenmemiştir.

⁶¹ Vural. Fuat SAVAŞ, *Kalkınma Ekonomisi*, s.479.

⁶² Yaşar UYSAL, a.g.e., s.20.

2. NEO KLASİK BÖLÜŞÜM KURAMLARI

Neo-Klasik iktisat, fayda değer teorisi ile klasik ekonomi politığın emek-değer teorisine bir alternatif getirerek 1870'lerden itibaren gelişmeye başlamış ve 1890'lardan itibaren de bir yönüyle Keynes'e, diğer bir yönüyle de 1960'lara kadar iktisat biliminde, egemen teori olma niteliğini korumuştur.

İktisat biliminde, çözüm bulunmasında ve bulunan çözümde en çok tartışılan "değer" problemi, Neo-Klasik iktisatla beraber emek değer teorisinden fayda-değer teorisine kaymış ve bu çerçevede bölüşüm problemine farklı açıklamalar getirilmiştir. Neo-klasik iktisat bölüşüm problemine, faktör paylarının belirlenmesinden çok faktör fiyatlarının oluşumu olarak bakmış⁶³ ve fiyat teorisinin özel bir sorunu olarak incelemiştir.

Neo-Klasik iktisada kadar süregelen bölüşüm teorileri, fayda-değer teorisi çerçevesinde köklü değişime uğramıştır. Bölüşüm problemine iki ana kategoriden çözümler ve/veya açıklamalar getirmişlerdir; bunlar marjinal verimlilik teorisine dayalı bölüşüm ve üretim fonksiyonlarına dayalı bölüşüm teorileridir.

Neo-Klasik bölüşüm teorilerinde; kurumsal, davranışsal ve teknik olmak üzere başlıca üç grup ortak varsayım bulunduğu söylenebilir. Bunlar;⁶⁴

- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabetin geçerli olduğu varsayımı, ancak marjinal verimlilik ilkesine dayalı bölüşüm teorilerini açık bir şekilde değil de örtük olarak kabul edilmesi durumunda geçerli olmaktadır.
- Firmaların üretim faktörüyle ilgili karar ve seçimlerinde, kar maksimizasyonu dikkate alacakları görüşüne dayanmakta olan davranışsal varsayım, Neo-Klasik yaklaşıma göre, fayda ve kar maksimizasyonunu bağdaştıran, böylece üretimde ve tüketimde dengeyi sağlayan mekanizma fiyat mekanizmasıdır. Bu mekanizma, aynı zamanda bölüşümü belirlemektedir.

⁶³ Erdoğan ALKİN, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1992, s.148.

⁶⁴ Yılmaz AKYÜZ, a.g.e., s.149, Yaşar UYSAL, a.g.e., s.21

- Teknolojik varsayımlar ise, üretim tekniğinin özellikleri ve üretim faktörlerinin nitelikleri ile ilgilidir. Bunlardan en önemlileri; üretim faktörleri arasında sürekli ikame olanağı, azalan marjinal verim, ölçeğe göre sabit verim ve üretim faktörlerinin homojen ve bölünebilir olmasıdır.

Aşağıda belli başlı Neo-klasik bölüşüm kuramları incelenecektir.

2.1. CLARK'IN MARJİNAL VERİMLİLİK KURAMI

Clark'ın temel amacı, bölüşüm sürecinde eşitlik sorununun yanıtını bilimsel olarak ortaya koymak olmuştur. Bölüşümün tabii kanunlarının bulunduğunu, bu kanunların her üretim girdisine, yarattığı ürün derecesinde payın verilmesi gerektiğini önermiştir. Bu tabii kanunlar engellenmedikçe emek payı olarak, kendisinin ayrıca ürettiği payını alacağını ve aynı olgunun sermaye içinde geçerli olacağını savunmuştur.⁶⁵

Clark'ın modeli belli varsayımlara dayanmaktadır. Bunlar;

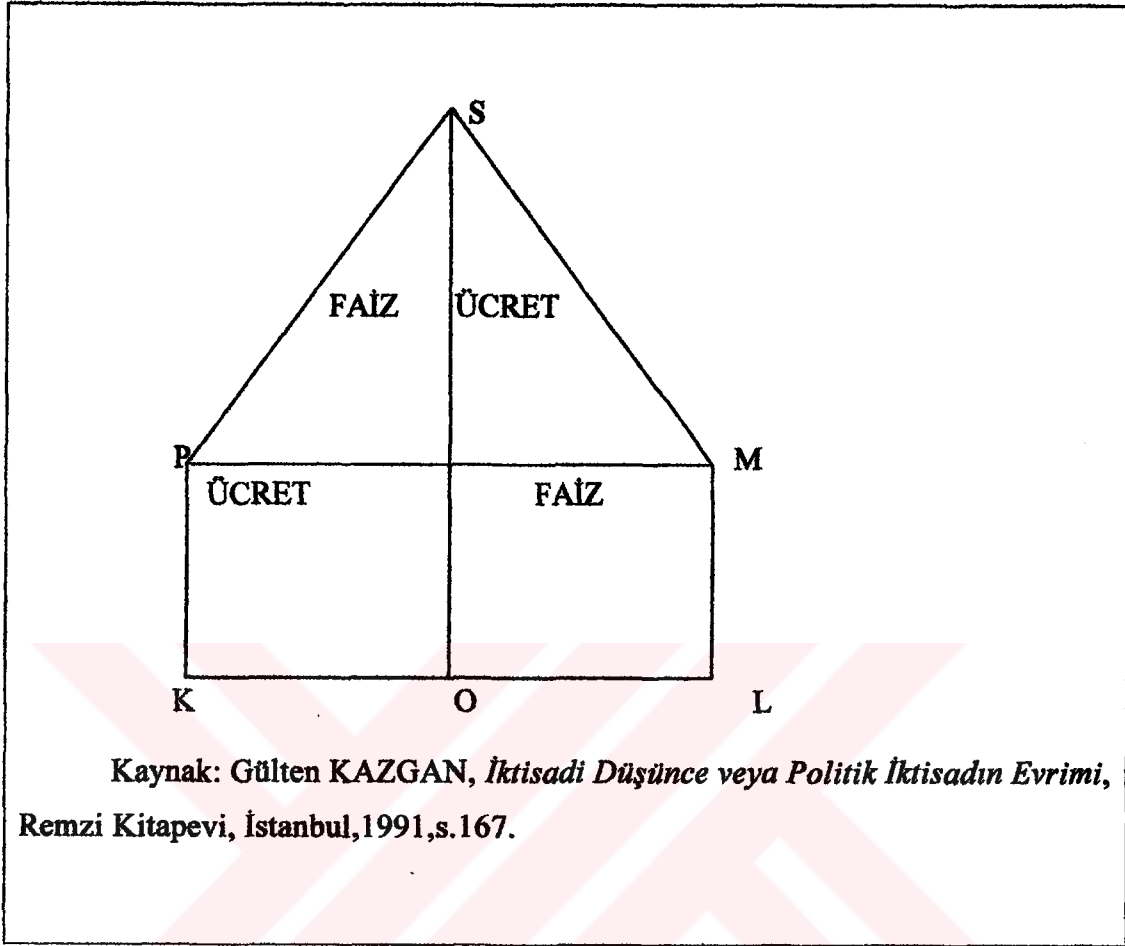
- Emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörünün bulunması,
- Sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin olmaması,
- Tüketici zevk ve tercihlerinde bir değişimin bulunmaması,
- Nüfus artışının olmaması,

Clark'ın marjinal verimliliğine dayalı bölüşüm kuramı aşağıdaki şekilde analiz edilebilir.⁶⁶

⁶⁵ Gülten KAZGAN, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991, s.167.

⁶⁶ Gülten KAZGAN, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.168.

Şekil: 1.3. Clark'ın Marjinal Verimlilik Kuramı

Toplam ürün; emek ve sermaye arasında, verimlilik ve kullanılan faktör miktarına bağlı olarak bölüşülmektedir. Şeklin sağ tarafı, emek miktarı sabit iken, sermayenin marjinal verim eğrisini (SM), sol taraf ise, sermaye miktarı sabit iken, emeğin marjinal verim eğrisini (SP) göstermektedir. Toplam ürün, OLPS veya OKSM'ye eşittir. Şeklin her iki tarafında faiz ve ücretlere yapılan ödemeleri gösteren alanlar birbirine eşittir. Böylece Clark, statik tam rekabet şartları altında, toplam ürünün emek ve sermaye arasında, bir artık bırakmaksızın bölüşüldüğünü ve böylece, üretim faaliyetine katılan her iki üretim faktörünün üretime yaptığı katkı derecesinde pay alınması koşuluyla oluşan bölüşüm teorisinin adil olduğunu savunmuştur.

2.2. ÜRÜN TÜKENİMİ KURAMI

Wicksteed ve Wicksell, toplam ürünün belirli varsayımlar altında, firma veya sanayi düzeyinde tükendiğini matematiksel bir dille ifade ederek, hiçbir artığın kalmadığını Euler Teoremi ⁶⁷ ile gösterdiler. Bu teoreme göre, üretim fonksiyonu doğrusal homojense, yani üretimde sabit getiri söz konusu ise, tam rekabet şartlarında her girdiye marjinal verimine eşit ödeme yapıldığında, toplam ürün tükenir⁶⁸, yani ekonomide artık değer ortaya çıkması söz konusu olamaz.

Değer kavramını Neo-klasik iktisatçılar fayda kavramıyla açıkladıkları gibi, faktör değerlerini de faktörlerin marjinal verimlilikleriyle açıklamaktadırlar. Bir faktörün marjinal verimliliği, diğer üretim faktörleri sabit kaldığında, bu faktörlere yapılacak küçük bir artışın üretim üzerindeki etkisi belirlenmektedir. ⁶⁹

Eğer toplam ürün (P), kullanılan emek sayısı (a) ve toprak birimleri miktarı (b)'nin fonksiyonu sayılırsa (a ve b sürekli bölünebilir varsayılmaktadır) bunların marjinal verimi, P'nin , a ve b'ye nazaran kısmi türevi ile ifade edilebilir. Sabit getiri varsayımı altında,

$$a \delta P / \delta a + b \delta P / \delta b = P' \text{ dır}$$

P'nin a ve b'nin doğrusal homojen fonksiyon olduğunu kabul ettiğimizde bu şartı yerine getirecek sonsuz sayıdaki fonksiyonlardan biri, $P = a^\alpha b^\beta$ dır; $\alpha + \beta = 1$ olan bir sabitedir. Ölçeğe göre sabit getiri söz konusu olduğu için, üretimin büyük çapta olup olmaması durumunda bir fark olmayacaktır.

$\alpha + \beta < 1$ durumunda, ölçeğe göre getiri azalıyorsa, toplam ürün girdiler arasında bölüşüldükten sonra, bir artık kar olarak kalır. Bu durumda işçilerin girişimci olma isteklerinin artışından dolayı firmaların parçalanacağı belirtilmektedir.

⁶⁷ Bu teoreme göre, eğer bir fonksiyon doğrusal ve birinci dereceden homojen ise, fonksiyonun değeri, fonksiyondaki bağımsız değişkenlerin, fonksiyonun bu değişkenlere göre kısmi türevleriyle çarpımlarının toplamına eşittir.

⁶⁸ Gülten KAZGAN, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.167.

⁶⁹ Yaşar UYSAL, a.g.e., s.24.

$\alpha + \beta > 1$ durumu ise, tam tersine, ölçeğe göre artan getiride, girdilere marjinal verimlilikleri oranında ödeme yapılması, toplam üründen daha büyük ürün dağıtımını gerektirdiği için firmalar zarar eder.

$\alpha + \beta = 1$ durumunda ise, sabit getiri söz konusudur. Bu durum firmalarda tam rekabet şartlarında uzun dönem denge noktasında, ortalama maliyet = marjinal maliyet ($MC=AC$)'dir . Yani bu noktada, sabit getiri geçerlidir ve girişimci karı sıfırdır.⁷⁰ Ölçeğe göre getiri kanunlarından bağımsız olarak, uzun dönem dengesinde, kar veya toplumsal artık mevcut değildir; toplam ürün tüklenmektedir.

3.KEYNESYEN BÖLÜŞÜM KURAMLARI

Daha önce incelemeye aldığımız bölüşüm kuramları, o dönemde geliştirilen marjinal fayda ve marjinal verimlilik analizleri çerçevesinde bölüşüm probleminde hep mikro bazda yaklaşmıştır. Keynesten sonra bölüşümün makro ekonomik boyutuna ilgi duyulmaya başlanmış ve birçok iktisatçı makro bölüşüm konusunda yeni teoriler ortaya atmıştır.

Keynes, kapitalist ekonominin iki önemli sorunundan birinin tam istihdam, diğerinin ise gelir dağılımı olduğunu belirtmiş, fakat efektif talep ve çarpan teorisi yardımıyla yalnız birinci sorunu çözmeye çalışmıştır.⁷¹ Keynes'in analiz yöntemleri kendinden sonra gelen iktisatçılar tarafından uzun dönem büyüme ve bölüşüm teorileri için hareket noktasını oluşturmuştur. Bunlar arasında yer alan Boulding, Kaldor, Passinetti, Keynesyen anlamda birer bölüşüm modeli geliştirmişlerdir.

3.1. BOULDİNG MODELİ: MUHASEBE ÖZDEŞİKLERİ KURAMI

Boulding ulusal gelirin bölüşümünü, hem teorik çalışmalar hem de ekonomi politikaları açısından en önemli ekonomik sorun olarak görmüş, görece kar ve ücretle ilgilenen mikro bölüşüm teorilerinin ücret ve karların genel düzeyi ve bölüşüm yapısını belirleyen faktörlerin açıklanmasında yeterli olmayacağını,

⁷⁰ Gülten KAZGAN, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, s.70.

⁷¹ Erdoğan ALKİN, a.g.e., s.151.

dolayısıyla bir makro bölüşüm teorisinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Milli gelirin ücretler ve karlar arasındaki dağılımı, yatırım, tasarruf ve likidite tercihinin belirlediğini ortaya koymuştur.⁷²

Boulding'in bölüşüm teorisinde, faktör payları bağımlı değişken olarak ele alınmakta ve başlıca altı bağımsız değişkenin fonksiyonu biçiminde düşünülmekte ve Tablo1.1'de gösterilmektedir.

Tablo:1.1. Emek Ve Emek- Dışı Faktör Paylarına Etki Eden Değişkenler

Değişken	Değişken Adı	Emek Payı	Emek-Dışı Pay
1	Hane Halkı Tüketimi	Artış	Düşüş
2	Hane Halkı Dayanıklı Mal Birikimi	Artış	Düşüş
3	Firmaların Likidite Tercihi	Düşüş	Artış
4	Tüketici Kredilerin Artışı	Düşüş	Artış
5	Firmaların Tahvil Satışı	Artış	Düşüş
6	Brüt Firma Karları	Düşüş	Artış

Kaynak:Yaşar Uysal. "Bölüşüm İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi – Türkiye Örneği", *D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Temmuz-Ağustos-Eylül 1999, İzmir, 1999, s.34.

Yukarıdaki Tablo 1.1'de göz önüne alındığında, hane halkına yönelik bağımsız değişkenlerdeki artış, emeğin payını artırmakta fakat firmalara yönelik olan bağımsız değişkenlerdeki artış emeğin payını düşürmektedir.

3.2.KALDOR MODELİ

Bu model,uzun dönem tam istihdam büyüme dengesindeki bir ekonomide, büyüme ve bölüşüm ilişkilerini incelemektedir.Modelin varsayımları şöyle özetlenebilir;⁷³

- Gelirler, ücret (w) ve kar (p) olmak üzere emekçiler ve girişimciler arasında paylaşılmaktadır.Ücret sadece el emeğini değil, maaşları da

⁷² Yaşar UYSAL, a.g.e., s.31.

⁷³ Yılmaz AKYÜZ, a.g.e., s.553.

İçermekte yani sabit gelirleri kapsamakta; karlar girişimci gelirlerini değil, genel olarak mülkiyet gelirlerini de içermektedir.

- Model, işçi- kapitalist ve ücret-kar ayırımına paralel olarak sınıfsal tasarruf fonksiyonunu varsaymakta, işçilerin tasarruf eğilimi, (sw) kapitalistlerin tasarruf eğiliminden,(sc)'den küçüktür.
- Sınıfsal tasarruf fonksiyonlarında ortalama ve marjinal tasarruf oranlarının birbirine eşit olduğu; bu oranların, sistemin içsel değişkenleri,örneğin fiyat ve gelir bekleyişleri tarafından etkilenmediği varsayılmaktadır.

Kaldor modeli temel mantığı yatırımlardaki değişimin gelirden yarattığı değişikliklerin, ücret ve kar arasındaki görece paylarında nasıl bir değişim yarattığını ortaya koymaktır. Kısacası, gelirin sınıflar arasındaki bölüşümünü incelemektir.

$$Y_f = P + W$$

Burada, P toplam karlar, W ise toplam ücretlerdir. Tam istihdam varsayımı yapıldığı için Y_f , tam istihdam milli geliridir ve dışsal olarak belirlenmiştir.

Sistemin tam istihdamda dengeye gelebilmesi için, milli gelirden yapılan tasarrufların, ekonomiye dışsal olarak verilmiş olan yatırımlara eşit olması gerekir.

$$I = S_f$$

S_f tam istihdam milli gelirinden yapılan tasarrufları vermektedir. Sınıfsal tasarruf fonksiyonu gereğince toplam tasarruflar:

$$S_f = scP + swW$$

Yatırım- tasarruf dengesini göz önünde tutarak bunun P/Yf için çözersek, yatırımların milli gelir içindeki payı ile karın milli gelir içindeki payı arasındaki ilişkiyi elde ederiz:⁷⁴

$$\frac{P}{Yf} = \frac{1}{S_c - S_w} \frac{I^*}{Yf} - \frac{S_w}{S_c - S_w}$$

Yukarıdaki eşitlik, yatırımlar ve tam istihdam milli gelir düzeyi modele dışsal olarak dahil edilmekte, ekonominin tam istihdamda dengeye gelebilmesi için gelir dağılımının ne olması gerektiğini göstermektedir.

Sistemin tam istihdamda dengeye gelebilmesi için;

$$S_c > S_w; I^*/Yf > S_w; \text{ ve } I^*/Yf < S_c \quad \text{veya}$$

$$S_w < I^*/Yf < S_c$$

koşullarını sağlaması gerekir.

Modelin temel mantığı, daha yüksek bir reel yatırım düzeyinde, sürekli bir istihdam dengesi için, zorunlu olan daha yüksek bir tasarruf-hasıla oranını gerçekleştirmek için, gelir dağılımında bir kaymanın gerekli olduğudur.⁷⁵ Model, çalışan kesimin ücret veya maaş geliri elde ettiklerini ve tasarruf eğilimlerinin ($S_w = 0$) sıfır olduğunu, kapitalistlerin (I/Y) oranında kazandıklarını ifade etmektedir. Bir anlamda Kalecki'nin "işçiler kazandıklarını harcamakta, kapitalistler harcadıklarını kazanmaktadır" argümanını ortaya koymaktadır.

3.3. PASINETTİ MODELİ

Kaldor modelinin bir uzantısı olan Pasinetti Modeli, ekonominin tam istihdam koşullarında büyüdüğü varsayımı altında, büyüme süreci içinde ortaya çıkan bölüşüm-birikim ilişkilerini incelemektedir. Modelin hareket noktası, Kaldor modelindeki hem işçiler hem de kapitalistler tasarruf yapmakta; kapitalistler biriktirdikleri ve yatırdıkları tasarruflar karşılığında ne faiz ne de kar

⁷⁴ Yılmaz AKYÜZ, a.g.e., s.554.

⁷⁵ Yaşar UYSAL, a.g.e., s.50.

geliri elde etmedikleri şeklinde ortaya konan tutarsızlıktır.⁷⁶ Pasinetti'ye göre işçilerin de tasarruf yapabildikleri ancak tasarruflarını karşılıksız olarak kapitalistlere aktarıldığı; halbuki tasarrufların, üretim araçları mülkiyetini sağladığını belirterek bu tutarsızlığı düzeltmektedir. Pasinetti, Kaldor Modelindeki gibi, sınıfsal tasarruf fonksiyonu varsayımını yapmakta, kapitalistler yatırım yapan ve sonucunda kar elde eden tek sınıf, işçiler ise, tasarruf yaptıkları varsayımı ile onları üretim araçları mülkiyetine tasarrufların belli bir faiz üzerinden kapitalistlere borç vermeleri şeklinde ortak etmektedir.

İşçilerin, tasarruflarını menkul kıymetlere yatırarak faiz geliri elde etmeleri, modele yeni bir değişken olarak faiz oranını sokmakta ve bu değişken belirlenmesini gerektirmektedir. Pasinetti, uzun dönem denge koşulları altında, faiz oranına eşitleneceğini varsaymaktadır. Bunun anlamı, kapitalistler ile işçiler tasarruflardan aynı oranda gelir elde etmeleri demektir. Dolayısıyla kapitalistlerin, işçilere tasarrufları karşılığında ödedikleri gelir, toplam karın bir parçası olmakta; işçiler hem ücret hem de kar geliri elde etmektedir.⁷⁷

Modelde işçilerin tasarruf oranının elde ettikleri gelir türünden bağımsız olduğu varsayılmaktadır; işçilerin toplam gelirlerinin belli bir oranını tasarruf etmekte, gelirlerinin bileşimindeki değişme, tasarruf-gelir oranını etkilememektedir.⁷⁸

İşçiler hem ücret hem de kar geliri elde ettiklerine göre sınıflar arasındaki gelir dağılımı:

$$Y_f = P_c + P_w + W$$

Burada Y_f , tam istihdam milli geliri, P_c , kapitalistlerin, P_w ise, işçilerin elde ettikleri kardır. W , ücret geliridir. Sınıfsal tasarruf fonksiyonuna göre ;

⁷⁶ Yılmaz AKYÜZ, a.g.e., s.563.

⁷⁷ Yaşar UYSAL, a.g.e., s.43.

⁷⁸ Yılmaz AKYÜZ, a.g.e., s.70.

S_w ; işçilerin tasarruf fonksiyonu olup, $S_w = s_w(P_w + W)$ şeklinde, S_c ; ise kapitalistlerin tasarruf fonksiyonu olup $S_c = s_c P_c$ şeklinde ifade edilir. Toplam tasarruflar;

$$S = S_w + S_c = s_w (Y_f - P_c) + s_c P_c = S_w Y_f + P_c (S_c - S_w)$$

şeklinde olmaktadır. Denge kuralı gereğince;

$$S = I$$

şeklinde olup, ekonomide, nüfus artışının ve teknolojik değişmelerin gerektirdiği yatırım düzeyinde yapıldığını, yani ekonominin tam istihdamda olduğu farz edilmektedir.⁷⁹

Tasarruf oranları veri iken, durağan durum dengesinde, sınıfların toplam üretim araçları içindeki payları sabittir. Diğer yandan, gelir dağılımı da denge koşullarında sabit olduğu için, her iki sınıfın da sermaye stoku, aynı oranda, denge büyüme oranında büyüyecektir. Dolayısıyla gn denge büyüme oranı ise; $g_n = S/K = S_w/K_w$ olacaktır.

Buradan,

$$K_w = K (S_w / S)$$

olduğu görülecektir.

Modelde K_w , işçilerin sahip oldukları üretim araçlarının değeri olarak tanımlanmakta ve işçiler ellerindeki tasarruflarıyla; ya tahvil satın alarak kapitalistlere borç verecek, ya da hisse senedi satın alarak, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olacaklardır. Tahvil satın alıyorsa, elde ettikleri gelir faiz geliridir. Bu durumda K_w , işçilerin sahip oldukları sermaye stokunu değil, ellerinde birikmiş tahvillerin değeridir. Tahviller üzerinden elde edilen faiz oranının kar oranına eşit olması, tahvillerin piyasa değerlerinin, kapitalistlerin bu tahvillere finanse ettikleri yatırımların değerine eşit olması demektir. Eğer işçilerin tasarruflarıyla hisse senedi satın alıyorsa, işçilerin ücret ve kar

⁷⁹ Vural Fuat SAVAS, *Kalkınma Ekonomisi*, s.376.

gelirlerinden aynı oranda tasarruf edebilmeleri ve kapitalistlerle aynı oranda kar sağlayabilmeleri için, bütün şirket karlarının dağıtılması, kar payı oranında kar oranına eşit olması gerekir. Bu durumda hisse senetlerinin piyasa değerleri, şirketlerin aktiflerinin, yani sermaye stoklarının değerini yansıtacaktır.⁸⁰

Dolayısıyla, işçiler birikmiş tasarrufları üzerinden belli bir faiz geliri elde ettikleri ve faiz oranı (i) kar oranına eşit olduğu zaman ;

$$Pw = i Kw = rK(Sw/S) = P (Sw/I^*) = Psw (Yf - Pc) / I^* = P (I^* - scPc) / I^*$$

ve denge durumunda $S=I^*$, tanım gereği $P = rK$ 'dır. Bu durumda toplam karlar;

$$P = Pc + P (I^* - scPc) / I^*$$

olmaktadır. Bunun çözümünü yaparsak;

$$P = (1 / sc) I^*$$

dolayısıyla ,

$$P / Yf = (1 / sc) (I^* / Yf)$$

ve;

$$r = P / K = (1 / sc) (I^* / Yf) (1 / vf)$$

olmakta, vf tam istihdam sermaye hasıla katsayısını vermektedir.

Modelin denge koşulu, $P / Yf = (1 / Sc) (I^* / Yf)$ denkleminin çözümünden çıkmaktadır. Bu denklemden $r = P / K = (1 / sc) (I^* / Yf) (1 / vf)$ denkleminin elde edilebilmesi için $Pc = 0$ olmalıdır. Pc negatif olamayacağına göre bu, $Pc > 0$ demektir. Diğer yandan $S = I^*$ olduğu hatırlanırsa,

$$Pc = \frac{I^* - swYf}{sc - sw}$$

yazılabilir. Dolayısıyla , denge koşulu;

⁸⁰ Yılmaz AKYÜZ, a.g.e., s.565.

$$I^* > swYf \text{ ve } 0 < sw < sc$$

veya,

$$I^* < swYf \text{ ve } 0 > sw > sc$$

olmaktadır. Bu eşitsizliklerin hepsi tek bir koşula indirgenebilir. Böylece;

$$I \neq Sw Yf$$

elde edilir. Bu modelde işçiler tasarruf oranı ne olursa olsun, karların milli gelirdeki payının ve kar oranının bu oranda bağımsız olduğunu göstermektedir. Oysa aynı sonuç Kaldor Modelinde sadece, $sw = 0$ olduğunda elde edilebiliyordu. Böylece, karların yatırımlara eşit olması için gerekli koşul sadece $sc=1$ koşuludur. Kaldor modelinde ise, buna ilaveten $sw=0$ koşulu gerekmektedir.

Ancak işçilerin tasarruf oranından bağımsız olarak belirlenen şey; milli gelirin sınıflar arasındaki dağılımı değil, karlarla ücretler arasındaki dağılımıdır. Sınıflar arasındaki dağılımı P_c / Yf ve $(P_w + W) / Yf$ 'i vermektedir. Böylece, bu modelde, toplumsal sınıf ve gelir tipleri ayrımları arasındaki özdeşlik kaybolmaktadır; modelin işçilerin tasarruflarından bağımsız olarak belirlediği şey kapitalistlerin milli gelirin içindeki payı değil karların payıdır.

Karların milli gelirin içindeki payı, işçilerin tasarruf oranından bağımsız olduğu halde, bu modelde de sınıfların payları bu orandan bağımsız değildir.

$$P_c = \frac{I^* - S_w Yf}{S_c - S_w}$$

Eşitliğinden;

$$\frac{P_c}{Yf} = \frac{1}{S_c - S_w} \frac{I^*}{Yf} - \frac{S_w}{S_c - S_w}$$

$$\frac{P_w + W}{Yf} = \frac{S_c}{S_c - S_w} - \frac{1}{S_c - S_w} \times \frac{I^*}{Yf}$$

Yukarıdaki eşitliklerin birincisi, kapitalist sınıfın ikincisi ise, işçi sınıfının milli gelir içindeki paylarıdır.

Modelin, Kaldor modelinden ayrılan en önemli sonucu, kar oranının işçilerin tasarruf eğiliminden bağımsız olmasıdır. Sınıfların milli gelir içindeki payları her iki modelde de aynıdır. Ancak bu modelde sınıf payları – gelir payları özdeşliği ortadan kalktığı için; Kaldor modelinde $\frac{Pc}{Yf} = \frac{1}{S_c - S_w} \frac{I^*}{Yf} - \frac{S_w}{S_c - S_w}$ eşitliği aynı zamanda kar payı olduğu halde, Pasinetti modelinde, kapitalistlerin payı karların payından küçüktür ve farklıdır. Bu durumda Kaldor modelinde kar oranını veren ifade, bu modelde Pc/K'yı vermekte olup anlamını yitirmektedir. $sw=0$ olduğu zaman, işçilerin tasarrufları ve üretim araçları üzerinde dolaylı ve dolaysız bir mülkiyetleri mevcut olacağı için $Pw=0$ olacaktır.

Kar payının ve kar oranının işçilerin tasarruf eğiliminden bağımsız olması olgusunu açıklamak için :

$$r = Pw/ Kw = Pc /Kc$$

$$Sc/ Kc = Sw/ Kw$$

ilişkileri göz önüne almak gerekmektedir. $r = Pw/ Kw = Pc /Kc$ eşitliği Pasinetti'nin uzun dönem faiz teorisi dediği ilişkidir. Her iki sınıfta sahip olduğu sermaye stoku oranında bir kar elde etmektedir. $Sc/ Kc = Sw/ Kw$ eşitliği ise, uzun dönem dinamik denge durumunun bir gereğidir. Tasarruflar tamamen yatırımlara yöneldiği için $Sc=Ic$ ve $Sw=Iw$ olmakta ve dolayısıyla her iki sınıfın sermaye stoku aynı oranda büyümektedir. Söz konusu olan bu iki formülden :

$$Pw/Sw = Pc/Sc$$

ilişkisi çıkmakta ve bu sınıfların kar paylarının, sınıfsal tasarruflar ile orantılı olduğunu göstermektedir.

Özet olarak, bu kuramda tam istihdamda, durağan durum dengesinde büyüyen bir ekonomide, bölüşümün belirlenmesinde şu sonuçlara varılmaktadır.⁸¹

- Tam istihdam milli geliri ve bunun için gerekli yatırımlar dışsal olarak verildiği zaman, denge durumunda toplam karlar ve kar oranı, işçilerin tasarruf eğilimlerinden bağımsız olarak belirlenmektedir.
- Bu koşullar altında reel ücretler (w) işçilerin tasarruf ve yatırımlardan bağımsızdır.
- İşçilerin tasarruf eğilimlerinin etkilendiği tek şey toplam karların (P) ve dolayısıyla milli gelirin sınıfsal dağılımıdır.

4.GELİRİN YENİDEN DAĞITIMININ KURAMSAL ARKA PLANI

Gelir dağılımında mutlak anlamda tam bir eşitlik düzeyinin varlığından veya varolabileceğinden bahsetmek imkansızdır. Ancak gelir dağılımının adaletinden bahsedilebilir. Antik Yunan düşüncesinden, günümüzdeki düşününceye kadar genel bir çerçevede bakıldığında adil gelir dağılımlı bir toplumun tanımı yapılmaya çalışılmıştır.

Piyasanın ortaya çıkardığı gelir dağılımı dengesizliğine devletin müdahale ederek gelir dağılımında toplumsal adaletin nerede başlayıp nerede bittiği tartışması, karşımıza bir ölçüde siyaset felsefesi, bir ölçüde de normatif iktisadın alanına giren sorunları çıkarır.

Söz konusu tartışmayı günümüz piyasa toplumunu göz önüne alarak sınırlandırırsak, günümüzde bireyin gelir düzeyinin esas belirleyicileri olan eğitim, meslek seçimi, çalışma ya da aylıklık, tasarruf ya da har vurup harman savurma gibi kararların, ne ölçüde de bu tercihlerin, bireyin ailesel özellikleri gibi öngörülmeven ekonomik gelişmelerin bir sonucu olduğu sorundur. Bu durumda artık “tercihler” yerine “zorunluluklardan” ya da “mutlu rastlantılardan” söz etmek gerekir. Dahası zorunlulukların dayattığı ya da mutlu rastlantıların bahsettiği eşitsizlikler iyi kötü belirlemiş olsa da , eşitsizliği ne kadar ve

⁸¹ Yılmaz AKYÜZ, a.g.e., s.568.

kimlerden kimlere gelir transferi yapılarak azaltılacağı konusunda toplumsal bir konsensus (anlaşma) olup olmadığı, diğer bir deyişle toplumun ne ölçüde dayanışma istediği sorularının basit ve bilimsel bir yanıtı yoktur.⁸² Fakat bu sorunlara çözüm getirebilecek olan çalışmalar, John Rawls'la başlayan ve Rawls'a karşı duran Robert Nozick ile devam eden ve yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği konularında yaptığı katkılarla nobel ödüllü Amartya Kumar Sen ile pozitif kalıplara döküldüğünü söyleyebiliriz.

4.1. JOHN RAWLS'IN HAKEDİŞ KURAMI

John Rawls "A Theory of Justice" adlı eserinde sivil ve ekonomik özgürlükler temelinde genel bir adalet kuramı oluşturmaya çalışmıştır. Rawls faydacı okulun refahı tüketilen malların sağladığı ve her bireyin öznel tercihlere göre belirleyen toplam faydaya bağlayan ve bu nedenle bireyler arası karşılaştırmayı olanaksız kılan yaklaşımına karşı çıkar. Rawls'ın bağlandığı temel ilke, hiç kimsenin bütün ayrıntılarıyla toplumun amaçları için yalnızca bir araç olmadığı düşüncesidir.⁸³ Bireylerin özgürlüğü (özelliği) üzerinde durur ve bireylerden hareketle nesnel bir adalet kuramı için toplumsal temel mallar adını verdiği dağılımdan hareket eder.

Rawls'ın toplumsal temel malları şu şekilde sınıflar,⁸⁴

- Hareket ve meslek seçimi serbestliği,
- İşteki güç ve yetkiler ile sorumluluk konumu ,
- Gelir ve servet,
- Kendine saygının toplumsal temelleri ,

İlk iki malda eşitlik tam olmalıdır. Diğer üç malda ise, toplumun en düşük refah düzeyine sahip grubunda maksimum kılınması amacıyla ekonomik kaynakların seçimi ile siyasal ve ekonomik kurumların özelliği belirler. Bu

⁸² TUSİAD, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, s.151.

⁸³ E. Alper GÜVEL, *Politik İktisat ve Akıl*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998. s.223.

⁸⁴ Vural Fuat SAVAŞ, "Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adalet Üstüne Bazı Düşünceler", *Adalet Kavramı*, Editör: Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.125.

Rawls'ın, her bireyin refahı, belirli bir işbirliği düzenine bağlı olduğundan bu tür bir düzen olmaksızın hiç kimse tatmin edici bir yaşama sahip olamayacaktır. Bu yüzden avantajların paylaşımı, refah düzeyi en düşük bireylerdeki işbirliği düzenini paylaşma isteğini, en azından bu düzeni sürdürebilecek kadar yüksek düzeyde olmalıdır.⁸⁵

Rawls, varolan ekonomik ve toplumsal ayrıcalıkların, ne olursa olsun eşit bölüşümü taraftarı anlamında bir eşitlikçi değildir; ama her bireyin kişisel özerkliği ve değerine ilişkin konularda tartışmasız bir eşitlikçidir. Daha da ötesi, devletin en doğru işlevinin yalnızca toplumsal düzenin korunması olmadığını en yüce toplumsal değeri, en muhtaç olanların gereksinimlerini sağlamayı tanıyan bir bölüşümcü adaletin elde edilmesiyle olduğunu söylediği için Rawls açıkça bir yeniden-bölüşümcüdür.⁸⁶

Rawls bölüşüm problemine “hak ettiğini alma” düşüncesinden hareket etmemekte, bireyin başarısızlıklarını ve başarılarını etkileyen karakter, yetenek, eğitim ve mülkiyet yapılarını bir hak olarak görmekte ve fırsat eşitliğine inanmaktadır. Bu çerçevede sonucun eşitliği üzerinde değil de başlangıç durumunun eşitliği üzerinde durmaktadır.⁸⁷ Rawls'ın kuramı eşitsizlikleri telafi edici bir hak ediş kuramıdır.

4.2.ROBERT NOZİCK'İN LİBERTERYAN ÜTOPYASI VE HAKEDİŞ KURAMI

Nozick, bireylerin belirli haklara sahip oldukları durumundan hareket etmekte ve serbest piyasa koşullarında minimal ya da kendi deyişiyle ultra-minimal devlet savunmaktadır.⁸⁸ Nozick'in adil bir toplumun oluşmasını gerekli iki koşulun gerçekleşmesine bağlamıştır.

⁸⁵ John RAWLS, *A Theory of Justice*, Cambridge Mass: Harvard University Press, Massachusetts, 22.Baskı, 1997, s.15.

⁸⁶ Samuel GOROWITZ, “John Rawls, Bir Adalet Kuramı”, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, (Çeviren: Serap Can), Derleyenler: Anthony De Crespingy ve Kenneth R. Minogue, Remzi Kitapevi, 1981, s.267.

⁸⁷ E. Alper GÜVEL, a.g.e., s.224.

⁸⁸ E. Alper GÜVEL, a.g.e., s.219.

Bunlar;

- Sahiplenmede adalet,
- Transferde adalet,

Herhangi bir dağılımda bireyler sahip oldukları varlıkları hak etmişlerse bu dağılımın adil olduğu söylenebilir. Mevcut dağılıma adil denilebilmesi için söz konusu dağılımın, daha önce bir şekilde tezahür etmiş olması gerekir.

Nozick'in hakediş kuramı serbest değişime dayanmaktadır. Her birey kendi kazanılmış haklarını kullanarak değişim sürecine girmekte ve bireysel amaçlara dayanan bireysel işlemler üstün bir amaca ya da bölüşüm modeline gerek kalmaksızın, piyasa içerisinde üretim ve bölüşüm problemlerini çözmektedir. Bölüşümün ahlaki bir erdeme göre değil de algılanmış değere göre yapılması ve Nozick'in kuramında algılanan fayda kavramı anahtar bir konumdadır. Bölüşümün doğal müktesebatlara (kazanılmış haklar) eşit olması durumunda hiç kimsenin haklarının çiğnenemeyeceğini belirtmektedir. Algılanmış faydanın ya da değerlerin fiyat dışında bir ölçüsü bulunmadığı ve bu çerçevede devletin bölüşüm sürecine müdahale etmesine karşı çıkmaktadır. Ona göre devlet tarafından bir yeniden dağıtım politikasının izlenmesi bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlali olacaktır.

4.3. AMARTYA SEN'İN HAKEDİŞ KURAMI

Amartya Sen, Rawls'a yöneltilen eleştirilerden hareket etmektedir. Sen'e göre Rawls doğru maksimizasyona odaklanmamıştır. Refah açısından malların mal olarak öneminden çok bu malların insanlar için ne yapabileceği önemlidir. Mallar insanların çeşitli yollarla devinimlerini olanaklı kılar: mekanda hareket etmek, sağlıklı olmak, okumuş olmak vb. Sen adaletin amacını, tüm ekonomik rejimler çerçevesinde kişilerin kullanımına sunulmuş işlevsel malları temsil eden vektör kümelerinin mümkün en yüksek düzeyde eşitlenmesi olarak belirtir.⁸⁹ Kişinin kullanabileceği mallar, o kişinin eylem kapasitesini (capability) oluşturur.

⁸⁹TÜSİAD, *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, s.152.

Sen, Rawls Ve Nozick'ten farklı olarak gelişme iktisadı ile ilgilenmiştir. Sen, gelişme iktisadını, insan merkezli bir yapıda inceleyerek farklı bir açılım getirmiştir. Bu farklı açılım çerçevesinde, gelişmenin güzel bir yaşamla ilgilendiğini, bunu da insanların oluşturduğu yaşamı merkez alması gerektiğini belirtir ve insanların hayat standardın göz önüne alınması gerektiğini söyler. Bireyin varolma(being) ve yapma(doing) fonksiyonlarının evrilerek gelişmesi gerektiği vurgular. Eşitsizlik olgusuna bu çerçeveden yaklaşır.

Ekonomik düzende eşitsizlik sadece gelir türlerine değil haklara ulaşılabilirlik olanaklarının dağılımına bağlı olarak da ortaya çıkabilir. Sen bireylerin tercihlerini verili olduğunu kabul etmez. Seçim yapabilme, seçim yapabilir konuma ulaşılabilme ile ilgilidir. Haklar ve kapasitelerin dağılımı, çoğu zaman, gelir dağılımından çok daha fazla eşitsizdir. Eylem kapasitelerinin başlangıçtaki eşitsiz dağılımı, eşitsizliğin toplumsal toplumsal yeniden üretimini sağlar. Gelir dağılımı eşitsizliği bunun bir bölümüdür.⁹⁰ Bu anlayışın yeniden dağıtım politikaları açısından önemli sonuçları vardır. Vergi ve transfer aracılığı ile yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere nakdi gelir aktarmak, piyasa dağılımının dayattığı eşitsizliği ex-post olarak azaltabilir ama bizzat piyasa eşitsizliğini azaltıcı hiçbir etki yapmaz. Adil toplum ve kabul edilebilir. Bir gelir eşitsizliğine ulaşabilmenin ideal yolu, eğitim hakkı, sağlık hakkı, diğer kamu hizmetlerine ulaşma hakkı, kamu kararlarına katılma gibi hakların her bireyin eşit şekilde ulaşabilmesinin sağlanmasıdır. Bu durumda her vatandaş bireysel tercihleri doğrultusunda uygun gördüğü yaşama planını gerçekleştirme olanağına toplam mal ve hizmetlerin miktarının sınırları içinde sahip olabilir.

⁹⁰Ahmet İNSEL, "Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya Sen'in Etik İktisat Önerisi", IV.ODTÜ İktisat Kongresi, Ankara, 2000, s.26.

BÖLÜM II

1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUĞUN İNCELENMESİ

A. 1980 SONRASINDA TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ PROFİLİ

Türkiye Ekonomisi 1980'li yıllara girdiğinde önceki dönemlere nazaran çok daha farklı bir ekonomik yapılanma sürecine girdi. Yapısal dönüşüm süreci olarak adlandırılan bu süreç boyunca uygulanan ekonomi politikalarının temel belirleyici özellikleri; ekonomik karar süreçlerinde piyasa koşulları içinde arz ve talebe göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olarak alınması, ekonomide kamu kesiminin payının daraltılmasını sağlayıcı yönde gelişmekteydi.

1980 sonrasında, gerek, ekonomik büyüme hızını artırmak için uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi gereği gerekse ekonomik yapının piyasa koşullarına uyumunu sağlayacak Ortodoks yapısal düzenlemeler sonucunda, 1980 öncesinde dengeli olduğu söylenemeyecek olan gelir dağılımı daha da bozulmuş, yoksulluk sınırı altında yaşayan birey ve hane halkı sayısı artmıştır.

Bu bölümde Türkiye'deki gelir dağılımı, fonksiyonel, sektörel, bölgesel ve kişisel bazda incelenecektir.

1. FONKSİYONEL GELİR DAĞILIMI

Bir ekonomide yaratılan gelirin, üretim sürecine katılan emek, sermaye ve toprak gibi temel üretim faktörleri arasında ne oranda paylaşıldığı ve paylaşımın analizi fonksiyonel gelir dağılımının analizi yardımıyla anlaşılabilir. Bu paylaşım süreci iki ekonomik kaygı ile yakından ilgilidir. Birincisi ekonomik ve sosyal uzlaşmanın sürdürülebilmesi için üretime katılan faktörlerin yaratılan gelirden alması gereken paylar; ikincisi ise, gelir dağılımının ekonomik büyümeyi sürükleyecek dinamik bir güç olduğu gerekçesiyle tüketim ve tasarruf fonksiyonları

gerçeği doğrultusunda ideal bölüşümün nasıl olması gerektiği kaygısını taşımaktadır.

Genellikle gelişmekte olan ülkelerin kendi bünyelerinden kaynaklanan faktörel dengesizlikleri söz konusudur. Bu ülkelerde emek bol, sermaye ise kıt bir üretim faktörüdür. Bu durumda, piyasalara müdahale edilmediği takdirde , emek ve sermaye piyasalarında arz ve talep kanunları çerçevesinde faktörlerin fiyatları, yani ücret ve faiz seviyesi, bu faktörlerin kıtlık derecesine göre belirlenir. Şayet uygulanan ekonomi politikaları, faktör fiyatlarını etkiliyorsa, oluşan fiyatlar faktörlerin gerçek değerini vermez.⁹¹

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde fonksiyonel gelir dağılımı konusunda, Süleyman Özmucur (1968-1994) ve A. Temel ile M:A: Kelleci(1980-1994) tarafından yapılan çalışmalar mevcuttur. 1980 sonrası dönemde fonksiyonel gelir dağılımında ortaya çıkan değişimler ve eğilimler Tablo 2.1 yardımıyla ifade edilebilir.

⁹¹ Sami GÜÇLÜ, Mahmut BİLEN, “1980 Sonrası Dönemde Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili Olan Sebepler”, *Yeni Türkiye*, Yıl:1, Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995, s.160.

Tablo:2.1. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Yıllar	Tarım Dahil Fonksiyonel Gelir dağılımı				Tarım hariç F.G.D	
	Tarım Geliri	Tarımda Ücret Ve Maaş Geliri	Maaş- Ücret Gelir	Kar- Faiz Kira	Tarım Dışı Ücret-Maaş	Tarım Dışı Kar-Faiz-Kira
1980	25,1	2,5	25,1	47,3	34,7	65,3
1981	22,9	2,9	24,9	49,7	33,3	66,7
1982	21,2	2,4	23,6	52,8	30,8	69,2
1983	20,1	2,2	22,6	55,1	29,1	70,9
1984	20	2,5	20,4	57,1	26,4	73,6
1985	18,4	2,7	20,4	58,5	25,8	74,2
1986	19,9	1,7	23,4	55	29,8	70,2
1987	18,2	1,9	26,8	53,1	33,5	66,5
1988	17,6	1,8	24,3	56,3	30,1	69,9
1989	17,6	1,3	24,6	56,5	30,3	69,7
1990	18,1	2,2	30,2	49,5	37,9	62,1
1991	15,5	2,3	34,6	47,6	42,1	57,9
1992	15	2,4	34,4	48,2	41,7	58,3
1993	14,8	2,3	32,8	50,1	39,5	60,5
1994	15,9	1,4	25,1	57,6	30,3	69,7

Kaynak: Süleyman ÖZMUCUR, “Yeni Milli Gelir Serisi ve Gelirin Fonksiyonel Dağılımı, 1968-1994”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı:23, Ankara, Ocak 1996, s.91.

Tablo 2.1’de görüldüğü gibi tarım kesiminin milli gelirden aldığı pay sürekli düşme eğiliminde olmuş ve bunun yanında da tarımda maaş ve ücretler 1988 yılına kadar düşmüş 1989-1993 ara dönemde yükselmiş ve 1994 sonrasında ise tekrar düşme eğilimine girmiştir. Aynı durum tarım dışı ücret ve maaşlarda da geçerlidir. Sermaye gelirlerinde ise dönem boyunca artış gözlenmektedir. 1980 sonrasında fonksiyonel gelir dağılımı, ücret ve maaş gelirlileri ile tarım gelirlileri aleyhine sermaye gelirlilerinin ise lehine bir seyir izlemiştir. Bu dönemdeki dağılım sürecini daha iyi anlamak için faktör paylarını tek tek incelemek gerekmektedir.

1.1. ÜCRET VE MAAŞ GELİRLERİ

Tablo 2.2’te tarım dışı kesim içinde toplam maaş ve ücretlerin payı 1980’de %25,2 iken, bu oranın 1986’da %17’ye kadar gerilediği görülmektedir. 1987 yılından itibaren artış eğilimine giren maaş ve ücretlilerin payında 1989’dan itibaren önemli artışlar yaşandığı, 1991’de %35.5 ile en yüksek seviyesine ulaştığı

ve 1992 , 1993 yıllarında bu seviyesini koruduğu görülmektedir.⁹² 1989 yılı ve sonrasında, kamunun gerek maaş ve ücretlerde sağladığı reel artışlar gerekse kamu kesimi ücret artışlarının özel kesim toplu sözleşmeleri içinde belirleyici olması nedeniyle, bu kesimin ücretlerinde de gerçekleşen artışlar sonucu 1993 yılında maaş ve ücret paylarının dönem başı seviyesi 10.1 puan arttığı görülmektedir.

Tablo:2.2. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Yıllar	Yurtiçi Faktör Gelirleri Toplamı	Tarım Dışı Faktör Gelirleri								
		Toplam Gelir		Maaş ve Ücretler			Maaş ve Ücret Dışı Kesim Gelirleri			
		Tarım	Tarım-Dışı	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kira	Faiz	Diğer
1980	100	27,1	72,9	25,24	14,78	10,46	47,65	8,97	1,6	37,09
1981	100	24,89	75,11	22,14	12,01	10,13	52,97	8,04	3,48	41,44
1982	100	23,16	76,84	20,01	10,38	9,62	56,83	8,13	5,89	42,81
1983	100	21,84	78,16	21,74	11,1	10,63	56,42	8,15	6,49	41,78
1984	100	22,18	77,82	19,4	9,98	9,42	58,43	7,56	7,46	43,41
1985	100	20,92	79,08	17,26	8,83	8,43	61,82	7,78	7,95	46,09
1986	100	20,81	79,19	17,02	8,73	8,29	62,16	7,24	7,13	47,79
1987	100	18,81	81,19	20,26	9,6	10,66	60,93	6,16	6,21	48,55
1988	100	18,14	81,86	20,91	9,35	11,56	60,95	4,7	8,58	47,67
1989	100	17,87	82,13	24,86	12,87	11,99	57,27	3,87	8,4	44,99
1990	100	18,78	81,22	28,91	15,58	13,33	52,31	3,38	7,09	41,84
1991	100	16,13	83,87	35,49	19,31	16,18	48,37	3,72	8,11	36,54
1992	100	15,65	84,35	34,82	19,83	14,99	49,54	3,8	8,72	37,02
1993	100	14,87	85,13	35,37	20,47	14,9	49,76	3,55	10,39	35,82
1994	100	15,9	84,1	25,38	14,11	11,26	58,72	2,93	14,36	41,44

Kaynak: Adil TEMEL, Mehmet Ali KELLEÇİ, “Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler”, *Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995, s.174.

Tablo 2.2’de maaş ve ücretlilerin payı 1994 yılında bir önceki yıla göre kamu kesiminde %20,47’den %14,11’e özel kesim de ise %14,9’dan %11,26’ya düşmüştür. Böylece maaş ve ücretlerin payı 1989 yılı düzeyine gerilemiştir.

Tablo 2.1’deki veriler analiz edildiğinde de ücretler ve maaşlardaki gelişmeler yukarıda anlattığımız şekilde bir seyir izlemektedir. Tablo 2.1’de

⁹² Adil TEMEL, Mehmet Ali KELLEÇİ, “Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler” *Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995, s.173.

Ücretler, tarımda maaş ve ücretler ve tarım-dışı maaş ve cretler Şeklinde ikili ayırımına tabi tutulmuőtur. Tarımda maaş ve ücretlilerin payı, 1980 yılında %25 iken, 1989 yılında bu oran %13'e kadar düşmüş 1990 ile 1993 ara dönemde tekrar yükselme kaydetmiştir. Ancak 1994 yılında %14 oranına düşmüştür. Tarım dışı maaş ve ücretler ise, 1980 yılında %34.7 iken, 1986 yılında %29.8'e düşmüş, 1990 ile 1993 ara dönemde ortalama %40 oranında seyretmiő, fakat 1994 yılında %30'a düşmüştür.

cret ve maaş gelirlerindeki değişimler 1987 ve 1994 yılında DİE tarafından yapılan hane halkı gelir ve tüketim harcamaları sonuēlarından yola çıkılarak analiz edilebilir.

Tablo:2.3. 1987 ve 1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketleri Sonuēlarına Göre Fonksiyonel Gelir Dağılımı

	1987	1994
	Toplam kullanılabilir gelirdeki payı (%)	Toplam kullanılabilir gelirdeki payı (%)
cret ve maaş gelirleri	24	23.7
Müteőebbis geliri	51	42.4
Gayrimenkul gelirleri (kira)	12	11.6
Menkul kıymet gelirleri(faiz)	2	7.7
Karşılıksız gelirler	11	10
Yevmiye gelirleri		4.6

Kaynak: DİE, 1987 Hane Halkı gelir ve Tüketim Anketi Sonuēları, Gelir Dağılımı, Ankara, 1989,s.29, ve DİE, 1994 Hane Halkı gelir ve Tüketim Anketi Sonuēları, Gelir Dağılımı,Ankara, 1994, s.42.

Tablo 2.3'te ücret ve maaş gelirlerinin toplam kullanılabilir gelir iēindeki payları, 1987 yılında %24 iken 1999 yılında %23.7'ye düşmüştür. Tablo 2.4'de ise 1987 yılında, ücretlilerin gelir getiren kişi payı %32.6 iken gelir payı %32.7 dir. Ancak 1994 yılında, gelir getiren kişi payı %42.8'e yükselirken gelir payı 1987'ye göre gerileyerek %31.5'e düşmüştür. Buradan yola çıkarak 1994 yılında, dengesizliğin arttığını söyleyebiliriz.

Tablo: 2.4. 1987 ve 1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketleri Sonuçlarına ve İşteki duruma Göre Gelir Dağılımı

	1987		1994	
	Gelir Getiren Kişi Payı (%)	Gelir Payı (%)	Gelir Getiren Kişi Payı (%)	Gelir Payı (%)
Ücretli	32.6	32.7	42.8	31.5
İşveren	3.2	14.7	5.8	23.1
Kendi Hesabına	24.6	42.9	37	38.9
Diğer	39.7	9.8	14.4	6.5

Kaynak: DİE, 1987 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı, Ankara, 1989, s.29, ve DİE, 1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı, Ankara, 1994, s.42

Tablo: 2.5. 500 büyük Sanayi Kuruluşu'nda Katma Değer Paylaşımı (sabit fiyatlarla %)

Yıllar	Ücret			Faiz			Kira			Kar			Top.Ser.Geliri		
	Top.	Kamu	Özel	Top.	Kamu	Özel	Top	kamu	Özel	Top.	Kamu	Özel	Top.	Kamu	Özel
1982	42.3	49.4	36.2	22.2	17.1	26.5	0.4	0.1	0.6	35.2	33.4	36.7	57.7	50.6	63.8
1983	49.4	66.7	38	25.8	24.8	26.4	0.4	0.2	0.5	24.4	7.3	35.3	50.2	32.3	62.3
1984	37.7	44.5	32.2	18.3	5.9	28	0.3	0.1	0.6	43.1	48.1	39.2	61.7	54	67.7
1984	34.6	39.4	30.2	21.8	14.3	28.8	0.4	0.2	0.6	41.9	44.7	39.2	64.1	59.3	68.6
1985	25.2	24.6	25.4	26.5	17.8	36.2	0.3	0.1	0.6	46.6	55.3	37	73.5	73.2	73.8
1987	23.1	21.4	23.4	28	27.5	28.5	0.3	0.1	0.4	46.5	45.8	47.3	74.8	73.4	76.1
1988	23.2	19.2	26.2	32.2	33.4	30.9	0.2	0.1	0.4	43	42.9	43.1	75.4	76.4	74.4
1989	29	26.4	29.5	24.1	24.6	23.6	0.3	0.1	0.4	43.5	41.6	45.6	67.9	66.3	69.6
1990	32.1	33.1	30.2	20.2	22.2	18.3	0.3	0.2	0.4	39.9	33.7	45.6	60.3	56.1	64.2
1991	39.2	46.9	32.2	27.7	34	22.6	0.5	0.2	0.7	20	0.8	35.	48.2	35	58.9
1992	33.8	40.2	27.5	25.1	32.5	18.9	0.4	0.2	0.6	27	8	43.5	52.5	40.6	62.9
1993	29.7	35.6	24.1	23.6	31.8	17.6	0.4	0.1	0.6	31.7	1.2	47.6	55.7	42.1	65.6
1994	27.7	29.6	24.5	23.1	25.7	20.6	0.5	0.1	0.7	39.3	30.3	47.6	62.8	56.1	69
1995	20.6	20.6	20.4	17.5	12.9	20.6	0.4	0.1	0.6	52.8	54.8	51.5	70.8	67.8	72.8
1996	16.4	13	19.3	17.5	10.1	23	0.4	0.1	0.6	58.1	69.6	48.9	75.7	79.8	72.5
1997	16.5	14.7	18	17.6	9.1	24.1	0.5	0.1	0.8	57.3	68.7	48.5	75.3	77.9	73.3
1998	18.7	15.7	20.9	19.2	8.3	26.5	0.5	0.2	0.8	48.9	63.8	38.9	68.7	72.2	66.3

Kaynak: İSO. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu Anketi, Ağustos 1998, İstanbul, s.42.

Tablo 2.5, 500 büyük sanayi kuruluşu üzerine İstanbul Sanayi Odası tarafından yapılan anketler sonucunda hazırlanmıştır. Bu tablo üzerinden yapacağımız analiz Süleyman Özmucur ve A. Temel ile M.A. Kelleci'nin

çalışmaları üzerinden yaptığımız analizlerle paralellik göstermektedir. 1982-1985 döneminde kamu sektöründe ücretlilerin katma değer içindeki payı, özel sektördeki paydan daha yüksektir. Bu durum 1986-1989 döneminde tersine dönmüş, 1990 yılından sonra yine kamu sektöründe ücretlilerin katma değer içindeki payı, özel sektördeki paydan daha yüksek olmuştur. Genel seyre bakıldığında ücretlerin payı diğer faktörlerin payına oranla 1980'den 1998'e kadar çok ciddi boyutlarda erimeye uğramıştır. Fakat gelişmiş ülkelerde ücretlerin milli gelir içindeki payı erimeye uğramamış aksine, %70'lere yükselmiştir.⁹³

1.2.TARIM GELİRLERİ

Tarım kesimi, genel karakter itibariyle diğer kesimlerden çok önemli farklılıklar göstermektedir. Türkiye'de tarım gelirlerinin milli gelir içindeki payı zamanla azalmaktadır. Tablo 2.1'de bu oran 1980 yılında %25,1 iken 1994 yılında %15,9'a düştüğü görülmektedir. Tablo 2.2'den de aynı durumu gözlenmektedir. 1980 yılında %27 iken, 1994 yılında %15,9 düşmüştür.

Tarım gelirlerinde azalma, 1980 sonrasında tarım kesimine uygulanan destekleme politikasının kaldırılması ve iç ticaret hadlerinin tarım kesimi aleyhine işlemesinden kaynaklanmıştır.

1.3. SERMAYE GELİRLERİ

Fonksiyonel gelir dağılımı içinde tarım gelirleri ile ücret ve maaş gelirleri aşınmaya uğrarken, sermaye gelirleri payında 1980 sonrası dönemde önemli boyutlarda artışlar olmuştur. Tablo 2.1'de; hem tarım dahil fonksiyonel gelir dağılımı içindeki "kar-faiz-rant" payı, hem de tarım hariç fonksiyonel gelir dağılımı içinde kar-faiz-rant payı 1980 sonrası dönemi boyunca sürekli artış eğiliminde olmuş ve fonksiyonel gelir dağılımı içinde en yüksek paya sahip olmuştur.

Fonksiyonel gelir dağılımı içindeki sermaye gelirlerini, İ.T.O.'nun 500 büyük sanayi kuruluşu verilerini kullanarak faiz, rant ve kar gelirleri olarak ayrı

⁹³ İbrahim G. YUMUŞAK, Mahmut BİLEN, "Gelir Dağılımı- Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, 2000, s.60.

ayrı analiz edilebilir. Tablo 2.2’de sermaye gelirlerinin payları ayrı ayrı verilmektedir. Tabloya bakıldığında faiz gelirlerinin payı kamu kesiminde 1988-93 döneminde oldukça yüksek iken, 1994 sonrası dönemde ise ciddi bir şekilde azalma kaydetmiştir. Özel kesimin payında ise dalgalanma çok az olmuş ve özel kesimin payı kamunun payından genellikle yüksek olmuştur.

500 büyük sanayi kuruluşunda katma değer içinde kira gelirlerinin payı genelde değişiklik göstermemekle birlikte özel sektörde kamu sektöründen daha yüksek olmuştur.

Kar geliri payına bakıldığında, özel sektör ile kamu sektörü payları arasında ilginç bir durum sergilenmektedir.

1991-1993 döneminde, kamunun payı %1’lerin altına düşmesine rağmen özel sektörde böyle bir durum yaşanmamış aksine kar payı yükselmeye devam etmiştir. Bu durum 1991-1993 döneminde zorlukları kamu kesiminin üstlendiğini göstermektedir. 1980 sonrasında kar gelirlerinin payı, genelde, ücret payının aksine gelişme göstermiştir.⁹⁴ 1989-1993 ücret artışlarının özel sektör tarafından üstlenilmediği bu açıdan bakıldığında anlaşılmaktadır.

A.Temel ve M.A.Kelleci’nin hazırladığı çalışmadan yola çıkarak fonksiyonel gelir dağılımı içinde sermaye gelirlerinin payını incelersek; 1980’de faiz gelirlerinin payı %1.6 iken 1994 yılında % 14.3’e yükseldiği gözlenmiştir.

Tablo 2.2’de kar geliri elde edenler kesiminin kapsandığı diğer faktör gelirleri grubunun paylarının 1980-1987 döneminde 11.5 puan artış göstererek %37.1’den, %48.6’ya yükselmesine karşılık, 1988’den itibaren önemli ölçüde azalma eğilimine girdiği ve 1993 yılında %35.8 düzeyinde gerçekleştiği görülmekte ve 1994 yılında 5.6’lık bir artış yaşandığı gözlenmektedir.⁹⁵

Kira gelirleri 1980’de %9 iken, dönem içerisinde bu pay gerileyerek %2.9’a düşmüştür.

⁹⁴ Selim ŞANLISOY, a.g.t., s.153.

⁹⁵ A.Temel, M.A.Kelleci, “Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler”, s.168.

2. SEKTÖREL GELİR DAĞILIMI

Sektörel gelir dağılımı analizleri, genellikle Simon Kuznets'in çok sayıda ülke ekonomisi üzerinde yaptığı araştırmalarına dayanarak yapılmaktadır. Simon Kuznets' in araştırmalarına göre, tarım sektöründe hesaplanan iş gücü verimliliği, araştırmaya katılan tüm ülkelerde tarım-dışı sektör için hesaplanandan daha düşüktür. Çalışan kişi başına hesaplanmış sektörel verimlilik farklarının da gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelerde olduğundan daha büyük olduğu saptanmıştır. Sektörlere özgü işgücü verimliliklerinin her bir sektördeki gelir düzeylerinin belirleyicisi olduğu düşüncesinden hareketle, gelir dağılımı sorununa geçiş yapılmaktadır. Ekonomide yüksek gelirli sektörlerin ortaya çıkması ile birlikte, marjinal gelirli sektörlerden bu sektöre doğru nüfus hareketleriyle başlayan dengeleyici sürecin, sektörlerin göreceli ağırlıklarında ortaya çıkan değişim ile birlikte sektörler arası gelir farklarının azalması ile tamamlanması beklenmektedir.⁹⁶

⁹⁶ Özcan DAĞDEMİR, *Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 1992, ss.172-173

Tablo :2.6 1980 sonrası Dönemde Türkiye’de Sektörel gelir Dağılımı

Yıllar	GSMH'nin Sektörel dağılımı			İstihdamın Sektörel Dağılımı		
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
1980	24,8	22	53,2	54,2	20	25,8
1981	23,3	22,9	53,8	53,7	19,9	26,4
1982	23,3	23,3	53,4	53	20,2	26,8
1983	22,1	23,8	54,1	52,3	20,4	27,3
1984	20,7	24,4	54,8	51,4	20,6	28
1985	19,8	24,9	55,3	50,4	21,1	28,5
1986	19,4	25,9	54,7	49,3	21,3	29,4
1987	17,7	25,7	56,6	48,1	21,6	30,3
1988	18,9	25,8	55,4	47,4	22	30,6
1989	17,2	26,5	56,3	48,3	21,3	30,3
1990	16,8	26,4	56,9	47,8	20,8	31,5
1991	16,5	27	56,5	48,5	21	30,6
1992	16,2	26,9	56,9	44,4	22,3	33,4
1993	14,8	26,9	58,3	45,5	21,8	32,8
1994	15,7	27	57,3	45,3	22,2	32,5
1995	14,8	28	57,2	46,7	21,5	31,8
1996	14,4	27,8	57,8	45,8	21,7	32,5
1997	13	28,6	58,4	42,4	23,3	34,3
1998	13,6	28,1	58,3	44,6	23,5	35,6
1999	8,5	31,3	60,2	48,5	21,7	35,7

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Ocak 2000, s.82.

Gelirin sektörel dağılımı, bir ekonomide yaratılan toplam iktisadi faaliyet kollarına göre veya ekonomideki sektörel dağılıma göre ifade edilir. Türkiye’deki sektörel dağılımın genel bir görünümünü ise Tablo 2.6’da ortaya konulabilir. Türkiye ekonomisi için eşik yılı olan 1980’den sonra uygulanmakta olan tüm politikalar değiştirilmiş ve yapısal dönüşüm çerçevesinde uygulamaya konan politikalara bağlı olarak sektörlerin GSMH’ ya olan payları da değişime uğramıştır.

1980 yılında Tarım/GSMH oranı %24.8 iken 1998 yılında %13.6’ya düşmüştür. 1980-1998 yılları arasında Tarım/GSMH oranı sürekli bir azalma eğilimi içinde olmuştur. 18 yıllık dönemde Tarım/GSMH oranı yaklaşık %45’lik azalma kaydetmiştir. Tarım sektöründeki bu gelişme, Türkiye’de ekonomik anlamda yapısal bir değişimin olduğunu göstermekte ve Türkiye’nin giderek tarıma

dayalı bir ülke olmaktan çıktığını gösterdiği için olumludur.⁹⁷ Ancak bu olumlu tablo tarım kesiminin toplam istihdam içindeki payına baktığımızda pek olumlu olmadığı görülmektedir. Tarımsal üretimin GSMH içindeki payında görülen düşmeye karşılık bu sektör, halen en fazla istihdamın ve en düşük fert başına gelirin elde edildiği sektör olma özelliğini korumaktadır.⁹⁸ Tablo 2.6'da istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında 1980'de %54,2 olan Tarımsal İstihdam/Toplam İstihdam oranı 1996 yılında %44,6 olmuştur. Bu azalma tarım sektörünün GSYİH'daki payında gözlenen azalmadan daha düşük oranda gerçekleşmiştir. Bu çerçevede gelir dağılımının, tarım sektöründe çalışanlar aleyhine değiştiğini ve tarım sektörünün halen fert başına gelirin en düşük sektör olduğunu söyleyebiliriz. Tarım sektöründe gözlenen istihdamın bu yüksek payı Türkiye'deki yoksul insanların çoğunun bu sektörde olduğunun basit bir göstergesi sayılabilir.

Sanayi sektörünün GSMH'daki payı 1980 yılında %22 iken, 1998 yılında %28,1'e yükselmiştir. Sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payı ise, 1980'de %20 iken, 1998'de %23,5'e yükselmiştir. Hizmetler sektörünün GSMH içindeki payı 1980 yılında %53,2 iken, 1998 yılında %38,3 ve toplam istihdamdaki payı ise 1980'de %25,8 iken 1998'de %35,6 olmuştur. Bu oranlarla sektörlerde çalışanlar açısından sanayi ve hizmetler sektörünün görece olarak tarım sektöründe daha yüksek pay aldıklarını söyleyebiliriz.

Sektörel gelir dağılımına ilişkin başka bir analizde DİE'nin 1987 ve 1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinden yola çıkılarak yapılabilir.

⁹⁷ Aslan EREN, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunları*, Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla, 1998, s.25.

⁹⁸ DPT, "Gelir Dağılımı Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu", *Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995. s.50.

Tablo:2.7. Hane Halkı Fertlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Toplam Kullanılabilir Gelirleri (Milyon)

İktisadi Faaliyet Kolları		1987			1994		
		Türkiye	%	%	Türkiye	%	%
Toplam	Sayı	21.175.153		100	24.557.499		100
	Gelir	33.232.171		100	1.462.928.885		100
Tarım	Sayı	10.283.234		48,6	12.348.094		50,3
	Gelir	9.024.236		27,2	341.159.391		23,3
Sanayi	Sayı	3.738.872	100	17,7	4.804.562	100	19,6
	Gelir	7.767.514	100	23,4	371.515.610	100	25,4
Madencilik Taş Ocakları	Sayı	74.933	2	0,4	136.667	2,8	0,6
	Gelir	151.130	1,9	0,5	12.979.608	3,5	0,9
İmalat Sanayi	Sayı	2.828.193	75,6	13,4	3.407.382	70,9	13,9
	Gelir	5.409.900	69,6	16,3	260.723.795	70,2	17,8
Elektrik Gaz ve Su	Sayı	37.320	1	0,2	72.539	1,5	0,3
	Gelir	71.869	0,9	0,2	8.654.457	2,3	0,6
İnşaat ve Bayındırlık İşleri	Sayı	798.426	21,4	3,8	1.187.974	24,7	4,8
	Gelir	2.134.615	27,5	6,4	89.157.750	24	6,1
Hizmet	Sayı	7.153.047	100	33,8	7.404.793	100	30,2
	Gelir	16.440.421	100	49,5	750.253.884	100	51,3
Ticaret	Sayı	2.421.489	33,9	11,4	3.362.381	45,4	13,7
	Gelir	7.026.833	42,7	21,1	392.792.811	52,4	26,8
Ulaştırma Haberleşme ve Depolama	Sayı	962.496	13,5	4,5	916.721	12,4	3,7
	Gelir	2.360.706	14,4	7,1	103.081.648	13,7	7
Mali Aracı Kuruluşlar Faaliyeti	Sayı	604.027	8,4	2,9	432.635	5,8	1,8
	Gelir	1.779.395	10,8	5,4	49.080.827	6,5	3,4
Toplum ve Kişisel Hizmetler	Sayı	3.165.035	44,2	14,9	2.693.056	36,4	11
	Gelir	5.273.487	32,1	15,9	205.298.598	27,4	14

Kaynak: DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara 2001, s.38.

Tablo 2.7'ye göre istihdamın %50'sini oluşturan tarım sektörü, faktör gelirlerinden %25'lik bir pay almaktadır. 1987'den 1994'e toplam istihdam içinde tarımın payı %48,6'dan %50,3'e çıkarken faktör gelirlerinden aldığı pay %7,2'den %23,3'e düşmüştür.

Sanayi sektöründeki gelişmelere bakıldığında ise, 1987'den 1994'e kadar olan dönemde az da olsa bir artış gözlenmektedir. Bu sektördeki istihdamın, toplam istihdam içindeki oranı %17,7'den %19,6'ya, toplam gelirlerden aldığı pay ise %23,4'den %25,4'e çıkmıştır. Bu artışı sağlayan imalat sanayisindeki artıştır.

%23,4'den %25,4'e çıkmıştır. Bu artışı sağlayan imalat sanayisindeki artıştır. İmalat sanayiinin, sanayi sektöründeki istihdam payı 1987'den 1994'e %75,6'dan %70,9'a düşmesine karşın, faktör gelirlerinden aldığı payında küçük bir oranda artış gözlenmiştir. Ancak imalat sanayinin toplam istihdam içindeki payında (%13,4 - %13,9) çok büyük artış olmazken faktör gelirlerinden aldığı pay %16,3'den %17,8'e çıkmıştır.

Tablo 2.7'den hizmetler sektöründeki gelişmelere baktığımızda, toplam istihdamın %30-33 arasında pay alırken, faktör gelirlerinin ise %50 civarında büyük kısmına sahip olmaktadır. 1987'den 1994'e toplam istihdamındaki payında %33,8'den %30,2'ye küçük bir düşme görülse de faktör gelirlerinden aldığı pay %49,5'den %51,3'e yükselmiştir. Ayrıca hizmet sektöründe fert başına düşen ortalama gelir, diğer sektörler göre en yüksek değere sahiptir. Bu sektörün en büyük payına ise, ticaret alt sektörü sahiptir. Ticaret alt sektörü, hizmet sektörü içerisinde 1987'de istihdamın %33,9'unu alırken, 1994'de %45,4'e çıkararak büyük bir artış kaydetmiş ve hizmet sektörünün yarattığı faktör gelirlerinin 1987'de %42,7'sini alırken, 1994'te büyük bir artışla %52,4'ünü almıştır.

2.3. BÖLGESEL GELİR DAĞILIMI

Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizlikler, geniş anlamda, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından farklılıkların olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bu göstergelerin ortaya çıkardığı sonuçlar, bölgeler arasında gelir dağılımının da farklı olması sonucunu doğurmuştur.⁹⁹

Bölgesel gelir dağılımı farklılıkları, toplumsal yapının önemli bir göstergesidir. Bölgelerarası farklar kalkınma çabalarının ürünüdür. Çeşitli sosyo-ekonomik faktörler nedeniyle ülke içinde bölgesel dengesizlikler oluşmaktadır. Bu faktörler; eğitim, nüfus yapısı, coğrafi konum, doğal kaynaklar, ekonomik

⁹⁹ DPT, *Gelir Dağılımı ve Politikaları*, s.52.

faaliyetler, bölgesel sermaye birikimi, istihdamın yapısı altyapı olarak belirtilebilir.¹⁰⁰

Tablo: 2.8. Bölgeler İtibariyle KBDGSYİH'nın Türkiye Ortalamasına Oranları

Bölgeler	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Akdeniz	0,95	0,95	0,96	0,96	0,95	0,93	0,95	0,94
Doğu Anadolu	0,41	0,41	0,4	0,43	0,39	0,39	0,37	0,37
Ege	1,2	1,21	1,22	1,27	1,25	1,26	1,25	1,25
Güney Doğu Anadolu	0,62	0,6	0,59	0,57	0,54	0,53	0,55	0,54
İç Anadolu	0,94	0,93	0,93	0,95	0,93	0,93	0,91	0,93
Karadeniz	0,68	0,7	0,68	0,71	0,69	0,73	0,72	0,73
Marmara	1,52	1,51	1,51	1,44	1,48	1,47	1,49	1,46

Kaynak: DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2001, ss.29-30.*

DİE'nin 1987 fiyatlarıyla bölgelere göre kişi başına GSYİH oranlarının bölgeler itibariyle Türkiye ortalamasına oranı Tablo 2.8'de verilmiştir. Tablo 2.8'de Marmara ve Ege bölgesinin Türkiye ortalamasının üstünde olduğu, Doğu Anadolu, Karadeniz ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinin Türkiye ortalamasının altında olduğu ve Akdeniz ile İç Anadolu bölgelerinin ise Türkiye ortalamasına yakın olduğu görülmektedir.

1980 sonrasında yapılan iki farklı gelir dağılımı araştırması, bölgeler itibariyle hane gelirlerinin %20'lik hane halkı gruplarına göre dağılımı Tablo 2.9 ve Tablo 2.10'da gösterilmektedir. Tablo 2.9 ve Tablo 2.10'dan yola çıkarak şunlar söylenebilir.

¹⁰⁰ DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, s.4.*

Tablo:2.9. Hane Gelirlerinin Bölgeler İtibariyle %20'lik Hane Halkı Gruplarına Göre Dağılımı (1987)

	1.%20	2.%20	3.%20	4.%20	5.%20	Gini Katsayısı
Türkiye	5,2	9,6	14,1	21,2	49,9	0,44
Ege-Marmara	5,5	9,8	14,2	21	49,6	0,43
Akdeniz	5,5	9,9	14,5	21,1	49,1	0,42
İç Anadolu	5,3	9,7	14,1	21,3	49,7	0,43
Karadeniz	5,8	11,6	16,1	23,2	43,3	0,36
Doğu-G.Doğu Anadolu	5,3	9,3	13,2	20,1	52,1	0,45

Kaynak: DİE. 1987 *Gelir Dağılımı Araştırması sonuçları*, Ankara, 1990, s.345.

Tablo:2.10. Hane Gelirlerinin Bölgeler İtibariyle %20'lik Hane Halkı Gruplarına Göre Dağılımı (1994)

	1.%20	2.%20	3.%20	4.%20	5.%20	Gini Katsayısı
Türkiye	4,86	8,63	12,61	19,03	54,88	0,49
Marmara	4,33	7,47	10,69	16,55	61,16	0,56
Ege	5,39	9,69	14,09	20,89	49,93	0,44
Akdeniz	5,25	9,05	13,23	19,59	52,88	0,47
İç Anadolu	5,07	9,11	13,77	21,89	50,16	0,44
Karadeniz	5,13	9,47	13,77	20,16	51,49	0,46
Doğu Anadolu	6,3	11,29	16,2	23,12	43,08	0,37
Güney Doğu Anadolu	7,08	11,15	14,9	20,73	46,13	0,38

Kaynak:DİE, 1994 *Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları*, Ankara, 1997, s.10.

Her iki tabloda da hem Türkiye geneli için hem de bölgeler için Gini katsayılarına ve %20'lik paylara bakıldığında dengesizliğin genelde arttığı görülmüştür. Tablo 2.9'daki 1987 araştırma sonuçlarına göre Karadeniz Bölgesindeki dağılım daha adil iken; Tablo 2.10'daki 1994 araştırma sonuçlarına göre Doğu Anadolu Bölgesinin daha adil olduğu gözlenmektedir. Yine Tablo 2.9'da gelir dağılımının en dengesiz olduğu Gini katsayısının 0,45 olduğu ve %20'lik paylarının birinci %20 ile beşinci %20 arasındaki farkın en yüksek olduğu Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde dağılımın daha adil olduğu

gözlenmekte ve en zengin ile en yoksul arasındaki farkın diğer bölgelere oranla fazla olmamasının sonucunu doğurmaktadır.¹⁰¹ 1987 ve 1994 gelir dağılımı araştırmalarında söz konusu olan bu zıtlık, bu her iki hane halkı gelir dağılımı anketleri arasında gerek kapsanan kitle, yerleşim yerleri, örnekleme yöntemi, örnek hacmi, gerekse kullanılan tanımlamalardan kaynaklanan yöntemsel farklılıklar nedeniyle olmuştur.¹⁰²

Tablo: 2.11. Bölgelere Göre Hane Halkı Sayısı ve Kullanılabilir Gelirin Dağılımı

	Hane Halkı Fertleri		Gelir Getiren Fertler		Toplam Gelir		Ortalama Fert Geliri	
	1987	1994	1987	1994	1987	1994	1987	1994
Türkiye	100	100	100	100	100	100	100	100
Ege-Marmara	31,3	38,2	34,3	39,8	45	52,5	1104617	48086154
Akdeniz	13,4	12,7	12,1	12,2	10,7	11	610384	32219322
İç Anadolu	23,3	17,2	23	16,5	21,5	15,4	711008	33322297
Karadeniz	11,4	13,5	13,4	16,3	8,9	10,9	602312	29943635
Doğu-G.Doğu Anadolu	20,6	18,4	17,3	15,2	13,9	10,2	502610	20697169

Kaynak: DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2001, s.34.

Bölgelerin elde ettiği yıllık ortalama gelirleri incelendiğinde; Akdeniz, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri birbirine yakın ortalamalara sahip iken, Marmara ve Ege Bölgeleri çok yüksek ve Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde ise çok düşük bir ortalamaya sahip olduğu görülür. Tablo 2.11’de Marmara ve Ege Bölgesi Türkiye ortalamasının üstünde, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgesi Türkiye ortalamasına yakın ve Karadeniz ve Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Hane halkı fertleri ve gelir getiren fertlerin bölgelere göre aldıkları pay incelendiğinde; 1987 ve 1994’te yapılan gelir

¹⁰¹ TUGİAD, 2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Gelir Dağılımı, Ekim 1997, s.44.

¹⁰² DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, s.33.

dağılımı araştırmalarında Marmara ve Ege Bölgesi birinci sırada yer alırken, Karadeniz Bölgesi sonuncu sırada yer almaktadır.

Tablo:2.12. Gelir Türlerinin Bölgeler Arasındaki Dağılımı 1994

				Mütesebbis Gelirleri								
	Toplam Gelir	Maaş Ve Ücret	Yevmiye	Toplam	Tarım	İmalat	İnşaat	Ticaret	Hizmet	Gayri menkul	Menkul kıymet	Karşılıksız gelir
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Marmara	38,6	38,83	34,35	31,03	15,33	51,22	50,6	34,19	49,01	47,17	78,7	31,45
Ege	13,9	13,76	11,65	14,42	18,12	13,63	9,36	12,43	10,39	14,76	7,45	16,74
Akdeniz	11,1	9,55	13,18	13,57	13,38	10,61	12,95	15,54	11,45	8,83	4,95	10,28
İç Anadolu	15,4	18,67	15,25	14,23	15,51	11,09	14	14,33	16,62	14,88	4,88	21,5
Karadeniz	10,9	8,51	10,01	14,29	18,13	7,84	9,53	14,15	9,39	6,84	2,81	13,16
Doğu Anadolu	5,71	5,75	4,63	7,82	13,59	2,48	1,38	4,94	3,92	3,27	0,79	3,76
G.Doğu Anadolu	4,48	4,94	10,92	4,64	5,94	3,13	2,18	4,42	3,22	4,23	0,44	3,12

Kaynak: DİE, 1994 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, 1997, s.86.

Tablo 2.12'den yola çıkılarak gelir türlerinin bölgelere göre dağılımı analiz edildiğinde; Marmara Bölgesi %38,61'lik bir oranla en yüksek payı alırken, %4,48 ile Güney Doğu Anadolu Bölgesi en düşük payı almaktadır. Marmara Bölgesi tarım gelirlerinin haricinde en yüksek paya sahiptir. Tarım gelirinde Ege Bölgesi %18,12'lik ve Karadeniz Bölgeleri %18,13'lük yüksek paylarla birinci sıradadırlar. Güney Doğu Anadolu Bölgesi ise en düşük paya sahiptir.

Tablo 2.12'de Güney Doğu Anadolu Bölgesi tüm gelir türleri itibariyle en düşük payı almakta ve bu durum bize bu bölgenin Türkiye'nin en yoksul bölge olduğunun açık bir kanıtı olduğunu göstermektedir. Tablo 2.12'de Güney Doğu Anadolu Bölgesindeki yevmiye gelirleri payının yüksekliği dikkati çekmektedir. Türkiye genelinde yevmiyeli çalışanların çoğunun bu bölgede olduğu yönünde istatistikler mevcuttur. Yevmiyelilerin büyük ölçüde sosyal güvenlikten yoksun, enformel sektörde, çok düşük ücretle çalıştırıldığı dikkate alınırsa Güney Doğu

Anadolu bölgesinde diğer bölgelere göre bu anlamda ciddi bir sorunun olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁰³

2.4.KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI

İktisat kuramına göre Neo-Klasik paradigmanın hakim olması ile gelir dağılımı konusunda sınıf düzeyinden birey düzeyine geçişine tanık oluyoruz. Neo-klasik yaklaşımın çerçevesinde gelir dağılımı sorunsalına bakıldığında, sermayedarın kar dışında, faiz ve ücret geliri, hatta emekli olup transfer geliri elde etmesi, ya da bir işçinin ücreti dışında faiz ya da temettü geliri elde etmesi, gelir dağılımı analizine kurumsal olarak dahil edilebileceği gibi, maddi zenginliğin arttığı, sermaye piyasalarının yaygınlaştığı ve daha da önemlisi emeğin niteliklerinin çeşitlenmesi, kısacası faktör sahipliğinin zamana ve mekana göre oldukça değişken olsa da, kategorik olmaktan çıkması, bir başka deyişle giderek daha fazla sayıda bireyin birden fazla faktör gelirine sahip olmaya başlaması, gelir dağılımı sorunsalını sınıfsal-fonksiyonel olmaktan çıkartıp bireyselleştirdiği söylenebilir.¹⁰⁴

Bireysel gelir veya kişisel gelir dağılımı bütün hanelerin veya hane reislerinin gelir düzeylerini tespit edip, bunların gelir büyüklüğüne göre sıralanmasından ve bu sıralamadan elde edilen çokluk dağılımının çeşitli ölçülerle ifade edilen dağılımdır.¹⁰⁵ Türkiye’de gelir dağılımını ölçmek amacıyla yapılan çalışmalar uzun zaman aralıkları ve her biri farklı veri tabanları ve yöntemlerle yapılmıştır. Türkiye’de yapılan ilk çalışma doktora tezi olarak hazırlanan tarımsal gelirlerin 1951-1953 yılları arasındaki dağılımına dayanan Eva Hirsch’in hazırladığı çalışmadır.¹⁰⁶ Ancak, kapsamlı gelir dağılımı çalışması, 327.000 gelir vergisi mükellefinden yararlanılarak Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde 1963 yılında yapılmıştır. Bu çalışmayı 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri

¹⁰³ TÜRK-İŞ, Türk-İş’97 Yılı 96’dan 97’ye Değişim Dinamikleri, 1.Cilt, Ankara, 1997, s.207.

¹⁰⁴ TUSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, a.g.e., s.14

¹⁰⁵ Adnan ŞENEL, “Korkut BORATAV’ la Gelir Dağılımı Üzerine”, Yeni Türkiye, Yıl:1, Sayı:6, Eylül-Ekim, 1995, s.264

¹⁰⁶ İsmail KARAMAN, “Dünya’da ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, Yeni Türkiye, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995, s.155.

Enstitüsünün yürüttüğü çalışma ile Tuncer Bulutay ve arkadaşlarının yaptığı Ankara Üniversitesi SBF araştırması izlemiştir.¹⁰⁷

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılan Hane Halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, ülke bütününi kapsayan, beş bölge bazında ve kent-kır ayırımında gelir ve tüketim farklılaşmasını belirlemek üzere yapılmış ilk araştırmadır.

İkinci büyük araştırma olan ve Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından uygulanan 1994 Hane halkı Gelir Dağılımı Anketinde 7 coğrafi bölge, 19 bağımsız il merkezi ve kent-kır ayırımında Türkiye genelini kapsamıştır. Kentsel kesimde 18.624, kırsal kesimde ise 7.992 örnek hane halkı olmak üzere toplam 26.556 örnek hane halkı takip edilmiştir.

Türkiye’de yapılan kişisel gelir dağılımı konusunda yapılan araştırmaların bulguları Tablo 2.13’te ortaya konulmuştur.

¹⁰⁷ DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, s.16.

Tablo:2.13. Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmaları Bulguları (1963-1994)

Gelir Grupları	1963 DPT	1968 DPT	1973 DPT	1978 CELASUN	1983 CELASUN	1986 TUSİAD	1987 DİE	1988 KAMAR	1994 DİE
1.%20	4,5	3	3,5	2,84	2,63	3,9	5,2	3,1	4,9
2.%20	8,5	7	8	7,33	6,13	8,4	9,6	9	8,6
3.%20	11,5	10	12,5	12,99	12,59	12,6	14	12,2	12,6
4.%20	18,5	20	19,5	22,13	21,39	19,2	21,2	16,6	19
5.%20	57	60	56	56,5	54,71	55,9	50	59,1	54,9
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,46	0,43		0,49
Kuznets Katsayısı	0,46	0,5	0,45			0,45	0,39		

Kaynak:1)T. Çavuşoğlu, Y. Hamurdan, *Gelir Dağılımı Araştırması 1963*, DPT, Ankara,1966, ss.25-28.

2) T. Bulutay, S. Timur, H. Ersel, *Türkiye 'de Gelir Dağılımı 1968*, SBF, Ankara, 1971, s.56.

3) DPT, *Gelir Dağılımı 1973*, Ankara, 1976,s.65.

4). H. Ersel. Y. Fişek, E. Kalaycıoğlu, *Türkiye 'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri,Harcama ve Sosyo-Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi*, Cilt 2, TÜSİAD, İstanbul,1986, s.59.

5) DİE, *Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987*, Ankara,1990, s.63.

6) DİE, *1994 Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi i Sonuçları*, Ankara, 1997, s.79.

7) ÖZMUCUR Süleyman, "Yeni Milli Gelir Serisi Ve Gelirin Fonksiyonel Dağılımı, 1968-1994", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı:23, Ankara, Ocak 1996, s.45

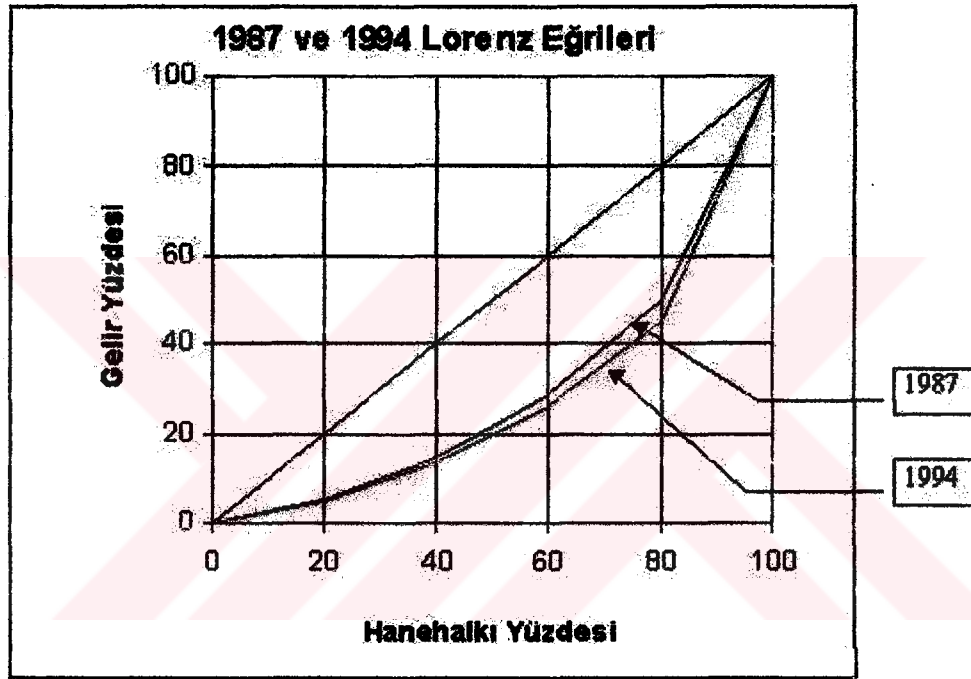
8)TÜSES, *Kamuoyu Araştırmalarına Göre Türkiye Gelir Dağılımı 1988*, İstanbul,1989.s.28.

Tablo 2.13'den ister %20'lik paylara bakılsın ister Gini katsayılarına bakılsın Türkiye'de gelir dağılımının eşitlikten uzak olduğu görülmektedir. Gelir dağılımı dengesizliğinin seyrini, yapılan araştırmalar sonucunda bulunan Gini katsayılarına göre incelediğimizde 1986 ve 1987 yıllarında dengesizliğin azaldığını ancak, 1994 araştırmasına göre tekrar arttığını gözlemlemekteyiz.

%20'lik paylar incelendiğinde dengesizliğin yüksek boyutlarda olduğu rahatlıkla fark edilebilmektedir. 1987 ve 1994 yıllarında araştırmalardaki %20'lik paylara bakıldığında; 1987 ve 1994'te en alt %20'lik gelir gruplarının aldığı paylar sırasıyla %5,2 ve %4,9'dur. En yüksek gelirli %20'lik gelir gruplarının aldığı paylar ise sırasıyla %50 ve %54,9'dur. Bu durum, en düşük kesim ile en yüksek kesim arasında yaklaşık olarak 12 kat fark olduğunu göstermektedir.

1987'den 1994'e gelir eşitsizliğinin arttığını Lorenz eğrisi yardımıyla tespit edebiliriz. Şekil'2.1'e bakıldığında 1987'deki Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusuna biraz daha yakın 1994'teki ise 1987'dekine oranla daha uzak olduğu görülmektedir. Bu durum 1994 yılının 1987'ye oranla daha dengesiz olduğunu göstermektedir.

Şekil:2.1. 1987 ve 1994 Gelir Dağılımı Araştırma Sonuçlarına göre Lorenz eğrileri

Kaynak:Erkan İŞİĞİÇOK, "Türkiye'de Gelir Dağılımı Ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi"www.İktisat. Uludag.edu.tr/dergi/, (4 Mart 2002), s.4.

Mevcut beş gelir dağılımı çalışması kullanılarak Kuznets katsayıları hesaplanmıştır. Bu yıllardaki kişi başına gelir ile eşitsizlik arasında bir ters orantı

bulmuştur. Gelir arttıkça gelir dağılımı iyileşmektedir. Kuznets eğrisinde söylenen “ters U eğrisi” gözlenmemektedir.¹⁰⁸

Hane halkı gelirlerinin % 5’lik ve % 1’lik gruplar itibariyle dağılımı, hane grupları arasında nasıl bir gelir paylaşımı olduğunu ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

Tablo:2.14. Hane Gelirlerinin % 5’lik Nüfus Dilimlerine Dağılımı (1987, 1994)

Nüfus Payları	Kümülatif Paylar			
	1987	1994	1987	1994
1.%5	0,7	0,69	0,7	0,69
2.%5	1,24	1,15	1,94	1,84
3.%5	1,53	1,4	3,47	3,24
4.%5	1,76	1,62	5,23	4,86
5.%5	2,01	1,83	7,24	6,69
6.%5	2,28	20,4	9,52	8,73
7.%5	2,53	2,26	12,05	10,99
8.%5	2,79	2,49	14,84	13,48
9.%5	3,06	2,74	17,9	16,22
10.%5	3,33	2,99	21,23	19,21
11.%5	3,66	3,28	24,89	22,49
12.%5	4,02	3,59	28,91	26,08
13.%5	4,43	3,97	33,34	30,05
14.%5	4,93	4,43	38,27	34,48
15.%5	5,52	4,97	43,79	39,45
16.%5	6,28	5,65	50,07	45,1
17.%5	7,25	6,53	57,32	51,63
18.%5	8,66	7,84	65,98	59,47
19.%5	11,01	10,17	76,99	69,64
20.%5	23,01	30,34	100	100

Kaynak: DİE, *Hane halkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Gelir Dağılımı 1987*, Ankara: 1990, s.78. ve DİE, *1994 Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Türkiye-Kent-Kır ve Bölgelere Göre % 20, % 10, % 5 ve % 1’lik Gelir Dağılımı*, Ankara, 1997, s.60.

Tablo 2.14.’te en alt seviyede olan %5’lik grubun aldığı pay 1987’de %0,70 iken 1994’te %0,69 ‘a düşmüştür. Fakat en zengin kesim olan yirminci %5’lik grubun toplam kullanılabilir gelirden aldığı pay 1987’de %23,01 iken %7’lik bir artışla 1994’te %30,34’e yükselmiştir. Tablo 2.14’ten birikimli paylarına

¹⁰⁸Süleyman ÖZMUCUR, “Türkiye’de Gelir Dağılımı” ,*Yeni Türkiye*, Yıl:1, Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995, s.1.

bakıldığında nüfusun %95'i 1987 gelirinin %76,99'unu alırken 1994'te bu oran %69,64'e düşmüştür. Tablodan %50'lik nüfus payının kullanılabilir gelirden aldığı pay %28,91 iken 1994'te %26,08 düşmüştür. Bu gelir dağılımındaki çarpıklığı daha net bir şekilde ortaya koyarken aynı zamanda ve yoksullaşma sürecinin alt ve orta gelir grubunu oluşturan kesimlerde hızlandığını göstermektedir.

Gelir dağılımının analizi daha ayrıntılı olarak %1'lik nüfus gruplarının kullanılabilir gelir paylarına bakılarak yapılabilir. En yoksul %1'lik nüfusun milli gelirden aldığı pay %0,07 iken, en zengin %1'lik nüfusun payı ise %16,60'tur.¹⁰⁹

3. TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN PROFİLİ

Bütün dünyada olduğu gibi, ülkemizde gelişme yönünde önemli çabaların varlığı bilinmektedir. Gelişme yolunda harcanan fiziki ve beşeri kaynakların, hiç kuşkusuz ülke ve fertler açısından önemi son derece büyüktür. Ülkede yaratılan katma değere katkıda bulunan herkesin, bu pastadan adil bir pay alması, gelişme çabalarının başarısı ile yakından ilgilidir.

Toplumun ekonomik ve sosyal bakımdan güçlü olabilmesinin öncelikli şartı; toplumdaki fertlerin yaşamını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu asgari düzeydeki maddi ve manevi değerlerin sağlanmasıdır. Yani toplumda fertlerin yoksulluk riskini taşımamaları gerekir.

Bu bölümde Türkiye'de 1980 sonrasında yoksulluğun boyutları, bir çok araştırmacı kişi ve kurum tarafından 1987 ve 1994 Hane Halkı Gelir Ve Tüketim Anketi verileri kullanılarak farklı metotlarla yapılan yoksulluk araştırmalarıyla ortaya konulmaktadır.

Türkiye'de yoksulluğun genel bir görünümü Dünya Bankası tarafından Türkiye üzerine hazırlanan rapordan hareketle incelenebilir.¹¹⁰

¹⁰⁹ Bkz. DİE 1994 Hane halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Türkiye-Kent-Kır ve Bölgelere Göre %20, %10, %5 ve %1'lik Gelir Dağılımı, Ankara, 1997, s.108-109.

¹¹⁰ WORLD BANK, Turkey Economic Reforms, Living Standarts And Social Welfare Study, Report No: 2002. TU. January.27, 2000 www. worldbank.org. (14 Ocak. 2002)pp.35-36

Tablo:2.15. Farklı Yöntemlerle Türkiye’de Yoksulluk Oranları

Yöntem	Yoksulluk Çizgisi Hesaplama Yöntemi	Yoksulluk Oranı
Mutlak Yoksulluk	1985 Fiyatlarıyla Günde Bir Dolar	2,50%
Mutlak Yoksulluk	Minimum Gıda Alımı	7,30%
Ekonomik Kırılganlık	Temel İhtiyaçlar Maliyeti	36,30%
Görelî Gelir Yoksulluğu	Ulusal Medyan (ortanca)Gelirin Yarısı	15,70%

Kaynak: WORLDBANK, Turkey Economic Reforms, Living Standarts And Social Welfare Study, Report No: 2002. TU. January.27, 2000, www. worldbank.org. (14 Ocak. 2002)p.35.

Tablo 2.15’da Türkiye’de uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan, günde bir dolar olarak hesaplanan mutlak yoksulluk oranı nüfusun % 2.5’i kadardır.

Tablo:2.16 Orta Gelirli Ülkelerde Mutlak Yoksulluk Oranı(Günde Bir Dolarla)

Ülke	Yoksulluk Oranı
Kolombiya	7,4
Polonya	6,8
Malezya	5,6
Tunus	3,9
Çek Cumhuriyeti	3,1
Bulgaristan	2,6
Lübnan	2,5
Fas	11
Macaristan	0,7

Kaynak: WORLDBANK, Turkey Economic Reforms, Living Standarts And Social Welfare Study, Report No: 2002. TU. January.27, 2000, www. worldbank.org. (14 Ocak. 2002), p.36.

Tablo 2.16’da günde bir dolarla hesaplanan orta gelirli ülkelerdeki mutlak yoksulluk oranları ile Türkiye’deki mutlak yoksulluk oranı karşılaştırıldığında Türkiye’de çok az kişinin mutlak yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Böylece, Türkiye’de gelişmekte olan ekonomilerin standartlarında bir mutlak yoksullukla karşı karşıya olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat Türkiye’de bireylerin ve

hane halklarının ekonomik olarak kırılganlıkla (vulnerability) karşı karşıya kaldıkları söylenebilir.¹¹¹

Türkiye için minimum gıdaya bağlı olarak hesaplanan mutlak yoksulluk oranı da düşüktür. Tablo 2.16'da bu oran nüfusun %7.3'lük kısmını oluşturmaktadır. Bu her iki mutlak yoksulluk oranlarının düşüklüğüne rağmen ekonomik kırılganlık, Türkiye'de nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Hane halkının büyük bir bölümü (%31) ve nüfusun %36.5'lik gibi önemli bir kısmı ekonomik olarak kırılgandır.

Ulusal medyan(ortanca) gelirin yarısı olarak hesaplanan ve birçok OECD ülkesi tarafından kabul edilen görelî yoksulluk oranı Türkiye'de %14.7 dir.

Özcan Dağdemir Türkiye'de yoksulluğun boyutlarını 1987 ve 1994 hane halkı gelir ve tüketim anketi sonuçlarından yararlanarak kırsal, kentsel ve bölgesel ayrımında incelemiştir.

¹¹¹ WORLBANK, Turkey Economic Reforms, Living Standarts And Social Welfare Study, p.37

Tablo: 2.17. Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları 1987- 1994

	Yoksulluk Sınırı (Dolar Bazında Aylık)		Hane Halkı Büyükliği		Yoksul Kişi Oranı		Genel Yoksulluk Oranı	
	1987 ⁽³⁾	1994 ⁽⁴⁾	1987	1994	1987	1994	1987	1994
MGM⁽¹⁾								
Ege ve Marmara	93	122	4,1	4	5,6	7,2	18,9	26,8
Marmara	99	132		4,2		7		61
Ege	79	104		3,8		7,6		39
Akdeniz	88	127	4,8	4,5	13,3	13,6	16,2	14,8
İç Anadolu	85	108	4,6	4,3	10,1	10,1	22,1	16
Karadeniz	109	143	5,1	4,7	14,2	18,8	13,6	21,1
Doğu ve Güney Doğu Anadolu	135	137	6,7	5,6	21,9	16,5	29,2	21,1
Doğu Anadolu	141	144		5,6		14,7		41,9
Güney Doğu Anadolu	129	131		5,8		19,6		58,2
Kent	95	136	4,3	4,3	6,9	8,7	26,5	35,5
Kır	126	135	5,3	4,7	21,2	20,2	73,5	64,4
Türkiye	105	138	4,8	4,5	11,5	11,5	100	100
TGM⁽²⁾								
Ege ve Marmara	168	215	4,1	4	19,75	22,1	27	32,1
Marmara	165	220		4,2		23,4		65,7
Ege	168	208		3,8		20,8		34,4
Akdeniz	177	254	4,8	4,5	41,5	46,7	20,6	19,8
İç Anadolu	134	170	4,6	4,3	23,2	27,2	20,8	16,5
Karadeniz	148	194	5,1	4,7	23	32,2	9	13,9
Doğu ve Güney Doğu Anadolu	191	193	6,7	5,6	41,1	35,7	22,4	17,6
Doğu Anadolu	187	190	5,6	5,6		24,9		34,2
Güney Doğu Anadolu	194	196	5,8	5,8		46,2		65,8
Kent	131	188	4,3	4,3	14,3	20	27,5	37,6
Kır	198	211	5,3	4,7	41,5	42,5	72,5	62,4
Türkiye	152	198	4,8	4,5	27	29,5	100	100

Kaynak: Özcan, DAĞDEMİR, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987-1994", Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 17, Sayı 1, 1994

(1) Minimum Gıda Maliyeti; (2) Temel Gıda Maliyeti ;(3) 1\$=855 TL; (4)1\$= 29700

Tablo 2.17'de yoksulluk sınırı hesaplamaları için minimum gıda maliyeti ve temel gereksinimler maliyeti yöntemleri kullanılmıştır.

Yaşam seviyesindeki artışlara paralel olarak 1987'den 1994'e yoksulluk sınırında da değişimler olmuştur. Minimum gıda maliyetine göre yoksulluk sınırı sırasıyla 105 dolardan 138 dolara, temel gereksinimler maliyetine göre sırasıyla 152 dolardan 198 dolara yükselmiştir. Bu dönemde yoksul hane halkı gelirleri ancak gıda

harcamalarındaki artışa paralel olarak bir artış göstermiş ve minimum gıda maliyetini karşılayamayan hane halkının oranı değişmemiştir. Temel gereksinimler olarak sayılan gıda, giyim ve barınma gibi ihtiyaçları karşılayacak gelire sahip olmayan nüfus oranı %27'den %29'a yükselmiştir.

Tablo 2.17, 1987-1994 döneminde her iki yoksulluk sınırı hesaplamasına göre yoksulluğun kırsal kesimden kentsel kesime aktığı görülmektedir. Minimum gıda maliyetine göre kentsel yerlerde %6.9'dan %8.7'ye yükselirken kırsal yerlerde ise %21.2'den %20.2'ye düşmüştür. Temel gereksinimler maliyetine göre kentsel yoksulluk %14.3'ten %20'ye yükselirken kırsal yerlerde de %41'5'ten %42'5'e yükselmiştir.

Tablodan bölgesel bazda değerlendirmeler yapıldığında yoksulluk sınırı minimum gıda maliyetine göre Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesi için yoksulluk sınırı 1987'de 135 dolar iken 1994'de 137 dolara yükselmiştir. Ancak yoksulluk oranı ise %21.9'dan 16.5'e yükselmiştir. Bu durum Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden diğer bölgelere göçün yaşandığının bir göstergesidir.

Türkiye'de yoksulluğun en yoğun olduğu bölgeler Ege ve Marmara bölgeleridir. 1994 yılında temel gereksinimler maliyetine göre yoksul hane halklarının %32.1'nin minimum gıda maliyetine göre %28'inin bu bölgede yaşadığı görülmektedir. Ege ve Marmara bölgeleri ile Karadeniz bölgesinin, genel yoksulluk oranı içinde artan oranlarla dikkati çekmektedir. Akdeniz bölgesi ve İç Anadolu bölgelerinde ise yoksulluk oranları artmakla beraber genel yoksulluk oranlarının azalmış olduğu görülmektedir.

Özcan Dağdemir'in aynı çalışmasından alınan yoksulluk indekslerine ait veriler yardımıyla yoksulluk sorununu daha ayrıntılı inceleyebiliriz.

Tablo: 2.18. Yoksulluk Ölçütlerine Göre Türkiye’de Yoksulluk

	Sen İndeksi ⁽¹⁾		Yoksul Kişi Oranı		Yoksulluk Açığı Oranı		Yoksullar Arası Gelir Eşitsizliği Katsayısı	
	MGM	TGM	MGM	TGM	MGM	TGM	MGM	TGM
Türkiye								
1987	0,06	0,14	11,5	27	0,34	0,31	0,15	0,14
1994	0,05	0,16	11,5	29,5	0,38	0,31	0,17	0,14
Kent								
1987	0,02	0,06	6,9	14,3	0,13	0,24	0,06	0,08
1994	0,03	0,11	8,7	20	0,19	0,26	0,06	0,1
Kır								
1987	0,12	0,26	21,2	41,5	0,36	0,4	0,18	0,21
1994	0,11	0,25	20,2	42,5	0,32	0,38	0,14	0,19

(1) Sen Yoksulluk İndeksi Hesaplanırken Yoksullar Arası Gelir Eşitsizlik Ölçütü olarak Değişme Katsayısı kullanılmıştır.

Kaynak: DAĞDEMİR Özcan, “Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987-1994”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı:1, 1994,s.77,

Sen yoksulluk indeksi, MGM’ye göre, 1987’ den 1994’e Türkiye genelinde yoksulluk sorununda bir iyileşme olduğunu göstermektedir. Sen indeksinin 0.06’dan 0.05’e düşmesi yoksul olmayanlardan yoksul olanlara bir gelir aktarımı olduğunu göstermektedir. Muhtemelen 1987’ den sonra popülist kaygılardan ve özellikle seçim dönemlerinde uygulanan sosyal güvenlik harcamaları ile ücretlerdeki artışlardan kaynaklanmaktadır. Bütçe içindeki sosyal harcamaların en yüksek olduğu dönem 1985-1990 ara dönemdir¹¹²

Kentsel kesimdeki Sen İndeksinin 0.02’den 0.03’e yükselmesi, özellikle kentlerin ağırlıklı olarak yer aldığı Marmara ve Ege bölgelerindeki 1994 yılındaki Gini eşitsizlik oranının 0.43’ten 0.49’a yükselmesinden kaynaklıdır. Kırsal kesimde MGM’ye göre Sen İndeksinin 0.12’den 0.11’e düşmesi kırsal alandaki Gini eşitsizlik oranının düşmesinden kaynaklıdır. Genel olarak MGM’ye göre hesaplanmış Sen İndeksi minimum gıda ihtiyacı karşılama anlamında yoksulluk oranında azalma olduğunu göstermektedir. Temel gereksinimler maliyetine göre hesaplanmış Sen

¹¹² PETROL İŞ, *1980’lerden Günümüze Bütçe Tercihleri ve 2002 Bütçesi*, İstanbul, Mart 2002, ss.19-22.

İndeksi Türkiye genelinde ve kentsel alanlarda yükselmiş kırsal alanlarda ise düşmüştür.

1987 yılından 1994 yılına minimum gıda maliyetine göre hesaplanmış olan yoksulluk açığı oranı, 1987'den 1994 yılına artmıştır. Sen Yoksulluk İndeksinin ifade ettiği yoksulluk oranındaki azalmaya karşın yoksulluk açığı oranının artması, kırsal kesimde gıda harcamalarını bile karşılama gücünden uzak çok yoksul hanelerin olduğunu göstermektedir. Bu sonucu Tablo 2.18 'deki yoksullar arası gelir eşitsizliği katsayısındaki artış da doğrulamaktadır.

Temel gereksinimler maliyetine göre yoksulluk açığı oranı ve yoksullar arası gelir eşitsizliği katsayısı değişmezken, kırsal ve kentsel yerlerde farklı sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Kırsal yerler için hesaplanan yoksulluk açığı oranı ile yoksullar arası gelir eşitsizliği katsayısı azalırken, kentsel için yapılan hesaplamalar tam tersi sonuçlar vermiştir. Bu durum kırsal alanda temel gereksinimleri karşılama anlamında yoksullar arasında eşitsizliğin azaldığı kentli yoksullar arasında eşitsizliğin arttığına göstergesidir.

Türkiye'de yoksulluğun kentsel kaynaklı olduğu, kırsal yerlerde yoksulluk oranının artışının ötesinde, kentsel alanlarda yoksulluğun derinleştiği ve yoksullar arası gelir eşitsizliği artarak sorunun daha ağırlaştığı görülmektedir.

Recep Dumanlı çalışmasında Türkiye için yoksulluk analizi yaparken ilk hareket noktası, Türkiye için yoksulluk sınırı tespitinden başlamak olmuştur. Yoksulluk sınırını hesaplarken Gıda Kalori Alımı yöntemini göz önüne alarak, bir Türkiye'de yaşayan bir yetişkin insan için günlük kalori ihtiyacını 2450 olarak baz almıştır. Yoksulluk çizgisinin hesaplanması, 2450 kaloriye karşılık gelecek parasal değer Türkiye geneli için "Tüketim Ağırlıklı Türkiye Fiyatları" kentsel yerler için "Kentsel Yerler İçin Tüketici Fiyatları" kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo:2.19. Türkiye’de Kişi Başına Yoksulluk sınırı dolar bazında⁽¹⁾

Yıllar	Günlük	Aylık	Yıllık
1987	0,91	27,3	332,2
1988	0,91	27,3	332,2
1989	1	30	365
1990	1,46	43,76	532,4
1991	1,41	42,2	513,4
1992	1,52	45,71	556,2
1993	1,6	48,13	585,6
1994 ⁽²⁾	1,48	44,5	541,4

(1) DPT- temel Ekonomik Göstergeler Eylül 1994’de verilen dolar kurları kullanılmıştır; (2) 1994 yılı verileri 9 aylık ortalamalardır.

Kaynak: Recep DUMANLI, “Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri”, *Yeni Türkiye*, Eylül-Ekim, 1995, Yıl:1, Sayı: 6,1995, s.45.

Recep Dumanlı 1987 yılı gelir dağılımı araştırmasına dayalı yaptığı çalışmada, yoksulluğun boyutlarını bölgesel, kentsel, kırsal alanlar ve Türkiye geneli olarak sınıflandırmıştır.

Tablo:2.20. Türkiye’de Kentsel ve Kırsal Yoksulluğun Bölgeler İtibarıyla % Dağılımı-1987

	Kırsal ve Kentsel Yoksul		Kırsal Yoksul		Kentsel Yoksul	
	Fert Oranı	Hane Oranı	Hane Oranı	Fert Oranı	Hane Oranı	Fert Oranı
Ege- Marmara	3,74	3,01	5,43	4,36		
Akdeniz	19,8	18,55	22,27	21,03	14,36	13
İç Anadolu	32,1	26,3	29,14	23,33	38,33	32,94
Karadeniz	10,49	8,34	11,28	8,76	8,75	7,41
Güney Doğu ve Doğu Anadolu	33,97	43,8	31,88	42,53	38,57	46,64
Türkiye	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara, 1996, s.123.

Tablo:2.21. Türkiye’de Genel Yoksulluk Oranları

Türkiye		Kent		Kır	
Hane Sayısı	Fert Sayısı	Hane Sayısı	Fert Sayısı	Hane Sayısı	Fert Sayısı
15,71	14,24	4,74	4,4	10,43	9,84

Kaynak: Recep DUMANLI, *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara, 1996, s.125.

Tablo 2.20’den Türkiye’de yaşayan toplam yoksul hanelerin %33.97’si yoksul fertlerin %43.80’i Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da yaşadığı görülmektedir. Bu bölgeleri sırasıyla, hanelerin %32.01’i ve fertlerin %26.3’ü ile İç Anadolu Bölgesi; hanelerin %19.80’i ve fertlerin %18,55 ile Akdeniz Bölgesi; hanelerin %10,49’u ve fertlerin %8.34’ü ile Karadeniz Bölgesi ve hanelerin %3.74’ü, fertlerin de %3.01’i ile Ege ve Marmara Bölgeleri takip etmektedir.

Tablo 2.21’den Türkiye genelindeki yoksulluk profili ile, toplam hanelerin %15.71’i ile fertlerin %14,28’nin yoksul olduğu sonucuna varılmaktadır. Yoksulların, hem hane açısından hem de birey açısından kırsal kesimde daha fazla oranda olduğu, kentsel alanda ise daha az bir oranda olduğu görülmektedir.

Türkiye’deki Yoksulluğu, gelir durumu, çalışma durumu ve iktisadi faaliyet kollarına göre daha derinlemesine inceleyebiliriz.

Tablo:2.22. TGM ve MGM'ye Göre Yoksul Fertlerin Çalışma Durumu

Çalışma Durumu	Türkiye		Kır		Kent	
	MGM	TGM	MGM	TGM	MGM	TGM
Toplam	100	100	73,1	62,89	26,9	37,11
Çalışmayanlar	46,3	46,71	37,51	35,34	70,31	65,98
İşi Yok	18,95	14,95	20,89	17,11	16,15	13
Öğrenci	20,17	22,56	17,01	19,49	24,76	25,33
Ev Hanımı	45,63	46,99	43,58	42,69	48,6	50,89
Özürü	1,51	1,36	1,69	1,68	1,24	1,07
Hasta	2,05	2,18	2,7	3,24	1,1	1,23
Emekli	1,08	2,93	0,55	2,62	1,86	3,21
İrad Sahibi	0,64	0,63	0,92	1	0,24	0,3
Yaşlı	9,54	8,04	12,09	11,83	5,83	4,6
Diğer	0,43	0,36	0,57	0,34	0,22	0,37
Çalışanlar	53,67	53,29	62,49	64,66	29,69	34,02
Ücretli -Maaşlı	8,61	14,03	5,27	7,02	27,71	36,59
Yevmiyeli	16,56	15,73	11,5	9,17	45,52	36,85
İşveren	0,31	0,55	0,16	0,34	1,13	1,24
Kendi Hesabına	24,67	25,51	25,57	27,93	19,5	17,71
Ücretsiz Aile İşçisi	49,86	44,18	57,5	55,54	6,15	7,61

Kaynak: Güzin ERDOĞAN, *Türkiye'de Bölgeler Ayrımında Yoksulluk*, DİE Uzmanlık Tezi, 1996., s.65.

MGM'ye göre, çalışan yoksulların oranı %53.67, çalışmayan yoksulların oranı ise %46,33 tür. Çalıştıkları halde yoksul olanların sayısının fazlalığı Türkiye'de gerek çalışma koşullarının gerekse ücretlerin düşüklüğünün bir kanıtıdır. Çalışan ve çalışmayan fertler içerisinde kırsal alanda yaşayanlar kente yaşayanlara oranla daha fazla yoksul durumdadır. Çalışmayan yoksullar içinde ev hanımı, öğrenci, işi olmayan bireylerin yoksulluk oranı diğerlerine göre daha yüksektir. Çalışanlar içinde ise kırdaki ücretsiz aile işçileri, kentte yevmiyeli olanlar diğer çalışanlara göre daha yoksul durumdadır.

Tablo 2.23'te iktisaden faal olup da mevsimlik çalışanların ve yevmiyeli olanların yoksulluk göstergelerine bakıldığında; hem yoksulluk oranları yüksek hem de aşırı yoksulluk içinde en yüksek paya sahiptirler. Yoksulluğa katkıları açısından tablo incelendiğinde kendi hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile işçileri en yüksek payı oluşturmaktadır. İktisaden faal olmayan nüfus içinde, işi olmayanlar, yoksulluk oranı en yüksek olanlardır. Ancak aşırı yoksulluk durumunda ise en yüksek paya özürü

ve hastalar sahiptir. İktisaden faal olamayan nüfus içinde yoksulluğa katkıları açısından ev kadınlarının oranı en yüksektir.

Tablo:2.23. Hane Halkı Fertlerinin İşteki Durumlarına Göre Yoksulluk

Hane Halkı Fertlerinin İşteki Durumu ve Çalışma Sebebi	Nüfus Payı%	Yoksulluk Göstergesi		Yoksulluğa Katkı	
		Yoksul%	Çok	Yoksul %	Çok
			Yoksul%		Yoksul%
İKTİSADEN FAAL OLAN	38,32	4,27	0,54	31,02	29,45
Ücretli Maaşlı	11,096	2,41	0,14	5,13	2,17
Yevmiyeli	3,55	9,01	1,14	6,15	5,87
İşveren,	1,6	0,86	0,08	0,26	0,19
Ücretsiz Aile İşçisi	10,23	4,79	0,69	9,42	10,18
Mevsimlik Çalışanlar	11,31	4,63	0,67	10,07	11,04
İKTİSADEN FAAL OLMAYAN	0,54	12,92	2,34	1,35	1,85
İşi Yok	37,1	4,58	0,55	32,66	29,72
Öğrenci	4,18	7,39	0,98	5,93	5,94
Ev Kadını	9,54	4,06	0,46	7,45	6,38
Özürü	17,07	4,45	0,58	14,59	14,04
Hasta	0,32	8,75	0,99	0,54	0,46
Emekli	0,39	9,21	0,96	0,69	0,54
İrad Sahibi	2,83	0,7	0,05	0,38	0,22
	0,26	1,64	0,19	0,08	0,45
Yaşlı	2,09	6,01	0,37	2,42	1,13
Diğer	0,42	7,28	0,33	0,58	0,2
Çocuk (Yaş<12)	24,58	7,52	1,12	36,32	40,84
TOPLAM	100	5,2	0,69	100	100

Kaynak: Sema Alıcı, *Türkiye'de Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Analizi*, D.İ.E. Uzmanlık Tezi, Ankara, 2000, s.68.

Tablo 2.22'te Temel Gereksinimler Maliyetine göre, yoksul olan fertlerden çalışmayanların oranı %46,71, çalışanların oranı ise %53,29'dur. Kır-kent ayrımında, kentte yaşayan yoksulların %34,02'sini çalışanlar oluştururken, kırsal alanda bu oran 64,66'dır. Çalışmayanlar içinde; ev hanımı, öğrenci, işi olmayan ve yaşlı fertler diğer çalışmayanlara göre daha yoksul birey sayısına sahiptir. Çalışanlar grubunda ise yevmiyeli ve ücretsiz aile işçisi olanlar diğer çalışanlara göre yoksul birey sayısı daha fazladır.

Tablo: 2.24. Gelir Durumuna Göre Yoksulluk (TGM, MGM' e göre)

Gelir Türü	Türkiye		Kır		Kent	
	MGM	TGM	MGM	TGM	MGM	TGM
Maaş ve Ücret	36,86	35,38	31,97	27,22	50,05	49,16
Ücret Dışı Gelir	40,89	37,59	48,32	48,53	20,86	19,11
Tarım	28,09	24,17	37,59	36,75	2,56	2,9
Ticaret	3,3	4,49	2,2	2,82	6,28	7,31
Hizmet	3,13	3,53	2,33	3,1	5,3	4,25
Tarım-Dışı	6,36	5,41	6,21	5,85	6,77	4,65
Gayri Menkul	2,36	2,52	2,47	2,4	2,07	2,74
Menkul Kıymet	1,12	2,8	0,7	1,95	2,25	4,24
Karşılıksız Transfer	18,77	21,7	16,54	19,9	24,77	24,75

Kaynak: Güzin ERDOĞAN, *Türkiye'de Bölgeler ayırımında Yoksulluk*, DİE Uzmanlık Tezi, 1996.s.65.

Tablo 2.24'ten fertlerin gelir durumuna göre yoksulluğunun boyutu incelendiğinde; minimum gıda maliyetine göre Türkiye'de yoksulların büyük bir kısmının ücret-dışı gelir elde edenlerden (özellikle de tarımda çalışanlardan) oluştuğu görülmektedir. Kırsal yerleşim yerlerinde bu oran kentsel alanlarda daha yüksektir. Menkul kıymet ve gayrimenkul gelir elde edenler en düşük orana sahiptirler.

Temel gereksinimler maliyetine göre, Türkiye'de ücret dışı gelir elde edenler ile maaş ve ücret geliri elde edenlerin yoksul birey sayıları birbirlerine yakındır. Kırsal yerleşim yerlerinde ücret dışı gelir elde edenlerin (özellikle tarım geliri) sahip olduğu yoksul birey sayısı oldukça yüksektir. Kentsel yerleşim yerlerinde ise maaş ve ücret geliri elde edenler diğer gelir türlerini elde edenlere göre daha çok oranda yoksul ferde sahiptir.

Tablo:2.25. İktisadi faaliyete göre yoksulluk (MGM, TGM)

İktisadi Faaliyet	Türkiye		Kır		Kent	
	MGM	TGM	MGM	TGM	MGM	TGM
Tarım Ormancılık	73,52	65,6	83,87	81,03	15,01	15,89
Madencilik	0,38	0,55	0,43	60	0,1	0,39
İmalat Sanayi	6,59	8,47	3,75	3,79	22,65	23,52
Elektrik Gaz Su	0,07	0,09		0,04	0,49	0,27
İnşaat	8,39	8,32	6,23	5,95	20,58	15,94
Toptan ve Perakende Tic.	5,18	7,89	2,58	3,56	19,86	21,85
Ulaştırma	2,17	3,03	1,17	1,62	7,83	7,57
Mali Kurumlar	0,15	0,41	0,06	0,18	67	1,16
Toplum Hizmetleri	3,55	5,64	1,91	3,23	12,81	13,41

Kaynak: DİE, *İşgücü Piyasası Analizleri 1999(1)*, Ankara, 2000, s.48.

Tablo 2.25’de yoksul fertlerin hangi sektörlerde çalıştıklarına ilişkin analizlere göre; MGM yöntemine göre Türkiye’de iktisadi faaliyeti olan yoksullar büyük oranlarda (%73,52) tarım, ormancılık sektöründedir. TGM yöntemine göre ise tarım ve ormancılık, imalat sanayi, inşaat sektörlerinde yoksullar sırasıyla % 65,60, % 8,47, % 8,32 oranlarına sahiptirler.

Her iki yoksulluk sınırı hesaplama yöntemine göre kırsal alanda yoksulların tarım, ormancılık sektöründe; kentsel alanda ise imalat sanayi, inşaat, toptan ve perakende ticaret gibi sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo:2.26. Hane Halkı Reisinin İktisadi Faaliyetine Göre Yoksulluk

İktisadi Faaliyet	Yoksulluk Göstergesi						Yoksulluğa Katkı			
	Nüfus Payı %	Yoksul %	Çok Yoksul %	Ortalama Yoksulluk Açığı %	Yoksulluğun Derinliği %	Yoksulluğun Şiddeti %	Yoksul %	Çok Yoksul %	Derinlik%	Şiddet %
İktisaden Faal Olan	86,3	5,26	0,66	19,4	1,02	0,32	87,3	82,8	86,3	84,8
Tarım	28,6	6,68	1,04	19,48	1,3	0,38	36,7	43,2	36,4	33,5
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	0,9	1,85	0	23,7	0,44	0,13	0,3	0	0,4	0,4
İmalat Sanayi	12,1	4,29	0,36	16,88	0,72	0,23	10	6,4	8,6	8,5
Elektrik Gaz Su	0,4	2,45	0	14,11	0,35	0,07	0,2	0	0,1	0,1
İnşaat	7,6	9,48	1,3	20,92	1,98	0,7	13,9	14,3	14,8	16,2
Toptan Ve Parkende Tic.	15,8	4,64	0,33	17,12	0,79	0,22	14,1	7,7	12,3	10,8
Ulaştırma	5,8	4,29	0,51	22,42	0,96	0,34	4,8	4,3	5,5	6
Mali Kurumlar	0,6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer Hizmetler	14,4	2,65	0,33	21,95	0,58	0,22	7,3	6,9	8,2	9,5
İktisaden Faal Olmayan	13,7	4,82	0,82	21,25	1,03	0,36	12,2	17,2	13,7	15,2
Toplam	100	5,2	0,69	19,64	1,02	0,33	100	100	100	100

Kaynak: Sema ALICI, *Türkiye’de Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Analizi*, D.İ.E. Uzmanlık Tezi, Ankara, 2000, s.69.

Tablo 2.26’den görüldüğü gibi yoksulluğun en yoğun olduğu sektörler tarım ve inşaat sektörü, yoksulluk olgusunun hiç görülmediği sektör ise finans sektörüdür. Tarım sektöründe yoksulluk olgusunun yaşanması tarım çalışan nüfus payının yüksek ve verimliliğin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. İnşaat sektöründe çalışanlar, ağırlıklı olarak yevmiyeli olup, sosyal ve sendikal haklardan mahrum bırakılmaları nedeniyle yoksulluk riskiyle daha çok karşılaşmaktadırlar.

5.1. 1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’DE KENT YOKSULLUĞU: NÖBETLEŞE YOKSULLUK

Gelişmiş ülkelerde sınıf altı kavramıyla bütünleşerek toplum bilimlerinin başlıca tartışma konularından birini oluşturan kent yoksulluğu, 1980 sonrası dönemde Türkiye’de kentleşme hızının artması sonucunda önemli bir sorun haline geldi. Türkiye’deki kent yoksulluğu, gelişmiş ülkelerdeki sınıf altı veya dışlanmış olarak tanımlanan yoksulluktan farklıdır. Türkiye’deki kent yoksulluğu halk dilinde “Varoş yoksulluğu” olarak adlandırılan, büyük kentlerin çeperine odaklanmış gecekondü semtlerindeki yoksulluğu ifade eder. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu’nun

İstanbul'da Sultanbeyli semtinde yaptıkları alan araştırmasıyla Türkiye'deki ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk olgusunun yapısını ortaya koyan "Nöbetleşe Yoksulluk" adı altında farklı bir açılımı gündeme taşımışlardır.

Kent yoksullarının 1980 sonrasında zorlu koşullarında ayakta kalabilmelerini sağlayan ilişki arayışları, bu büyük çaplı toplumsal dönüşümün ürünü , bu büyük parçalanmışın tetiklediği ve beslediği değişimlerin birisidir.¹¹³ Türkiye'de kentlerdeki yoksulların homojen olmalarının yanı sıra, eşitsiz güç ilişkileri kendi içlerinde de hakim öge durumundadır. Nöbetleşe yoksulluk kavramı, eşitsiz güç ilişkileri temelinde, kentli yoksul kesim içinde bir grubun diğerlerinin üzerinden zenginleşmesini, refahını arttırmasını betimlemektedir. Nöbetleşe yoksulluk sisteminin temel özellikleri şu şekildedir.¹¹⁴

- Nöbetleşe yoksulluk, yoksul enformel kesimlerin dönüştürme kapasitesine sahip, cemaat oluşturabilme kabiliyetleri sayesinde sistemin gediklerini bularak geliştirdikleri bir yoksulluk stratejisidir. Hemşehirlilik, İslam, Alevilik ya da etnik köken gibi yerel aktifleri dayanışmacı ağların oluşturulmasında kullanan, oluşturulan ağlarda katılımcılarının birbirleri üzerinden para kazanmasına olanak sağlayan bir stratejidir. Bu strateji 1980'lere kadar olan dönemde ilk oluşumunu yaratsa da, asıl 1980'lerden itibaren formelin girdiği krizle ve enformel olanın hareket alanının genişlemesiyle beraber önem kazanmaya başlamıştır.
- Nöbetleşe yoksulluk enformel ve formelin içice girdiği, toplumsal güç ilişkilerinin belirsizliğinde ortaya çıkan alanlarda oluşan, yasal olanla olmayanın birbirine karıştığı bir süreçtir. Formel kesimlerin yasal ya da yasal olmayan yöntemlerle giriştiği artan rantlara el koyma süreçlerinde, yoksulların da enformel ağ ilişkileri temelinde katıldığı bir süreçtir.
- Nöbetleşe yoksulluk kültürel temellerden beslenen bir ekmek kavgası süreci, başka bir deyişle, kültür ile sınıfsallığın içice girdiği bir süreçtir; ancak bu,

¹¹³ Oguz IŞIK, Melih PINARCIOĞLU, Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001, s.40.

¹¹⁴ Melih PINARCIOĞLU, Oguz IŞIK, "1980 Sonrası Dönemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sutanbeyli Örneği", *Toplum ve Bilim*, Yaz 2001

nihayetinde bir yoksulluk stratejisi olarak sınıfsal bir süreçtir. Bu sınıfsallık formel olarak algılanan bir sınıfsalıktan farklı bir noktada durmakta, enformelden dinamizm kazanan bir sınıfsallık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıfsallıkta farklı iktisadi pozisyonların kültürel kimliklerle içice girdiği bir ilişki biçimi ortaya çıkmaktadır. Formelde oluşan gedikleri fırsat olarak kullanmayı hedefleyen, ortak kültürel referanslarla kurulmuş ağlar güç ve dayanışma ilişkilerinin içice girdiği, kendi kazanan ve kaybedenlerini yaratan ilişkilerdir. Bu piramitsel yapıda farklı sınıfsal pozisyonlar oluşmaktadır,

- Nöbetleşe yoksulluk sürecinde oluşan piramitsel ağlar bu sınıfsal niteliklerinden dolayı sürekliliğe sahip değildir. Özellikle piramidin tepesinde olanlar kendi çıkarları gereği, ağ ilişkilerinden kopma ve farklı çıkar gruplarıyla ilişki kurabilme eğilimini hep taşımaktadır. Böyle bir durumda alttakilerle oluşturdukları görünmez bağları her an koparma olasılığı bulunmaktadır. Özellikle, yasal olmayan süreç yasallaştığında, piramitsel ağın cemaat içi kurallar bütünüünün yok olma tehlikesi doğmaktadır. Bu durumda en alttakilerin umudu başka ağ ilişkilerine girerek, kendi yoksulluklarını devredecekleri yeni arsalar bulmak, işgal etmek, buraları yeni gelenlere açmaktır. Böylece, nöbetleşe yoksulluk sürecinin sürmesi için sürekli büyüme koşullarının sürmesi de gerekir. Bu da, yeni ağ ilişkilerinin oluşması ve kent çeperlerinde işgal edilebilecek arsaların olması ile mümkündür. Bununla beraber, hem büyük kentlere olan göçün yavaşlatılması hem de rahat elde edilebilecek arsa kalmaması ile, bu süreç belli bir sona doğru yaklaşmaktadır. Bu ise İstanbul'dan başlayarak bir düzenleme tarzı olarak nöbetleşe yoksulluğun sonu ve kendi içinde hiçbir düzenleyici kuralı olmayan sınıfsal bir kitlenin ya da başka bir deyişle yeni yoksulluğun ortaya çıkması anlamına gelecektir.

Nöbetleşe yoksulluk bir olgu değil Türkiye'deki gelişme sürecinde modern olan ile modern olmayanın çakıştığı kent alanlarındaki yoksulluğun bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin son yirmi yıldır ürettiği nöbetleşe yoksulluk süreci yavaş yavaş tükenmektedir. Kendi kazananını yaratan bir süreçte

kaybedenlerin yeni döngüler oluşturmasıyla beraber, gelişmiş ülkelerde görülen yeni yoksulluğun Türkiye’de zuhur etmesi kaçınılmaz olacaktır.

3.GELİR DAĞILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERDEKİ DEĞİŞMELER

Türkiye’de gelir dağılımı dengesizliğinin var olması ve zaman içinde bu dengesizliğin ortadan kaldırılamamasının çeşitli nedenleri vardır. Bu bölümde bağımlı değişken olan gelir dağılımı dengesizliğini açıklamaya yönelik olabilecek, reel ücretlerdeki gelişmeler, vergi politikasındaki değişmeler, faiz hadlerindeki yükselme, tarım gelirlerindeki reel gerileme ve işgücü piyasasındaki gelişmeler ve nüfus artışı gibi bağımsız değişkenler göz önüne alınarak analiz edilmektedir.

3.1.REEL ÜCRETLERDEKİ GELİŞMELER

Türkiye’de 1980’li yıllar boyunca ekonominin ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracata yönelik bir büyüme modeline geçiş sürecini belirleyen en tipik unsurlardan biri olan ücret politikalarının, ekonominin uyum sürecinde oynadığı rol önemli olmuştur. Bu dönemde ihracata yönelimli dış ticaret politikaları, ithalat serbestleşmesi ve finansal piyasalarda ve mal piyasalarında serbestleşme sermayenin, enerjinin ve endüstriyel girdilerin fiyatlarını ve döviz kurunu artıracak yönde fiyat ayarlamalarını beraberinde getirmiştir. Ücretlerde ve bunun yanı sıra tarım sektörünün gelirindeki ciddi azalma, fiyat düzeyindeki bu radikal ayarlamaları dengelemiştir.¹¹⁵ 1980 sonrası dönemde ücretlerdeki düşüşe rağmen istihdamdaki artış da sınırlı kaldığından, gelir dağılımı ücretliler aleyhine değişmiştir.¹¹⁶ Türkiye’de 1980’li yıllarda sürdürülen ve nispeten 1990’lı yıllarda da sürdürülmek istenen ekonomik politikaların bir ayağını düşük reel ücret ve maaş politikası oluşturmuştur. Boyutları tüm toplumu etkileyen ekonomik kriz döneminde ve sonrasında, krizden çıkış yolu ücret gelirlerinin reel olarak geriletilmesinde aranmıştır.¹¹⁷

¹¹⁵ Merih CELASUN, “Income Distribution And Employment Aspect Of Turkey Post-1980Adjustment”, *METU Studies in Development* 16(3-4) 1989, s.148.

¹¹⁶ Hacer ANSAL ve Diğerleri, *Türkiye’de Emek Yapısı ve İşsizlik*, Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.66.

¹¹⁷ TÜRK-İŞ, *Türk-İş yyllığı, 96’dan 97’ye Değişimin Dinamikleri*, 1.Cilt, Ankara, 1997, s.168.

1980 sonrası dönemde, ücretlerin seyri incelendiğinde; ücretler ve verimlilik arasında yakın veya paralel ilişki kurulamamaktadır. 1980 sonrasında uygulanan yapısal uyum politikalarından sonra ortaya çıkan genel eğilimi, 1979-1983 ve 1983-1988 dönemlerinde verimlilikten daha hızlı düşen ücretler; 1989-1993 döneminde ise, verimlilikten daha hızlı artan ücretler şeklindedir.¹¹⁸ 1950'den bu yana ücretler ve verimlilik arasındaki ilişkiye bakıldığında; emek üretkenliğinin 1950-1997 arası yıllık ortalama artış hızı %3.8, reel ücret trend değeri ile karşılaştırıldığında ise, ücretlerin, 1950-1980 dönemi boyunca artma eğiliminde olduğu, ancak 1979-80'de bu eğilimde bir kırılma yaşandığı görülmektedir. 1950-1979 arası reel ücret trendinin yıllık artış oranı %2.9'dur. Bu tarihten sonra reel ücret trend eğrisi 30 yıllık artış eğilimini terk ederek dalgalı bir patika sergilemekte ve 1980-1988 ara dönemdeki daralmayı, 1990-1993'ün genişlemesi izlemektedir. 1994 krizinin aşılmasında yaşanan reel ücret çöküntüsü sonrasında ücretler genel bir durgunluğa itilmiş ve 1997 itibariyle reel ücretlerin trend değeri 1980 düzeyini ancak koruyabilmiştir.¹¹⁹ 1990 sonrası dönemde ücretler ve ücret verimliliği paralellığının birbirinden koparıldığı dönemdir.

Reel sektörde ortaya çıkan verimlilik gelişmelerinden kopuk olan ücret trendi Türkiye'de esas olarak politik ve dış iktisadi faktörlerden yoğun olarak etkilenmekte ve Türkiye'de ücretler bir çok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi özel bir döngü izlemektedir.¹²⁰ Bu döngü, uluslararası rekabet gücünü verimlilik ve yatırım gibi yapısal faktörlere dayandırmayan ülkelerde daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda dışa açılma ile birlikte emek yoğun faaliyetlerin ve ücretlerin yükseleceği beklentisinin gerçekleşmediği ülkelerde uzun süre baskı altında tutulmak zorunda kalan ücretlerin, siyasi ve sosyal olaylara bağlı olarak arttırılması gereği ortaya çıkmaktadır.¹²¹ İşçi olaylarının, ANAP'ın 1989 yerel seçimlerindeki dramatik yenilgisine önemli ölçüde katkı yaptığı anlaşılıyor. Kamu kesimi işçilerinin bu seçim yenilgisini izleyen ve sonunda %146 oranında ücret zamları ile sonuçlanan güçlü ve etkili direnme hareketi bu tepkinin ekonomik mücadele alanına başarıyla intikal

¹¹⁸ Nurhan YENTÜRK, *Türk İmalat Sanayinde Ücretler, İstihdam ve Birikim*, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1997, s.23.

¹¹⁹ Erinc YELDAN, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.72.

¹²⁰ Nurhan YENTÜRK, a.g.e., s.23.

¹²¹ Nurhan YENTÜRK, a.g.e., s.25.

ettirilmesi. Gerçektende 1989'dan bu yana hemen hemen tüm toplu sözleşme görüşmelerinde sendikaların enflasyon ve verimlilikteki hareketliliklerin çok ötesinde ve geçmiş yılların kayıplarını kısmen de olsa telafiyi hedefleyen ücret taleplerini ileri sürdükleri ve bunları kısmen işverenlere kabul ettirebildikleri gözleniyor. İlginçtir ki 1987 sonlarına doğru iş çevreleri dahi ücretlerdeki aşınmanın biraz aşırı kaçtığını vurgulamaya başlamış iken, 1989-1990 yıllarındaki sendikal mücadele sonucunda aşırı ücret taleplerinin iş başarısını bozacağını ifade etmeye başladılar. Bu saptamalar kanımızca, 1990'lı yılların başlarında ücret hareketlerinin 1980'li yıllara benzeyen dinamiklere tabi olduğunu göstermiştir.¹²² Reel ücretlerdeki değişimleri izlemek için Tablo 28'e bakıldığında

Tablo:2.27 Reel Ücret Endeksleri 1979-1996

	Kamu	Özel	Toplam
1979	100	100	100
1980	82,9	77,5	79,9
1981	88,1	94,3	90,6
1982	84,2	109,7	98,6
1983	83,4	132,6	106,8
1984	72,2	107,1	89,8
1985	62,3	94,9	78,1
1986	54,9	84,7	69,4
1987	58,4	85,1	72
1988	49,7	83,9	65,8
1989	68,6	91,6	81,3
1990	88,5	121,1	106,1
1991	131,2	163,9	150,9
1992	143,4	171,3	161,8
1993	154,3	172,3	168,2
1994	138,6	147,3	147,7
1995	89,7	107,9	100,1
1996	64,9	78,1	72,4

Kaynak: PETROL İŞ, *Petrol İş Yıllığı 95-96*, İstanbul, 1995 s.341.

1990 yılına kadar reel ücretlerde sürekli düşüş yaşanmıştır. Fakat 1991-1994 dört yıllık dönemde ücretler aşırı yükselmiştir. 1995 yılından sonra ücretlerdeki değişim 1991-1994 dört yıllık dönem haricinde sürekli azaldığını söyleyebiliriz.

¹²² Korkut BORATAV, "1980'li Yıllarda Gelir Dağılımı: Bir Makro Analiz", Yeniden Dağıtım Mekanizmaları; 1980'li Yıllar ve Politika Alternatifleri, Yay. Haz: Korkut Boratav, TÜSES Vakfı Yayınları, ss.3-4.

1980 sonrası dönemde ücretlerin reel satın alma gücündeki gelişmeleri, nominal artışların fiyat artışları üzerinde olup olmadığına bakarak inceleyebiliriz. Tablo 2.28’de Türkiye’de kamu ve özel kesimde çalışan işçiler ile kamuda çalışan memurların ücret ve maaşlarının 1980 sonrası dönemdeki nominal ve reel olarak gelişimi görülmektedir. Bu dönemde ücret ve maaş gelirlerinin nominal değerinde önemli artışlar olurken, ücretli kesimin reel gelirlerinin 1989 yılına kadar artmadığı, aksine devamlı azaldığı görülmektedir. Ancak 1989 yılından sonra, ücretlilerin gelirlerinde kayda değer reel artışlar sağlanabilmiştir. Fakat 1994’ten sonra ücretler ciddi bir erimeye maruz kalmıştır.

Tablo: 2.28. Ücret ve Maaşların Nominal ve Reel Gelişimi (1980-1995)

	Kamu Kesimi (TL/AY)			Özel Kesim (TL/AY)			Memur Maaşları (TL/AY)		
	Nominal Ücret	Reel Ücret	Reel Ücret Artışları	Nominal Ücret	Reel Ücret	Reel Ücret Artışı (%)	Ortalama Maaş	Nominal Maaş Artışı (%)	Reel Maaş Artışı (%)
1980							12107		
1981							17289	42,8	8,1
1982	57072	13909,5	-11	62946	15341,5	-3	23836	37,9	8,1
1983	72312	13413,5	-3,6	75882	140075,7	-7	30144	26,5	-3,7
1984	97787	11588,3	-14	106059	13257,4	-5	40090	33	-10
1985	112710	9179,7	**	143187	12348	-6	57754	42,1	-0,6
1986	131490	8423,4	-13	188997	12107,4	-3	78986	36,8	1,6
1987	185520	8546,7	1,5	195422	13629,6	11	113984	44,3	3,9
1988	276780	7280,2	-15	492699	12959,6	-6	182307	59,9	-8,8
1989	650670	10091,8	38	1097325	17019,6	30	378090	107,4	22,3
1990	1154710	12844,4	17	2044800	19387,3	14	697227	84,4	15
1991	3277116	18722,8	46	5078040	29011,9	47	1239749	77,8	7,1
1992	5938128	19758,9	5,5	8422539	28025,7	-3	2401155	93,5	13,8
1993	10691004	21417,1	8,3	14907861	29864,7	6,5	4072089	69,6	2,6
1994	19101100	19101,1	-5,2	72697900	16537,5	-2	6556500	61	-26
1995	14954700	14954,7	-22	14294570	16794	1,6	12091700	84,4	-5,4

Kaynak: Mahmut BİLEN Muharrem EŞ, “Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümde Yeni Arayışlar” Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu, Adapazarı, 1998, s.53.

1980 sonrası dönemde ücretlerdeki yükselme, 1980 öncesine oranla düşük kalmıştır. 1980 sonrasında ara dönemlerdeki reel artışlara rağmen 1977’de gerçekleşmiş olan en yüksek seviyeye yükselememiştir.¹²³ Ücretler ve maaşlar üzerindeki baskılar gelir dağılımının çalışan kesimin aleyhine bozulmasına sebep

¹²³ Bülent TANÖR ve Diğerleri, *Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s.174.

olmuş ve bozulan bu yapı ücretli kesimin yoksulluk sınırının altında bir gelirle yaşamasını sağlamıştır.

3.2.İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ GELİŞMELER

İşgücü piyasasındaki gelişmeleri incelemeden önce işgücünün potansiyeli hakkında ön çıkarımlar yapabilmemizi sağlayan, nüfus yapısına genel bir çerçeveden bakmamız, işgücü hakkında analiz yapmamızı kolaylaştıracaktır.

Türkiye'deki işgücünün potansiyelini anlamak için nüfus yapısını yaş grupları itibariyle incelediğimizde; Tablo 2.29'daki çağ nüfus bir ülkenin nüfusunun istihdam potansiyelini gösterir.¹²⁴ Çağ nüfusun genel nüfus içindeki oranına bakıldığında sürekli artış içinde olmuştur. 1995 yılında ise %63.5'e yükselmiştir.

Tablo: 2.29. Türkiye'de Nüfusun Ana Yaş Gruplarına Göre Dağılımı ve Bağımlılık

Yaş Grupları	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995
0-14	41,3	42	41,8	40,5	39	37,5	35,5	31,7
15-64	55,2	54,1	53,8	54,7	55,9	58,3	60,5	63,5
65 Yaş ve Yukarısı	3,5	3,9	4,4	4,5	4,7	4,2	4	4,8
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100
Bağımlılık Oranı	814	845	836	827	788	721	643	575

Kaynak: Aslan EREN, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunları*, Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla, 1998, s.20.

İşgücü piyasasının temel göstergelerinin verilmiş olduğu tabloda ilk göze çarpan, çalışma yaşındaki nüfusun (12 yaş ve üzeri) toplam nüfustan daha hızlı bir artış gösteriyor olmasıdır.

Tablo 2.30 de çalışma yaşına gelmiş nüfustaki artış işgücüne yansımamakta ve işgücüne katılım oranı sürekli olarak düşmektedir. İstihdamdaki artış oranı, işgücündeki artışı emecek düzeye ulaşamadığı gibi, işsizlik oranında da önemli bir düşüş yaratması mümkün olmamıştır. Ayrıca, 1980 yılında ekonomik politikalarda

¹²⁴ Aslan EREN, a.g.e., s.10

yapılan büyük çaplı değişikliğe karşın 1980'den sonra istihdam artış hızında olumlu bir gelişme kaydedilememiş, işsizlik oranı 1970'lerde olduğu gibi 1980'lerde de genel olarak artmaya devam etmiştir¹²⁵. Nüfusun ve işgücünün artış hızı, Türkiye'nin

Tablo :2.30. Türkiye'de Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri

	1963-70	1971-76	1977-79	1980	1981-82	1983-87	1988	1989-93	1994	1995-1998	2001	2002
Nüfus	2,63	2,35	2,08	2,81	2,16	2,54	2,2	1,93	1,72	1,64		
12 Ve Daha Yukarı Yaşta Nüfus	2,61	2,76	2,52	3,4	2,54	2,83	2,2	2,77	2,49	2,34		
İşgücü	1,92	2,33	1,99	0,56	0,3	1,96	1,59	1,12	3,21	1,01		
İstihdam	1,52	1,85	2,02	1,22	0,9	1,67	1,41	1,33	2,79	1,52		
İşgücüne Katılım Oranı	65,9	63,52	63,13	60,2	58,2	55,6	54,6	52,5	50,67	49,12	46,4	45,2
İşsizlik Oranı	4,56	7,3	9,67	8,3	7,25	7,92	8,71	8,19	8,13	6,41	8,6	11,8
Eksik İstihdam Oranı							6,51	6,77	8,15	6,1	6	5,9
Reel GSİYH	5,88	6,58	1,43	-2,45	6,48	6,48	2,12	4,89	-5,46	6,13		

Kaynak: Hacer ANSAL ve Diğerleri, *Türkiye'de Emek Yapısı ve İşsizlik*, Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.50. ve www.die.gov.tr/

istihdam yaratma potansiyelindeki sınırlılık göz önünde bulundurulduğunda, işsizlikteki artışın tek kaynağı olarak görülemez. Türkiye ekonomisinin ortalaması yüksek olan büyüme performansı yüksek bir istihdam yaratma kapasitesini beraberinde getirmemiştir.

1977-1979 ekonomik kriz döneminde büyük bir artış gösteren işsizlik oranında düşüş olmasına rağmen, bu gelişme, işgücüne katılım oranında süregelen bir düşüşle beraber yaşanmıştır. Diğer yandan, son yıllardaki düşüşe rağmen, genelde sürekli artış gösteren eksik istihdam oranı da istihdam edilmiş olanların da potansiyel kapasitelerinden yararlanılmadığını göstermektedir.¹²⁶

DİE tarafından açıklanan hane halkı ve işgücü anketlerinin son verilerine göre Türkiye'de işsizlik oranı %11,8'e yükselmiştir. Daha önceki yıllarda ortalama %8'lerde seyreden bu oran, 2002 yılında ciddi bir şekilde yükselmesi önceki yılda yaşanan ekonomik krizler sonucunda işten çıkarılmaların artmasındandır. İşsizlik oranının yükselmesinde %22.3'ü işten çıkarılanlar %20.1'ni ise yeni iş arayanlar

¹²⁵ Hacer ANSAL ve Diğerleri, a.g.e., ss.13-14

¹²⁶ Hacer ANSAL ve Diğerleri, a.g.e., ss.14 -15.

oluşturmuştur.¹²⁷ Çalışma çağına gelmiş nüfusun artması ve artan nüfusu emecek istihdam artışının olmayışı toplumda gelir dağılımı dengesizliğine sebep olmaktadır.

Eksik istihdam kategorisi kendi isteği dışında normal çalışma süresinin altında çalışanları kapsamı ve işsizlik ile ilgili sorunları pekiştiren önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Eksik istihdam, 40 saatten az çalışma, gelir azlığı ya da kendi mesleği dışında çalışma durumunda söz konusu olabilmektedir. Türkiye'deki eksik istihdam Tablo 2.30'dan da görüldüğü gibi %6.51 iken 1994 yılında %8'e yükselmesi ciddi bir sorun haline gelmiştir. Eksik istihdamda olanların paylarını eksik istihdam türlerine göre incelediğimizde gelir azlığı nedeniyle iş arayanların payının yüksek olduğunu görmekteyiz. Tablo 2.31'de Türkiye genelinde 1989 yılında %54.2 iken 1998 yılında %85.1'e, kentsel alanlarda 1989'da %69.4 iken, 1998'de %80.8'e ve kırsal alanlarda 1989'da %43.2 iken, 1998'de %89.7'ye yükselmiştir.

Tablo: 2.31. Türüne Göre Eksik İstihdamda Olanların Dağılımı,(1989)

	Ekonomik Nedenlerden Dolayı 40 Saatten Az Çalışanlar		Gelir Azlığı Nedeniyle İş Arayanlar		Esas Mesleğinde Çalışmadığı İçin İş Arayanlar	
	1989	1998	1989	1998	1989	1998
Türkiye	43,3	12,4	54,2	85,1	2,5	2,5
Kent	27,1	16,8	69,4	80,8	3,5	
Kır	55,1	7,7	43,2	89,7	1,7	2,6

Kaynak: Hacer ANSAL ve Diğerleri, *Türkiye'de Emek Yapısı ve İşsizlik*, Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.231.

Bu oranlar gerek kentsel alanlarda gerekse kırsal alanlarda eksik istihdam edilenlerin az gelire çalışanların payının yüksek olması düşük gelir elde edenlerin sayısının yüksekliğini göstermektedir. Bu durum gelir dağılımı dengesizliğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Türkiye'de kayıt-dışı (enformel) istihdamın boyutları gelir dağılımı dengesizliğinin ve yoksulluğun bir göstergesidir. Kayıt-dışı çalışanların kayıtlı

¹²⁷ www.die.gov.tr/TURKISH7SONIST/ISGUCU/2705021.htm

işletmelere ve çalışanlara karşı haksız rekabet, kayıt-dışı istihdam açısından baktığımızda ise, çalışanların yaşam ve çalışma standartlarının düşmesi, çalışanların her türlü güvenceden yoksun olması ve büyük ölçüde yoksulluğa maruz kalmasını sağlamaktadır.¹²⁸

3.4.TARIM KESİMİNDEKİ GELİŞMELER

24 ocak 1980 kararları ile ekonominin bütününde olduğu gibi tarım sektöründe de serbest ticaret eğilimleri ile tarıma müdahale ve destekleme alımlarının azaltılması gündeme gelmiştir. Tarım sektörüne yönelik uygulanan bu politikalar tarımsal kesimdeki hane halklarının gelir kayıplarına sebep olmuştur. Tarım kesimine yapılan sübvansiyonlar sadece belli bir grup üreticileri ve belirli girdileri kullanan kesimi desteklediğinden, tarım sektörünün kendi içindeki dağılımı da olumsuz etkilenebilmektedir.¹²⁹ Ayrıca ticaret marjlarının artması ve iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi sonucunda çeşitli ürünler arasındaki görece fiyatlar değişmediğinden gelir dağılımı tarım kesimi aleyhine değişmektedir.

Tablo:2.32 TEFE İçindeki Oranlara Göre İç Ticaret Hadleri

Yıllar	Tarım/İmalat sanayi	Tarım/Genel Endeks
1981	100	100
1982	98,2	98,6
1983	97,5	98,3
1984	104,4	102,2
1985	102,3	100,9
1986	94,6	96,9
1987	87,5	92,5
1988	73,5	83,1
1989	81,5	88,6
1990	96,1	97,8
1991	94	95,9
1992	102	101,7
1993	104,8	103,4
1994	86,8	90,7
1995	105,1	103,6

Kaynak: Yaşar UYSAL, "Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi -Türkiye Örneği-" *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Temmuz Ağustos Eylül 1999, s.254.

¹²⁸ Nusret EKİN, *Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2000-33, İstanbul, 2000, s.304.

¹²⁹ DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele*, s.83.

Tablo 2.32’de imalat sanayi ve TEFE genel endeksine göre hesaplanan iç ticaret hadlerinin birkaç yıl dışında, tarım aleyhine sanayi lehine geliştiğini görmekteyiz. 1984-1985 ile 1992-1993 dönemlerinde tarım lehine gelişmesi bu her iki çift yıllık dönemde artış seçim dönemleri ile aynı dönemde olmasından dolayı tarım kesimine yönelik yapılan destekleme alımlarının artırılmasından kaynaklıdır. Diğer tüm yıllar tablodan incelendiğinde çok ciddi düşüşler olduğu görülmektedir. İç ticaret hadlerini 1977 yılı baz alınarak yapılan çalışmada 1976-1977 yılları sadece 100 üstündedir. Diğer yıllar ise ortalama 70-75 civarındadır.¹³⁰ Görüldüğü gibi iç ticaret hadleri açısından tarımsal malların fiyatları diğer mal ve hizmetlerin fiyatlarına göre düşük düzeyde kalmıştır. Bu durum tabiatıyla tarım kesimi aleyhine gelir dağılımının değişmesini sağlamıştır.

Yapılan başka bir araştırmada tarım kesiminin en önemli 7 ürünü (buğday, tütün, şeker pancarı, pamuk, ayçiçeği, çay ve fındık) fiyatları esas alınarak yıllar itibarıyla bu ürünlerin getiri durumları incelenmiştir. Bu ürünlerin ortalama fiyatları üzerinden hesaplanan bir endeksle 1974 yılı 100 olarak baz alındığında, bu değer 1995’te 63.562’ye indiği görülmüştür.¹³¹

Tarım kesimindeki gelir dağılımı, tarım kesiminin kendi iç yapısına bakıldığında dengesizliğin daha da ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir.

Az gelişmiş tarımsal yapılarda insan gücüne göre kıt bir kaynak olan, uygun nitelik taşıyan, toprağın üreticiler arasında bölüşümü, tarımsal gelirin büyüklüğünü ve dağılımını etkileyebileceği bir gerçektir. Tarımda sektör içi gelir eşitsizliklerinin önemli bir kaynağının, bölgesel koşullardaki farklılığın yanı sıra toprak mülkiyetindeki eşitsiz dağılım olduğu belirtilmektedir.

¹³⁰ Nazım EKİNCİ, Tarım Kesimine Dönük Politikalar Ve Sonuçları, TÜSES Yayınları (Yeniden Dağıtım Mekanizmaları; 1980’li Yıllar Ve Politika Alternatifleri, İstanbul, 1991, s.62.

¹³¹ Emin Haluk AYHAN, “Türkiye’de Bölgelere Göre Tarımsal Gelirin Reel Endekslerinde Gelişmeler (1994-1995)” *Yeni Türkiye*, 1995, s.179.

Tablo: 2.33. Toprak Büyüklüğüne Göre Küçük ve Büyük İşletmeler Toprak Dağılımında Eşitsizlik

Toprak Dağılımı ve Dağılım Bulguları	1970		1980		1991	
	İşletme	Toprak	İşletme	Toprak	İşletme	Toprak
1-99	88,5	48,2	81,9	41,3	85	42,1
100-500	11,5	51,8	18,1	58,7	15	57,9
Gini oranı	0,595		0,567		0,606	

Kaynak: DİE, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar Ve İstihdam*, Ankara, 1998, s.417.

1970'den bu yana yarım yüzyıla yakın bir dönem içinde tarımsal işletmelerin en belirgin özelliği her tarım sayımında % 80'leri aşan oranlarla işletmelerin büyük çoğunluğunun 100 dekardan az toprakları işletmelerinde bulundurmalarıdır. Başka bir deyişle, Türk tarımındaki işletmelerin çoğunluğu toprak varlığı açısından küçük işletmelerden oluşmaktadır. Bu küçük tarımsal işletmeler, sayımdan sayıma değişerek toplam toprağın %40-48'ni ellerinde tutabilmekte, buna karşın, ellerinde 100 dekardan fazla toprak bulduran orta ve büyük işletmeler, toplam toprağın %52-60'ını bünyelerinde bulundurmaktadırlar.

Toplam toprak dağılımı ile ilgili olarak Tablo 2.33'den Gini oranına bakarak benzer saptamalar yapmak söz konusudur. Yine 1952'den bu yana, tarım sayımlarında elde edilen verilere göre Gini oranı %57-61 arasında değerler alarak, bir bakıma değişmeyen bir toprak dağılımına işaret etmektedir. Bu oranlar toprağın eşitsiz dağılımını göstermektedir.

Tablo:2.34. Türkiye'de Toprak Dağılımı

İşletme Büyüklüğü	1952		1963		1970		1980		1991	
	Hane Halkı	Toprak	Hane Halkı	Toprak	Hane Halkı	Toprak	Hane Halkı	Toprak	Hane Halkı	Toprak
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
0-2,0	30,6	4,3	40,9	7	44,4	8	28	3,9	34,9	5,6
2,1-5,0	31,5	14,3	27,8	17,3	28,2	19	32,5	15,7	32,1	16,5
5,1-10,0	21,9	20,7	18	23,9	15,7	22	21	21,4	17,9	19,9
10,1-20,0	10,3	19,3	9,4	23,7	7,7	22	11,9	24	9,6	20,9
20,1-50,0	4,2	16,6	3,2	17	3,1	18	5,4	22,7	4,4	19,8
>50,0	1,5	24,8	0,6	11,1	0,9	12	0,7	12,3	0,9	17,1

Kaynak: TÜSİAD, Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye, İstanbul, 1999, s.47.

TÜSİAD tarafından yapılan bir çalışmanın sonuçları Tablo 2.34'de görülmektedir. Son 40 yılda toprak dağılımında büyük değişme olmamıştır. Oldukça dengesiz bir dağılım gösteren bu yapıda, işletmelerin %60'ı toprağın % 20'sini işlerken %5'i yaklaşık %40'nı işlemektedir.

Tarımsal kesimdeki toprak dağılımının dengesiz oluşu tarım kesimindeki gelir dağılımının dengesizliğinin de önemli bağımsız değişkeni olmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımını daha dengeli kılmak için mülkiyet ve servetin belirli ellerde toplanmasını yada en azından var olan dengesizliğin artmasını engellemek gerekmektedir.¹³²

3.5.VERGİ POLİTİKALARINDAKİ DEĞİŞMELER

Bilindiği gibi, gelirin yeniden dağılımını sağlayan araçlardan bir tanesi de vergi politikalarıdır. Zira verginin sosyal amacı, gider politikası önlemleriyle yeterli düzeyde gerçekleştirilemeyen gelir ve servetin ekonomik yönden güçsüz olanların

¹³² İsmail MAZGİT, "Mülkiyet ve Servet Dağılımı Açısından Özelleştirme ve Türkiye Örneği" *D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 1992, ss282-304.

lehine, politik olarak istenilen düzeyde dağıtılmasını sağlamaktır.¹³³ Gelişmiş ülke için yapılmış araştırmalar da devletin vergileme ve transfer politikaları sonucunda gelir dağılımında önemli ölçüde iyileşme sağlandığını göstermektedir. Örneğin; Almanya'da 1994 yılında piyasa gelir dağılımına göre Gini katsayısı 0.44 iken, vergi ve transfer sonrasında 0.28'e düşmüştür. Benzer bir şekilde vergi ve transfer politikaları ile Gini katsayısı Hollanda'da 0.42'den 0.25'e; Danimarka'da 0.42'den 0.22'ye düşer yani gelir dağılımında Yüzde 50'ye varan iyileşme yaşanır. Türkiye'de vergileme öncesi 0.47 iken, transfer sonrasındaki Gini katsayısı 0.45'tir.¹³⁴ Vergileme ve transfer sonrası gelir dağılımında çok az bir iyileşme gözlenmektedir.

1980 sonrası dönemde izlenen vergi politikası gelir dağılımının daha da bozulmasına sebep olmuş ve birde özellikle sabit gelirlilerin üzerindeki vergi yükünün artması sonucunda yoksullaştırıcı etki yaratmıştır.

1980 sonrasında, özel kesime kaynak aktararak ve iç talebi kısarak ihracata dönük bir yapısal değişimi öngören iktisadi ve mali programlar bir taraftan ihracatta iç vergi maliyetlerini mahsup edilebilir hale getirmek, diğer taraftan da iç talebi kısma programına destek vermek ve vergi teşviklerinin yol açtığı kaynak kaybını telafi etmek üzere, dolaylı vergilere ağırlık vermiş ve bu uygulamayı daha sonraki yıllarda da sürdürerek, adeta vergi yükünü alt ve hatta yoksul gruplar lehine mal etmeye dönüştürmüştür.

Bilindiği gibi, dolaysız vergiler, varlıklı kesime mükellefiyet yüklemekte olup, gelir ve servet üzerinden alınırken, dolaylı vergiler yalnız harcamaları vergilendirmektedir. Kamu gelirleri içindeki dolaysız vergilerin nispi büyüklüğü, bir bakıma zengin kesimden orta ve düşük gelirli kesime doğru yapılan transfer mahiyeti taşıyıp ve gelir dağılımındaki çarpıklığı düzeltici ve fakir ailelerin giderlerini artırıcı bir işlev üstlenir. Dolaylı vergiler ise, aksine söz konusu sosyal katmanların yaşam koşullarını daha da zorlaştırıcı ve çarpık gelir bölüşümünü hızlandırıcı niteliktedir.¹³⁵

¹³³ Mehmet E. PALAMUT, Mehmet YÜCE, "Türkiye'de 1980-2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi İle Eğitim ve Sağlık Harcamaları İle İlişkisi" (Türkiye'de 1980 Sonrası Mali Politikaları XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu 28-31 Mayıs 2001 Antalya), Manisa, 2002, s.383

¹³⁴ Raziye SELİM, "Türkiye'de Bir Gelir Dağılımı Eşitsizliği Olgusu Olarak Yoksulluk" *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım 2001, s.45.

¹³⁵ Mehmet E. PALAMUT, "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Vergileme" *Yeni Türkiye*, Yıl 1999, s.839.

Tablo: 2.35. Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri

Yıllar	Dolaysız	Dolaylı	Toplam
1980	51,4	30,59	82,24
1981	55,13	30,37	85,5
1982	57,23	33,08	90,31
1983	49,96	34,13	94,09
1984	49,27	35,29	84,56
1985	39,58	43,44	83,03
1986	43,42	4,06	83,48
1987	43,01	43,65	86,66
1988	40,18	40,75	80,92
1989	43,5	37,95	81,45
1990	42,83	39,36	82,19
1991	42,48	38,81	81,29
1992	40,98	40,3	81,28
1993	36,52	38,63	75,21
1994	38,08	40,8	78,88
1995	33,03	44,76	77,79
1996	32,7	50,35	83,05
1997	33,6	48,93	82,53
1998	36,21	44,46	77,67
1999	35,38	42,66	78,04

Kaynak: Mehmet E. PALAMUT, Mehmet YÜCE, “ Türkiye’de 1980-2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi İle Eğitim Ve Sağlık Harcamaları İle İlişkisi” (Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikaları XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu 28-31 Mayıs 2001 Antalya), Manisa, 2002, s.384.

Tablo 2.35’den de açıkça anlaşılacağı üzere, Türkiye’deki toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payı artmış ve bu suretle mevcut kişisel gelir dağılımındaki bozukluk uygulanan vergi politikasıyla daha da çarpık hale getirilmiştir.

1980 yılında toplam vergi gelirleri içindeki dolaylı vergilerin payı %30.59 ve dolaysız vergilerin payı %51.64 iken 1999 yılında söz konusu bu paylar dolaylı vergilerde %42.6’ya yükselmiş, dolaysız vergiler de %35.38’e düşmüştür. Dolaylı vergilerin içinde mal ve hizmetlerden alınan vergi paylarının yüksek olması dolaylı vergilerin çoğunluğunun tüketicilerden alınması gelir dağılımını etkilemekte, artan KDV oranlarının doğrudan fiyatlara yansımaları geliri az olanları daha da çok

etkilenmekte ve yoksulluğa sürüklemektedir.¹³⁶ Türkiye’de gelir vergisi, bu yapısıyla gelir dağılımını düzeltici yönde değil, tam tersi, özellikle son 1980-1990’lı yıllardan bu yana baktığımız zaman, gelir dağılımını bozucu bir işlev görüyor.¹³⁷

1980’li yıllardan günümüze kadar, sermaye gelirlerindeki iyileşmenin bedelini büyük oranda, çalışan kesim ödemiştir. Bu dönemde enflasyonla mücadele programları adı altında izlenen ücret politikalarının katkısıyla emeğin milli gelirden aldığı pay azalırken, ücret üzerine bindirilen vergi yükü, genel anlamda, giderek artış göstermiştir. Gelir vergisi şekil değiştirerek 1980 sonrasında ücret alınan vergiye dönüşmüştür.¹³⁸

Toplam gelir vergisi içinde ücretlilerden alınan vergilerin payı ortalama olarak %50.2’dir. Buna karşın ücretlilerin milli gelirden aldıkları pay %15-20 civarındadır.¹³⁹ Vergi baskısı oranlarının en yüksek oranının ücretlilere ait olduğu, kira ve faiz gelirlerinde ise bu oranın düşük düzeyde olduğu görülmektedir.¹⁴⁰ Ücretliler üzerindeki bu baskı gelir dağılımının ücretliler aleyhine gelişmesini sağlamıştır.

Gelir vergisinin kendi içindeki dengesizliği gelir dağılımına olumsuz etkisi yanında servet üzerinden alınan vergilerin Türkiye’de 1980 sonrası dönemde azalması vergilemenin gelir dengesizliğini etkilediğinin başka bir göstergesidir. Servet üzerinden alınan vergilerin sosyal anestezi etkisi vardır.¹⁴¹ Gelir dağılımının dengesiz olduğu ülkelerde servet vergilerinin sosyal anestezi etkisi yüksektir. Ancak Türkiye’de alınan servet vergilerinin gerek toplam vergi gelirlerine gerekse GSMH’ya oranı hem OECD hem de AB ülkeleri ortalamasının altında bir seyir izlemektedir. Tabloda servetten alınan vergilerin 1980 sonrasında yarı yarıya inip, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında çok düşük kalmaktadır. Servetten alınan

¹³⁶ Mehmet YÜCE, “Türkiye’de Gelir Dağılımı Adaletsizliğinin İzlenen Vergi ve Harcama Politikalarıyla Bağlantısı”.(4 Mayıs 2002), www.econturk.com.tr

¹³⁷ Hasan Kirmanoğlu, Mustafa Sönmez Ahmet Haşim Köse, Ümit Şenesen, “Gelir dağılımı, yoksulluk ve popülizm”, *İktisat dergisi*, Ekim-Kasım 2001, s.10.

¹³⁸ Mehmet YÜCE, “Türkiye’de Gelir Dağılımı Adaletsizliğinin İzlenen Vergi ve Harcama Politikalarıyla Bağlantısı”, a.g.m.,

¹³⁹ Aslan EREN, a.g.e. s.64.

¹⁴⁰ Adil TEMEL M. Ali KELLEÇİ, “Faktör Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükü Ve Faktör Gelirleri (Net) Analiz, 1987-1993”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*,23(1)1996, ss.129-149

¹⁴¹ Mehmet YÜCE, “Türkiye’de Gelir Dağılımı Adaletsizliğinin İzlenen Vergi ve Harcama Politikalarıyla Bağlantısı”, a.g.m.

vergiler, toplam içindeki hem servet dağılımını düzenler hem de gelir dağılımının adaleti sağlar.

Tablo: 2.36. Servetten Alınan Vergilerin GSMH'ya Oranı

Yıllar	toplam OECD	Amerika OECD	Pasifik OECD	AB 15	Türkiye
1975	1,8	3,4	2,4	1,6	1,1
1980	1,7	2	2,3	1,5	1
1985	1,7	2	2,5	1,5	0,7
1990	1,9	2,3	2,7	1,8	0,5
1992	1,8	2,5	2,7	1,7	0,5
1993	1,9	2,5	2,7	1,8	0,5

Kaynak: Mehmet E. PALAMUT, Mehmet YÜCE, “ Türkiye’de 1980-2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi İle Eğitim Ve Sağlık Harcamaları İle İlişkisi” (Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikaları XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu 28-31 Mayıs 2001 Antalya), Manisa, 2002, s.385.

3.6.FAİZ HADLERİNİN YÜKSELMESİ

Türkiye 'de 1980 yılından bu yana uygulanan istikrar politikalarının temel unsurlarından biri yüksek faiz uygulamasıdır. Tasarruflara enflasyonun üzerinde bir getiri sağlamayı hedef alan yüksek faiz politikaları temelde tasarrufları artırmak suretiyle kullanılabilir fonları yükseltmek ve dolayısıyla ekonomik büyümenin hızlandırılması, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi, gelir dağılımının düzeltilmesi gibi uzun vadeli amaçlar ile enflasyon hızının makul düzeylere indirilmesi gibi kısa vadeli amaçlar güdülmüştür. Ancak Türkiye ekonomisinin son on yıllık performansına ilişkin gözlemler, öngörülen amaçların önemli ölçüde gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Nitekim, 1973-1980 döneminde özel tasarruf oranı % 11,4 iken, 1981-1988 dönemi ortalaması önemli bir değişiklik göstermeden aynı oranda devam etmiştir. 1984-1988 ortalaması ise sınırlı bir artış göstererek ancak % 12,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ülkemizde 1980 sonrası dönemde yüksek faiz uygulamaları, firmaları büyük ölçüde borçlanmaya dayalı olarak faaliyet gösterme yoluna itmiş ve böylece faiz giderleri üretim maliyetlerinin sabit ve önemli bir unsuru haline gelmiştir. Firmalar faiz giderlerindeki artışları, talep koşullarına bağlı olarak büyük ölçüde nihai fiyatlara yansıtmıştır. Toplam arz eğrisinin sürekli maliyet artışları yoluyla yukarı kaydığı ve toplam talebin yeterli artış göstermediği

böyle bir durumda ekonominin stagflasyona girmesi kaçınılmazdır. Özetle; yüksek faiz politikaları 1980 sonrası dönemde, ekonomide fiyat istikrarını sağlama ve enflasyon hızını yavaşlatma konularında başarılı olamamış, enflasyon maliyet artışları yoluyla devamlılık arz etmiştir.¹⁴²

Tablo: 2.37. 500 Büyük Sanayi Kuruluşu İçindeki Özel Firmaların Faaliyet Dışı Kar Oranları

Yıllar	Firma Sayısı	Faaliyet Dışı Karların Net Karlarına Oranı
1982	431	15,3
1983	426	19,6
1984	416	20,8
1985	406	24,1
1986	409	30,8
1987	410	17,9
1988	504	25,4
1989	410	31
1990	409	33,3
1991	414	51,1
1992	420	38,9
1993	434	40,7
1994	429	54,6
1995	445	46,5

Kaynak: İSO, *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu*, Özel Sayı, Eylül 1996, s.82.

Türkiye 'de 1980 sonrası dönemde kamu kesimi ve özel kesim sabit sermaye yatırımları, 1980 öncesine kıyasla belirli bir yavaşlama eğilimine girmiş, bu yavaşlamadan en olumsuz etkilenen ise imalat sanayi yatırımları olmuştur. Bu dönemde, iç borçlanma tahvillerine verilen yüksek faizler, ülkedeki genel faiz düzeyini yukarı çekici etki yapmıştır. Devlet tahvilleri ve hazine bonolarının yüksek faiz cazibesi, bankaları ve sanayi işletmelerini, devlete borç verip onun faizi ile birikimi sürdürme yoluna itmiştir. Özellikle devlet tahvili alımlarına sağlanan vergi bağışıklığı gibi teşvikler, üretken sermayedarların da rantiyere dönüşmesine yol açmıştır. Nitekim 500 büyük işletme olarak bilinen işletmelerin özel olan firmaların 1982-1995 yılları arasını kapsayan dönemde faaliyet dışı karların net bilanço karına oranı Tablo 2.37'de de verilmektedir. Görüldüğü gibi ortalama 420 işletme üzerinde yapılan incelemede faaliyet dışı karın nispeti 1982'de %15.3 iken bu oran önemli

¹⁴² Mustafa Özel, "Adnan Büyükdeniz ile Türkiye'de Faiz Politikaları Üzerine Röportaj", Piyasa Düşmanı Kapitalizm, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.94.

ölçüde artarak 1991’de %51’e ulaşmıştır. Devam eden yıllarda belli ölçüde düşmüşse de daha sonra tekrar artarak 1994’te %54.6, 1995 %46.5 olmuştur. Ortalama değer olarak bu oranın son yıllarda %50’ler düzeyinde olduğu söylenebilir. Bu durum, mal ve hizmet üreten firmaların esas faaliyet alanlarında değerlendirdikleri sermayelerini bu alandan çekip, yüksek faizle özellikle kamuya aktararak risksiz yüksek kazançlar elde etmesini ifade etmektedir. Kamunun yüksek faiz politikasıyla içerden önemli ölçüde kaynakların iç borçlanma yoluyla toplaması iki yönlü ekonomik etkide bulunmaktadır. Birincisi ülkede meydana gelen tasarruflar bir şekilde yatırımlara aktarılacakken, yatırıma gitmeyip kamuya aktararak verimsiz alanlarda değerlendirilmektedir. İkinci etki kamunun yüksek faizle borçlanması tabiatıyla ülkede kredi faiz oranlarını yükseltecektir. Yüksek faiz ve Keynesyen yaklaşım ile sermayenin marjinal etkinliği nispetine bağlı olarak daha az yatırım ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla kamunun yüksek faiz politikası sebebiyle tasarruflara el koyup yatırımları daraltması veya crowding out etkisi, yüksek maliyetle özel yatırımları düşürecektir.¹⁴³

Nitekim ülkemizde yatırımların son yıllarda önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. 1980 sonrası dönemde, tasarruflara pozitif reel faiz ödenmesi düşüncesinin, teorik olarak gelir dağılımı üzerinde müspet etki yapacağı ifade edilmektedir. Fakat, faiz gelirlerinin hangi kesimlere intikal ettiği tam bilinmediğinden, bu kanaatin gelir dağılımı açısından doğruluğu tartışılabilir. 1980 sonrası dönemde, faizlerin serbest bırakılması ile hızla yükselen faiz oranları, kredi faizlerini de yükseltmiştir. Faizlerin serbest bırakılması olayı, toplumdaki gelir ve servet dağılımını önemli ölçüde bozmuş ve belli kesimler yararına servet yoğunlaşmasını ve ekonomik tekelleşmeyi hızlandırmıştır. Hem kredi hem de mevduat faizlerinin serbest bırakılması, servet yoğunlaşmasının iki yönlü işlemesine etken olmaktadır. Kredi faizlerinin yüksekliği, sanayi kuruluşlarının el değiştirmesine ve tekelleşmeye ortam hazırlarken, mevduat faizlerinin yüksek tutulması da, rantiyeli sınıfının doğmasını ve bu kesimlere olağanüstü servet oluşumu olanağı sağlamaktadır. Sonuç olarak, 1980 sonrası izlenen faiz politikasının gelir

¹⁴³ Arda TUNCA, “Kamu Kesiminin Özel Kesimin Fon Kullanım Olanaklarının Daraltma Etkisi (Crowding out)”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Haziran, 1993, İstanbul, s. 47-51

dağılımını bozucu, üretken sermayenin rantiyer bir özelliğe doğru kaymasına yol açıcı, yatırımları yavaşlatıcı etkileri olduğu söylenebilir.

3.7. EKONOMİK BÜYÜME, GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Yoksulluk, ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı eşitsizlik derecesiyle yakından ilişkilidir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında bu unsurlar daha da ön plana çıkmaktadır.

Eşitsizliklerin, özellikle serbest piyasa kurallarının ve kurumlarının kök salmadığı AGÜ’de, piyasa ve ekonomi politika başarısızlıklarının büyüme üzerindeki etkileri daha da artırarak yoksulluk sorununun ağırlaşmasına neden olması beklenebilir. Örneğin, sermaye piyasasının yeterince gelişmediği AGÜ’de küçük girişimcilerin, yeterli miktarda maddi karşılık göstermediği için, krediye erişimleri kısıtlanabilir.

Ekonomik büyüme ile gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk arasındaki ilişkinin tartışmalı noktaların varlığı, bu konunun incelenmesini gerektirmektedir.

Büyüme ve eşitsizlik arasında sistemli bir ilişkinin bulunmadığını ve büyüme sürecinde, eşitsizliğin arttığı durumlar gibi, düştüğü durumlara da rastlandığı sonucuna varılmıştır. G.S. Fields çalışmasında büyümenin bir ülkenin gelir dağılımı dengesizliğini tek başına belirleyememekte olduğunu ve asıl karar verici faktörün büyümenin gerçekleştiği ve politik kararların alındığı çevre tarafından belirlenen büyümenin tipi olduğunu ortaya koymuştur¹⁴⁴. Morawetz, 1950-1975 döneminde AGÜ performansını inceleyen çalışmasında büyüme hızıyla belirli bir zamandaki gelir dağılımı ve gelir dağılımında zaman içinde gözlenen eğilim arasında net bir ilişki olmadığı ve mutlak yoksulluğun arttığı ülkeler arasında büyüme hızının düşük olduğu ülkeler yanında yüksek olduğu ülkelerinde bulunduğu sonucuna varmıştır.¹⁴⁵

Büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisi göz önüne alındığında iki temel unsur ön plana çıkmaktadır. Büyümenin gelir dağılımı ve işgücü piyasaları üzerindeki etkileridir. Dolayısıyla büyümenin hızı yanında, gelir dağılımı üzerindeki etkisi ve

¹⁴⁴ PETROL-İŞ, *Petrol-iş Yıllığı 95-96*, s.376.

¹⁴⁵ Fikret ŞENSES, a.g.e., ss.150-151.

işgücüne katılma oranı, çalışma saatleri, ücret düzeyi, ücret dengesizliği ve işsizlik gibi temel işgücü piyasaları göstergelerinin büyümeden ne yönde ve ne ölçüde etkilendiği önem kazanmakta ve büyüme, gelir dağılımı ve işgücü piyasalarının yoksulluk açısından birlikte değerlendirilmesi gereğine işaret etmektedir.¹⁴⁶

Türkiye'deki ekonomik büyüme sürecini incelediğimizde, istikrarlı bir yapı sergilemediğini ve varolan büyüme fırsatlarından toplumun tüm katmalarının eşit bir şekil faydalanamadığını söyleyebiliriz.

Dördüncü beş yıllık kalkınma planında 1980 yılında 24 Ocak istikrar kararlarının etkisiyle büyüme hızı -%2,8 olmuştur. 1984 geçiş dönemi sonunda uygulamaya konulan Beşinci Beş yıllık Kalkınma Planında hedeflenen %6,5' tur. Gerçekleşen ise %5'ler düzeyindedir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında ise hedeflere ulaşılamamıştır. Şüphesiz bu olumsuz gelişmede 1994 yılında üç temel sektördeki küçülmenin önemli rolü olmuştur.¹⁴⁷

Tablo: 3.38 Sabit Fiyatlarla GSMH'nın Gelişimi

Yıllar	GSMH %	Yıllar	GSMH %*
1980	-2,8	1991	0,3
1981	4,8	1992	6,4
1982	3,1	1993	8,1
1983	4,2	1994	-6,1
1984	7,1	1995	8
1985	4,3	1996	7,1
1986	6,8	1997	8,3
1987	9,8	1998	3,9
1988	1,5	1999	-6,1
1989	1,6	2000	6,1
1990	9,4	2001	-9,4

Kaynak: www.muhasibat.gov.tr/mbulten/T6-1.htm (17.08.2002).

1994 yılında diğer plan dahilindeki yıllarda hedeflenen büyüme hızlarına ulaşılmıştır. Fakat 1994 yılında -%6,1 negatif yönlü bir büyüme sağlanmasına 5

¹⁴⁶ Fikret ŞENSES, *a.g.e.*, s.151.

¹⁴⁷ Mehmet AVCI, *Türkiye'nin Ekonomik Yapı Sorunlarına Çözüm Olarak Anayasal İktisat Yaklaşımı*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2001, s.84.

Nisan İstikrar Programı yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde yani 1990-1993 yılları arasında büyüme hızı istikrarsız bir yapıda gerçekleşmiştir. Bu dönemde yüksek kamu açıkları ve kısa vadeli sermaye girişi ile desteklenen iç talep genişlemesi, büyümenin itici gücü olmuştur. Böylece 1994 yılında $-%6,1$ ile Cumhuriyet tarihinin rekor eksi büyümesine ulaşılmıştır. 1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde GSMH artışı $%5,5$ ile $-%7,1$ arası olarak görülmüştür. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe girmediği 1995 yılında Türkiye’de büyüme hızı $%8$ olarak gerçekleşmiştir. Kalkınma planı içerisinde 1999 yılında yine 1994 yılındaki gibi rekor $-%6,1$ ’lik bir büyüme hızı sağlanmıştır.

BÖLÜM III

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN EKONOMETRİK ANALİZİ

1. YÖNTEM

Çalışmamızda Türkiye'deki gelir dağılımı eşitsizliğini etkileyen faktörlerin regresyon analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliği kullanılmıştır. Bağımlı değişkenimizi etkileyen faktörler ise, ekonomik büyüme, işsizlik, reel ücret, ve dolaylı vergi oranıdır. Çalışmamızda, gelir dağılımı araştırmalarının yapıldığı en son yılın 1994 yılı olmasından dolayı , 1980-1994 yılları arasındaki veriler göz önüne alınarak analiz yapılmıştır.

2. BAĞIMLI VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİN TESBİTİ

Bağımlı değişkenimiz olan fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliği,(FGDE) Süleyman Özmucur'un çalışmasından, maaş ve ücret gelirlerini, sermaye gelirleri olan faiz, kira ve kar gelirlerine oranlanarak elde edilmiştir. Fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliği verileri Tablo 3.1' de gösterilmektedir.

Tablo: 3.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Yıllar	Ücret- Maaş	Kar-Faiz- Kira	FGDE
1980	34,7	65,3	0,531394
1981	33,3	66,7	0,49925
1982	30,8	69,2	0,445087
1983	29,1	70,9	0,410437
1984	26,4	73,6	0,358696
1985	25,8	74,2	0,347709
1986	29,8	70,2	0,424501
1987	33,5	66,5	0,503759
1988	30,1	69,9	0,430615
1989	30,3	69,7	0,43472
1990	37,9	62,1	0,610306
1991	42,1	57,9	0,727116
1992	41,7	58,3	0,715266
1993	39,5	60,5	0,652893
1994	30,3	69,7	0,43472

Kaynak: Süleyman ÖZMUCUR, Türkiye’de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makro Ekonomik Göstergeler, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1996, ss.117-118

Analize alınacak bağımsız değişkenlerden olan ekonomik büyüme ve işsizlik oranı, Ahmet Yılmaz’ın çalışmasından alınmıştır.¹⁴⁸ Bağımsız değişken olarak ekonomik büyümenin alınması, ekonomik büyüme arttığında gelir dağılımı dengesizliğinin azalabileceği mantığından dolayıdır. Ekonomik büyüme ile yoksulluk arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu çeşitli çalışmalar ortaya koymaktadır. Ekonomik büyüme ile yoksulluğu önleme arasında;¹⁴⁹

Yoksulluğu Önleme Oranı = (1- Gini Katsayısı). Ekonomik Büyüme

şeklinde bir ilişki vardır. Modele bağımsız değişken olarak işsizlik oranının alınmasının mantığı, işsizlik oranının azalması durumunda herkesin iş bulabileceği için gelir dağılımı dengesizliğinin azalacağını söyleyebiliriz. Bundan dolayı gelir dağılımı dengesizliği ile işsizlik oranı arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Büyüme oranları ve işsizlik oranları tablo3.2 de verilmektedir.

¹⁴⁸ Ahmet YILMAZ, “Popüler İktisat Tartışmalarında Kullanılan Bazı Kavram ve Yaklaşımlar Üzerine Notlar”, *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım-2001, s.20.

¹⁴⁹ WORLD BANK, Turkey Economic Reforms, Living Standards And Social Welfare Study, a.g.e., p.40

Tablo:3.2. Büyüme, İşsizlik Oranları Verileri

Yıllar	büyüme oranı	İşsizlik oranı
1980	-2,8	8,3
1981	4,8	7,3
1982	3,1	7,2
1983	4,2	7,9
1984	7,1	7,8
1985	4,3	7,3
1986	6,8	8,1
1987	9,8	8,5
1988	1,5	8,7
1989	1,6	8,2
1990	9,4	7,9
1991	0,3	8,1
1992	6,4	7,8
1993	8,1	8,1
1994	-6,1	6,9

Kaynak: Ahmet YILMAZ, "Popüler İktisat Tartışmalarında Kullanılan Bazı Kavram ve Yaklaşımlar Üzerine Notlar", *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım-2001, s. 45

Reel ücret endekslerinin modele alınması, reel ücretlerin her sektörde eşit tutularak ücret dengesizliğinden kaynaklı gelir dağılımı dengesizliğini azalttığı içindir. dolaylı vergilerin ise lüks tüketimden ve ithalattan alınan vergilerin pozitif transfer etkisi yapması özelliğinden kaynaklıdır. Dolaylı vergilere ve reel ücretlere ait veriler aşağıdaki Tablo3.3'te verilmektedir

Tablo:3.3. Ücret Ve Dolaylı Vergi Verileri

Yıllar	Ücret Endeksi	Dolaylı Veriler
1980	79,9	30,59
1981	90,6	30,37
1982	98,6	33,08
1983	106,8	34,13
1984	89,8	35,29
1985	78,1	43,44
1986	69,4	40,06
1987	72	43,65
1988	65,8	40,75
1989	81,3	37,95
1990	106,1	39,36
1991	150,9	38,81
1992	161,8	40,3
1993	168,2	38,69
1994	147,7	40,8

Kaynak: PETROL- İŞ, *Petrol- İş Yıllığı, 95-96*, s.341., YÜCE Mehmet, "Türkiye'de Gelir Dağılımı Adaletsizliğinin İzlenen Vergi ve Harcama Politikalarıyla Bağlantısı". (www.econturk.com.tr)

3. MODELİN KURULMASI

Analizimizin bu aşamasında, kullanılan ekonometrik modelde değişkenler arasındaki matematiksel ilişkinin tayini yapılmaktadır. Model bir çoklu regresyon analizidir. Model yarı logaritmik (dog-log) bir modeldir. Yarı logaritmik olmasının sebebi en anlamlı ilişkinin yarı logaritmik modelle yapılan analiz sonucunda bulunmasından dolayıdır.

$$FGDE = b_0 + b_1EBO + b_2 İO + b_3 RÜO + b_4DLYV$$

FGDE = Fonksiyonel Gelir dağılımı Eşitsizliği,

EBO = Ekonomik Büyüme Oranı,

İO = İşsizlik Oranı,

RÜO = Reel Ücret Oranı

DLYV= Dolaylı Vergiler

4. MODELİN TAHMİNİ

Modelin parametrelerinin tahmininin yapılması için istatistik programı olan SPSS, programından yararlanıldı. Yapılan analizler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo:3.4.Doğrusal-logaritmik Analiz sonuçları

	Sabit katsayı	EBO	İO	RÜO	DLYV
Parametreler	-2.834	-0.003	2.339	0.759	-0.168
s(bi)	1.281	0.090	0.808	0.207	0.478
t istatistiği	-2.213	-0.017	2.895	3.673	-0.352
önem düzeyi	0.51	0.987	0.016	0.004	0.73
Fhes=5.901 R2= 0,70 DW = 1,270					

Tablo:3.5.logaritmik-doğrusal Analiz sonuçları

	Sabit katsayı	EBO	İO	RÜO	DLYV
Parametreler	-1,202	0,0027	0,099	0,0024	-0,004
s(bi)	0,341	0,004	0,039	0,001	0,005
t istatistiği	-3,521	0,621	2,5	0,828	-0,165
önem düzeyi	0,006	0,548	0,031	0,001	0,389
Fhes=5,357 R2= 0,68 DW = 1,173					

Tablo:3.6.Logaritmik - logaritmik Analiz sonuçları

	Sabit katsayı	EBO	İO	RÜO	DLYV
Parametreler	-2,88	-0,02	2,032	0,639	-0,253
s(bi)	1,127	0,079	0,711	0,182	0,421
t istatistiği	-2,555	-0,196	2,859	3,515	-0,602
Önem düzeyi	0,029	0,849	0,017	0,006	0,561
Fhes=5,173 R2=0,674 DW = 1,245					

Tablo: 3.7. Varyans Analiz Tablosu

Değişkenlik Kaynağı	Sapma Kareleri Toplamı	Serbestlik Derecesi	Sapma Kareleri Toplamı Ortalaması	F İstatistiği	Sig
Regresyona Bağlı Değişkenlik	0,147	4	0,03675	5,901	0,011
Hataya Bağlı Değişkenlik	0,06	10	0,006		
Toplam Değişkenlik	0,209	14			

Yapılan analiz sonucunda doğrusal logaritmik modelin en uygun model olarak alınması mantıklıdır. Çünkü R^2 'nin en yüksek olduğu analiz doğrusal-logaritmik analizdir. Varyans analiz tablosuna baktığımızda değişmelerin çoğunluğu regresyon modeli tarafından açıklanmaktadır.

5. MODELİN ANALİZİ

Doğrusal logaritmik model esas alınarak oluşturulan regresyon denklemi aşağıdaki gibidir.

$$FGDE = -2.834 + 0.003EBO + 2.339İÖ + 0.75RÜÖ - 0.168DLYV$$

Modelin genel olarak anlamlılığını sınamak için analiz sonucunda hesaplanan F değerine bakılarak F testi yapılır.

$$H_0 : b_2=b_3= b_4=b_5= 0$$

$$H_1: b_2 \neq b_3 \neq b_4 \neq b_5 \neq 0$$

$$F_{hes} = 5.901$$

$$F_{tab} = 3.48$$

$F_{hes} > F_{tab}$ 5.901 > 3.48 olduğu için H_0 hipotezi reddedilir ve parametrelerin sıfırdan farklı olduğu gösteren hipotez kabul edilir. Modelin bütünsel olarak anlamlı olduğu kamsına varabiliriz. Ayrıca $F_{hes} > F_{tab}$ olması bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni etkilemediği varyansın sıfır olduğu hipotezi de reddedilir.

Modelde hatalar arasında otokorelasyonun olup olmadığını araştırmak için Durbin-Watson testine bakarız. Analiz sonucunda elde edilen Durbin-Watson istatistiği $DW = 1.270$ 'dır. $1.270 < 2$ olduğu için pozitif otokorelasyon testine başvurmamız gerekir.

H_0 : pozitif otokorelasyon yoktur,

H_1 : pozitif otokorelasyon vardır

Durbin-Watson tablosundan alınan tablo verileri $dL = 0.505$ ve $du = 2.296$ şeklindedir. Testin analizi sonucunda bulduğumuz DW değeri iki değer ($dL < d < du$, $0.505 < 1.270 < 2.296$) arasında kaldığı için hatalar arasında ilişki olup olmadığına karar veremeyeceğiz.

Analiz sonucunda elde edilen belirlilik katsayısı $R^2 = 0.70$ çıkmıştır bağımlı değişkenimiz olan fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliğindeki değişmelerin %70 büyüme oranı, işsizlikteki artış, reel ücretlerdeki değişmeler ve dolaylı vergiler tarafından açıklanmaktadır. %30 kısmı ise modele alınmayan sebepler tarafından açıklanabilmektedir.

Regresyon denkleminde, diğer değişkenlerin etkileri sabit tutulduğunda işsizlik oranındaki bir birimlik artış fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliğinde 2.339'luk bir artışa sebep olmaktadır. Yine diğer değişkenler sabit tutulduğunda reel ücretlerdeki bir birimlik değişme, FGDE'yi 0.75 birim değiştirecektir. Ekonomik büyüme ve dolaylı vergilerin payının etkisi çok azdır. Dolaylı vergilerin etkisi negatif yönlüdür. Diğer değişkenlerin etkisi sabit tutulduğunda dolaylı vergilerin payındaki bir birimlik artış FGDE'yi 0.168 oranında azaltmaktadır. Bu negatif yönlü etki, dolaylı vergilerin içindeki lüks tüketimden alınan vergiler ile ithalattan alınan vergilerin artırılması sonucunda FGDE'yi azaltabilmesi ile açıklanabilir.

İşsizliğin artması, istihdamın ve dolayısıyla ücretlerin katma değer içindeki payının azalması, ücretlerin payının azalması da FGDE'nin artması demektir. Süleyman Özmucur çalışmasında özel kesimdeki ücretlerin katma değer içindeki payı ile işsizlik arasında -0.53 'lük, çalışmamızdan farklı olarak ters yönlü bir ilişki bulmuştur. Özcan

Dağdemir yaptığı ekonometrik çalışmada fonksiyonel gelir dağılımı eşitsizliğini en çok etkileyen değişken işsizlik oranıdır¹⁵⁰.

İşsizlik oranının bir toplumda yüksek olması gelir dağılımı dengesizliğinin yüksek olduğunu ve var olan dengesizliği artırdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. İşsizlik sorunuyla karşı karşıya kalan birey ve hane halkı yoksulluk riski ile karşı karşıyadır. Hele işsiz kalan birey kentte yaşıyor ve sabit gelirlili (ücretli ve maaşlı) ise, yoksulluk riskini daha fazla taşımaktadır. Gelir dağılımı dengesizliğine sebep olan bir başka unsur ise, tarımsal kesimdeki gizli işsiz statüsündeki ücretsiz aile işçilerinin, tarım kesimine uygulanan destekleme politikalarının kaldırılması sonucunda gizli işsiz durumundan açık işsiz durumuna gelmeleridir. Tarım kesimindeki ücretsiz aile işçilerinin bu durumu gelir dengesizliği artırmakta ve yoksulluk riski ile de karşı karşıya kalmalarını sağlamaktadır. Nitekim ILO kırsal yoksulluğu, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün hızla çözülerek gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olgusuna dayandırmakta ve kırsal alanda artan işsizlikten dolayı hızlı yükselen bir yoksullaşma sürecine dikkatleri çekmektedir.¹⁵¹

Toplumlarda işsizliğin büyümesi demek, faal olmayan nüfusun büyümesine, işgücüne katılma oranlarının düşmesine ve bağımlılık oranlarının yükselmesine yol açmaktadır. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından çok önemli bir handikaptır.

İşsizlik oranının yüksek olması, bir ülkedeki emek talebinin emek arzından düşük olmasından kaynaklıdır. İşsizlik oranı ile istihdam arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğer işsizlik oranı yüksek ise, ülkedeki istihdam olanakları yetersiz demektir. İşsizlik olgusunun gelir dağılımına etkisi, dolaylı olarak istihdam ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi de açıklamaktadır. Çünkü, nüfus artış hızı yüksek, ekonomisi modern ve geleneksel olmak üzere ikili bir yapıya sahip sermaye ya da üretim faktörlerinin dağılımının dengesiz, eğitim ve sermaye eksikliği sebebiyle gerek açık ve gerekse gizli işsizliğin yaygınlık kazandığı gelişmekte olan ülkelerde, eksik ya da prodüktif olmayan istihdam gelir dağılımı dengesizliğinin temel sebebi olmaktadır.

¹⁵⁰ Özcan DAĞDEMİR, *Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 1992, s.165.

¹⁵¹ DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi Ve Yoksullukla Mücadele*, s.105.

Reel ücretlerdeki artışın FGDE'yi pozitif yönlü etkilemesi yani dengesizliği artırması, ücretliler arasındaki dengesizliğin artmasından kaynaklı olabilir. Türkiye'deki ücret dağılımında görülen gelişmeler ele alındığında, dağılımdaki eşitsizlik üzerinde etkili olabilecek belli başlı etmenleri şöyle sıralayabiliriz:¹⁵²

- Gelişmekte olan ülkelerdeki eğilimlere koşut olarak eğitimin getirilerinde belirli artışlar olmuş olabilir
- Ücret farklılaşmalarının daha az olduğu kamu sektörünün ağırlığı, günün modası özelleştirmeler sonucunda özellikle son dönemde hızla azalmaktadır.
- Genellikle ücret farklılıklarını azaltan bir etkisi olan sendikaların gücü, ücret paylarının özellikle 1994 krizinden sonra hızla düşmesinin de gösterdiği gibi azalmaktadır.
- Reel asgari ücret 1994 krizinden sonra hızla düşüp daha sonra gelen 1994/1998 aralığında 1993'teki düzeyinin altında kalmış, ancak 1999 yılında artış göstermiştir.
- Ücret dağılımı açısından çok önemli bir etmende, ücretlerin düşük olduğu enformel ya da kayıt-dışı sektörün büyümesidir.

Bütün bu durumlara rağmen, Türkiye'deki ücret dağılımının gelir dağılımından daha eşit bir yapıya sahip olduğunu ancak, az da olsa ücret dağılımındaki eşitsizliğin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Ekonomik büyüme ile FGDE arasında çok düşük bir ilişkinin var olduğunu yaptığımız analizden yola çıkarak söyleyebiliriz. Ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında büyümenin kaçınılmaz olarak gelir eşitsizliği ile sonuçlanacağı görüşü iktisatçılar arasında genel kabul görmüştür. Gelir eşitsizliğinin önce tasarrufları sonra da yatırımları harekete geçireceği düşünülmektedir. Buna bağlı olarak gelir dağılımının gelişmekte olan ülkelere gelişmiş olan ülkelere göre eşitlikten uzak olduğuna inanılır. Ekonomik gelişmenin gelir dağılımını nasıl değiştirdiğini araştıran Simon Kuznets, ters U önsavını

¹⁵² DİE, *Ücretler, Gelir ve Ücret Dağılımları*, Ankara, 1999, s.57.

ortaya atmıştır. Kuznets, beş ülke verisine dayanarak yaptığı araştırmada ülkenin ekonomik gelişmesi artınca eşitsizlik düzeyinin önce artacağı, daha sonra ise azalacağı sonucuna varmıştır. Raziye Selim ve Suat Küçükçiftçi'nin Türkiye'de iller bazında yapmış oldukları çalışmada gelir artışı ile gelir eşitsizliği arasında anlamlı ilişki bulmuşlardır.¹⁵³ Aksine Süleyman Özmucur, ise çalışmasında ücretlerin katma değer içindeki payı ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ispatlamıştır.¹⁵⁴

Gelir dağılımında en önemli nokta, dünyada ve tek tek ülkelerde büyümeyi mümkün kılan öznelerin sayısıdır. Eğer zengin ülkeler ve kişiler büyümenin başlıca özneleri iseler, o zaman eşit bir dağılıma ulaşmak hayli güç olacaktır. Buna karşılık, büyümenin yaratıcısı çok sayıda insan ve ülke ise, o zaman dağılımın eşitliğinin hem uluslararası alanda hem de tek tek ülkelerde sağlanması olasıdır. Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ekonomik büyüme, çeşitli teşvikler yoluyla ihracatın artırılmasına dayalı gerçekleşmiştir. Reel anlamda büyüme söz konusu değildir. Bunun yanında ekonomik büyüme belli sektörlerce gerçekleştirilmekte ve diğer sektörler ise büyümeye katkı anlamında güdük kalmışlardır. Örneğin büyümeyi, söz konusu dönemde imalat sanayinin katkısı en yüksek, tarım kesiminin katkısı ise en düşüktür. Türkiye'deki büyümenin bu çarpık yapısı gelir dağılımı dengesizliği ve yoksulluğu azaltmada etkili olamamaktadır.

¹⁵³ Raziye SELİM Suat KÜÇÜKÇİFTÇİ, "Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme: Türkiye'de İller Düzeyinde Bir Ampirik İnceleme", *İktisat İşletme Finans Dergisi*, Temmuz 1999.s.12.

¹⁵⁴ Süleyman ÖZMUCUR, a.g.e.,ss. 27-31.

SONUÇ

İktisat biliminin öncüsü olan Adam Smith'in de ifade ettiği gibi, ekonomik gelişmenin temel amacı ve temel göstergesi toplumda yaşayan bireylerin refah düzeyidir. Uzunca bir süre az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan istikrar politikaları, söz konusu bu ülkelerdeki milyonlarca insanın açlık sınırında ve sağlık, eğitim ve diğer temel ihtiyaçlarından yoksun kalmalarına sebep olmuştur. Refah devletinin gerilemesi ve devletin ekonomideki rolünün kısıtlanması sonucunda, bu modelin daha da katıksız bir biçimde uygulanmaya başlandığı son 20-25 yılda durumun giderek kötüleştiği gözlenmektedir.

1980 sonrası dönemde Türkiye'de uygulanan politikalar, gelir dağılımı dengesizliğini ve yoksulluğu artırmıştır. Türkiye'de yapılan bütün gelir dağılımı araştırmaları gerek, kişisel gerekse, fonksiyonel gelir dağılımının adil olmadığını göstermektedir. Yapılan yoksulluk araştırmalarında ise, 2000-2001 Dünya Bankası raporunda belirtildiği gibi mutlak yoksulluk oranının %2,5 olmadığı görülmektedir. Halen ülke gelirinin yarısı, nüfusun %20'si tarafından kullanılmaktadır, Gelişmiş ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımında ücretli ve maaşlı kesimin nispi pay %70'ler düzeyindeyken ülkemizde aynı paylaşımda söz konusu kesimin payı % 15'ler düzeyindedir. Ücretli ve maaşlı kesimin payının düşük olması ve bu düşük pay rağmen, söz konusu bu payın giderek azalması, ücretli ve maaşlı kesimin yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmasını sağlamaktadır. Nitekim Türkiye'de tarım kesiminden sonra yoksulluk ile karşılaşma riski tarımdan sonra en yüksek olan kesim ücretli ve maaşlı kesimdir.

Türkiye'de 1980 sonrası dönemde gelirin fonksiyonel dağılımının daha da kötüleştiği görülmüştür. Bu durumun meydana gelmesinde etkili olan sebepler; ücretlerin enflasyon seviyesinin altında kalması, Türk vergi sisteminin dolaylı vergilere ağırlık vermesi, işgücü piyasasındaki gelişmeler, ekonomik büyümenin çarpıklığı, tarımsal kesimdeki bozuk yapı ve izlenen yüksek faiz politikasıdır.

Bu dönemde, özellikle emek kesiminin payı olan ücretin, milli gelirdeki payının önemli ölçüde düşmesinde, ücret artışlarının enflasyon seviyesinin altında tutulmasının büyük etkisi olmuştur. Bu durum, ücretlilerin satın alma gücünü önemli ölçüde düşürmüştür. Ücretlilerin satın alma gücündeki azalmaya ilave olarak bu

dönemde tarım kesimi gelirlerinin düşmesi sonucu temel tüketim malları talebinde nispi bir azalma, buna karşın lüks tüketim malları talebinde artış gözlenmiştir.

Ücretlilerin kendi arasındaki dengesizlik gelir dağılımı dengesizliğine katkıda bulunmuştur. Özellikle sendikalı iş yerlerinde çalışanların daha yüksek gelir elde etmeleri, buna karşılık sendikasız ve enformel sektörde çalışan kesimin düşük gelir seviyesine sahip olmalarından dolayı ücret eşitsizliğine yol açmakta ve bu da gelir dağılımı dengesizliğine sebep olmaktadır. Özellikle enformel alanda istihdam edilenler en çok yoksulluk riski ile karşı karşıya kalanlardır.

Bu dönemde, dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payının artması, gelir dağılımının bozulmasında etkili olan bir başka önemli sebep olarak görülmektedir. Dolaylı vergilerin vergi adaleti sağlamada en az etkili olan vergi türü olarak bilinmektedir. Ancak az da olsa dolaylı vergiler gelir dağılımı dengesizliğine olumlu etkisi lüks tüketimden alınan vergi oranlarının artırılması ile sağlanabilir.

Toplam gelir vergisi içinde diğer kesimlere nispetle, ücretliler üzerinden alınan ve %50 gibi bir payla zaten yüksek olan verginin artırılma eğiliminde olması, Türk vergi sisteminin, gelir dağılımının daha da bozulmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Gelir dağılımına etki eden önemli bir faktörde işsizlik oranıdır. Resmi kurumlar tarafından açıklanan işsizlik oranları Türkiye’de işsizliği bir problem olmadığını göstermektedir. Ancak son yıllarda açıklanan eksik istihdam oranları ile işsizlik oranının yüksek olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında tarım kesimindeki gizli işsiz olan ücretsiz aile işçilerin çokluğu, bize Türkiye’de işsizliğin boyutları hakkında pek hoş olmayan bir manzara sunmaktadır. İşsiz insan gelir elde edemeyen insandır. Gelir elde edememek demek; yoksulluk riski ile karşı karşıya olmak demektir. DİE tarafından açıklanan işsizlik verileri, Türkiye’deki işsizlik oranının eksik istihdam hariç %12’lerde olduğunu göstermektedir. Bu durum Türkiye’deki var olan gelir dağılımı dengesizliğinin daha da artacağını ve yoksulluk riski ile karşı karşıya kalan insan sayısında da yükselme olacağını göstermektedir.

Tarımsal kesimdeki var olan eşit olmayan toprak dağılımı tarım kesiminde süregelen dengesizliğin temel nedenidir. Ancak son 2-3 yıldır tarım kesimin piyasaya entegrasyonu amacıyla uygulanan politikalar sonucunda tarımın

korunmasız bırakılması tarımsal kesimdeki istihdam edilenlerin gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Bu durum tarım kesimindeki gizli işsizliği açık işsizliğe dönüştürmüştür.

Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasında yapılan birçok araştırmada ilişki olduğu ispatlanmıştır. Fakat Türkiye’de gelir dağılımı ile büyüme arasındaki ilişki pek bulunamamıştır. Bu doğrultuda bir ilişki analiz sonucunda elde edildi. Türkiye’de istikrarlı bir büyümenin olmaması ve büyüme sürecinden tüm ekonomik birimlerin eşit şekilde yararlanamaması, gelir dağılımı ile büyüme arasında ilişki olmadığını göstermektedir.

1980 sonrası dönemde faizlerin yüksek tutulması, gelirin sermaye kesimine akmasına sebep olmuştur. Artan faizler, üretken yatırımları uyarmadığı için ekonominin istihdam potansiyeli azalmıştır.

Ülkemizde 1980 sonrasında uygulanan çarpık ekonomi politikaları gelir dağılımını ihmal etmiştir. Bu nedenle, ülkemizde gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğu önlemeye yönelik politikalar geliştirilmek zorundadır. Bu doğrultuda bazı öneriler getirilebilir:

- Hızlı ve istikrarlı büyüme gereklidir. Bunun için, yatırımların spekülatif rant alanları yerine, üretken yatırımlara yönlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Nüfus artış hızı mutlaka düşürülmelidir.
- Kır- kent arasında mevcut eğitim kalitesi farklılıkları giderilmelidir.
- Kentlerdeki baskıyı artırmayacak şekilde, kırsal alanlarda tarıma dayalı sanayi kuruluşları kurulmalıdır.
- İşgücünün, emek piyasasına mutlaka belli nitelikler kazandırılarak girmesi sağlanmalıdır. Yapılması gereken, işgücü arzındaki artışların sınırlandırılması ve arzın nitelik düzeyinin artırılmasıdır. Bugün gelinen noktada vasıfsız işgücünün çoğunlukla bulunduğu durumda emek payının artması mümkün değildir.
- İşgücü istihdamından alınan ve neredeyse bir istihdam vergisine dönten yükümlülükler azaltılmalıdır.

- Piyasada rekabetin etkin olarak işlemleri sağlanmalıdır. Bu, bir taraftan kaynakların etkin kullanımını, diğer taraftan fiyat düşmesine bağlı talep ve dolayısıyla istihdam artışını gündeme getirmektedir.
- Özellikle kırsal bölgelerde, emek yoğun projeler (el sanatları ve hediyelik eşya) geliştirilerek ihracata yönelik üretim gerçekleştirilmelidir.
- Lüks tüketim ve rant vergilendirilmeli, tasarruf ve yatırımları teşvik etmelidir.
- Kaçak ve sigortasız işçi çalıştırma engellenmelidir.
- Reel devalüasyon, çok gerekmedikçe yapılmamalıdır.
- Politik istikrar ve güven ortamı sağlanmalıdır.
- 20 yıla aşkındır devam eden enflasyon mutlaka düşürülmelidir. Ancak, enflasyonun düşürülmesinin bedeli, genelde olduğu gibi, ücretlilere yüklenmemeli, fedakarlık, enflasyonda kazanç sağlayanlar tarafından yapılmalıdır.
- İşsizliğin azaltılması için, devletin yüksek oranlı borçlanma gereğinin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve devlet merkezli spekülâtif rant ekonomisine dönüşen yapı değiştirilmeli, rant ve faiz gibi üretken olmayan gelir kaynakları vergilendirilerek, yeniden bir yatırım hamlesi başlatılmalıdır.
- Sosyal güvenlik yardımları yaygınlaştırılmalıdır.
- Ülke içinde daha demokratik yapının oluşturulması sağlanmalıdır

Ülkemiz sosyal devletin bütün gereklerini yerine getirmelidir. Son dönemde yaşanan krizler ülkemizi ciddi bir sosyal bunalıma sokabilir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ Yılmaz, *Sermaye Bölüşüm Büyüme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:400, Ankara, 1977.
- ALESKEROV F. H. ERSEL, “1998 Nobel İktisat Ödülünü Alan Amartya Kumar Sen’in İktisada Katkıları Üzerine”, *İktisat-İşletme-Finans Dergisi*, Aralık 1998.
- ALICI Şema, *Türkiye’de Yoksulluğun Sosyo-Ekonomik Analizi*, D.İ.E. Uzmanlık Tezi, Ankara, 2000.
- ALKİN Erdoğan, *Gelir ve Büyüme Teorisi*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1992.
- ANSAL Hacer ve Diğerleri, *Türkiye’de emek Yapısı ve İşsizlik*, Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- AVCI Mehmet, *Türkiye’ nin Ekonomik Yapı Sorunlarına Çözüm Olarak Anayasal İktisat Yaklaşımı*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2001.
- AYHAN Emin Haluk, “Türkiye’de Bölgelere Göre Tarımsal Gelirin Reel Endekslerinde Gelişmeler (1994-1995)”, *Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995.
- BİLEN Mahmut. M. EŞ, “Gelir Dağılımı Sorunu Ve Çözümde Yeni Arayışlar” Yönetim Ve Siyasette Etik Sempozyumu, Adapazarı, 1998.
- BORATAV Korkut, “1980’li Yıllarda Gelir Dağılımı : Bir Makro Analiz”, *Yeniden Dağıtım Mekanizmaları; 1980’li Yıllar ve Politika Alternatifleri*, Yay. Haz.: Korkut Boratav, TÜSES Vakfı Yayınlar, 1992.

- BORATAV Korkut, *100 Soruda Gelir Dağılımı (Kapitalist Sistemde, Türkiye'de, Sosyalist Sistemde)*, 4. Baskı Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997.
- BULUTAY T. ve Diğerleri, *Türkiye 'de Gelir Dağılımı 1968*, SBF, Ankara, 1971.
- CELASUN Merih, "Income Distribution And Employment Aspect Of Turkey Post-1980 Adjustment", *METU Studies in Development* 16(3-4) 1989.
- ÇAVUŞOĞLU T., Y. Hamurdan, *Gelir Dağılımı Araştırması 1963*, DPT, Ankara, 1963.
- DAĞDEMİR Özcan, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987-1994", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı:1, 1994.
- DAĞDEMİR Özcan, *Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Gelir Dağılımı*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 1992.
- DENİS Henri, *Ekonomik Doktrinler Tarihi 1*, (Çeviren: Atilla Tokatlı) Sosyal Yayınlar, 1973.
- DİE, *1994 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Türkiye-Kent-Kır ve Bölgelere Göre % 20, % 10, % 5 ve % 1'lik Gelir Dağılımı*, Ankara, 1997.
- DİE, *1987 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı*, Ankara, 1989.
- DİE, *1994 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları*, Ankara, 1997
- DİE, *1994 Hane Halkı Gelir ve Tüketim Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı*, Ankara, 1994.
- DİE, *İşgücü Piyasası Analizleri Ankara 1999(1)*, Ankara, 1999.

- DİE, *Türkiye 'de Tarımsal Yapılar ve İstihdam*, Ankara, 1998.
- DİE, *Ücretler, Gelir ve Ücret Dağılımları*, Ankara, 1999.
- DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1995, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar*, Ankara, Ocak 2000.
- DİE, *1994 Hane Halkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Seçilmiş 19 il Merkezine Göre % 20, % 10, % 5 ve % 1'lik Gelir Dağılımı* Ankara, 1997.
- DİVİTÇİOĞLU Sencer, *Değer ve Bölüşüm Marksist İktisat ve Cambridge Okulu*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2168, İstanbul, 1976.
- DPT, *Gelir Dağılımı 1973*, Ankara, 1976.
- DPT, "Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu", *Yeni Türkiye*, Eylül-Ekim, 1995, yıl:1, Sayı:6, 1995.
- DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara, 2001.
- DPT, *Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara, 1994.
- DUMANLI Recep, "Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri" *Yeni Türkiye*, Eylül-Ekim, 1995, Yıl:1, Sayı: 6, 1995.
- DUMANLI Recep, *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*, DPT-Uzmanlık Tezleri, Ankara, 1994.
- EKER Aytaç, ve Diğerleri, *Maliye Politikası Teori, İlkeler, Yöntemler*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002.

- EKİN Nusret, *Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2000-33, İstanbul, 2000.
- EKİNCİ Nazım, “Tarım Kesimine Dönük Politikalar ve Sonuçları”, *Yeniden Dağıtım Mekanizmaları; 1980’li Yıllar ve Politika Alternatifleri*, Yay. Haz: Korkut Boratav. TÜSES Yayınları, İstanbul, 1991.
- ERDOĞAN Güzin, *Türkiye’de Bölgeler Ayrımında Yoksulluk*, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara, 1996.
- EREN Aslan, *Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunları*, Muğla Üniversitesi Yayını, Muğla, 1998,
- GORDON Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çeviren: Osman ALANBAY, Derya KÖMÜRCÜ) Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- GOROWITZ, Samuel, *John Rawls: Bir Adalet Kuramı*, (çeviren: Serap Can) *Çağdaş Siyaset Felsefecileri*, Yay. Haz.: Crespigny A. De K. R. Minogue, Remzi Kitapevi, 1981.
- GÜÇLÜ S, M.BİLEN, “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili Olan Sebepler”, *Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995.
- GÜVEL E. Alper. *Politik İktisat ve Akıl*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.
- İŞGİCOK Erkan, “Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçütler”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:XIV, Sayı:1-2, Mart-Kasım 1993.

- İŞİĞİÇOK Erkan, *Gelir Eşitsizliği Ölçütleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1989.
- İŞİĞİÇOK Erkan, “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi” (4 Mart 2002), www.iktisat.uludag.edu.tr/dergi/.
- İŞİK O., M. PINARCIOĞLU, *Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001.
- İNSEL Ahmet, “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri” *Toplum ve Bilim Dergisi*, Yaz 2001. Sayı: 89, Birikim Yayınları, İstanbul, 2001.
- İNSEL Ahmet, “Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya Sen’in Etik İktisat Önerisi”, Dördüncü ODTÜ İktisat Kongresi, Ankara, 2000.
- İSO, *Türkiye’nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu*, Özel Sayı, İstanbul, Eylül 1996.
- İSO, *500 Büyük Sanayi Kuruluşu Anketi*, İstanbul, Ağustos 1998.
- KARADENİZ H. Kabakçı, *Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik Sonunun Çözümüne Yönelik Alternatif Kamu Politikaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996.
- KARAMAN İsmail, “Dünya’da ve Türkiye’de Gelir dağılımı”, *Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995.
- KARLUK Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim)*, 4. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1996.

- KAZGAN Gülten, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1991.
- KAZGAN Gülten, *Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etmenler ve İyileştirilmesine Yönelik Politikalar*, TOBB yayınları, No:222, İstanbul, 1992.
- MAZGİT İsmail, “Mülkiyet ve Servet Dağılımı Açısından Özelleştirme ve Türkiye Örneği” *D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 1992.
- NAFZIGER E .Wayne, *The Economics of Developing Countries*, Prentice-Hall International, New Jersey, 1997.
- ÖLMEZOĞULLARI Nalan, *Bölüşüm Genel Denge ve Refah Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1998.
- ÖZBİLEN Şevki, *Maliye Politikası*, Atilla Kitapevi, Ankara, 1999.
- ÖZEL Mustafa, “Adnan Büyükdeniz ile Türkiye’de Faiz Politikaları Üzerine Röportaj”, *Piyasa Düşmanı Kapitalizm*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993
- ÖZMUCUR Süleyman, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, *. Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995.
- ÖZMUCUR Süleyman, “Yeni Milli Gelir Serisi ve Gelirin Fonksiyonel Dağılımı, 1968-1994”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı:23, Ankara, Ocak 1996.
- ÖZMUCUR Süleyman, “Yeni Milli Gelir Serisi ve Gelirin Fonksiyonel Dağılımı, 1968-1994”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı:23, Ankara, Ocak 1996.
- PALAMUT M.E.,M.YÜCE, “Türkiye’de 1980-2000 Döneminde Gerçekleşen Gelir Dağılımının İstenen Vergi İle Eğitim ve Sağlık Harcamaları İle İlişkisi” (Türkiye’de 1980 Sonrası Mali Politikaları XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu 28-31 Mayıs 2001 Antalya), Manisa, 2002.

- PALAMUT Mehmet E., "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Vergileme", *Yeni Türkiye*, Yıl :5 Sayı:18, Ankara, 1999
- PEKİN Tevfik, "Gelir Dağılımı ve Fakirlik", *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, İzmir, 1992.
- PETROL İŞ, *1980'lerden Günümüze Bütçe Tercihleri ve 2002 Bütçesi*, İstanbul, Mart 2002.
- PETROL- İŞ, *Petrol- İş Yıllığı, 95-96*, İstanbul 1996.
- PINARCIOĞLU M., O. İŞİK, "1980 Sonrası Dönemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sutanbeyli Örneği", *Toplum ve Bilim*, Yaz 2001.
- RAWLS John, *A Theory of Justice*, Cambridge Mass: Harvard Üniversitesi Press, Massachusetts, 22.baskı. 1997.
- SAVAŞ Vural F, *Kalkınma Ekonomisi*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1986.
- SAVAŞ Vural Fuat, "Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adalet Üstüne Bazı Düşünceler", *Adalet Kavramı Yay Haz.:Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları*, Ankara, 1997.
- SAVAŞ Vural Fuat, *İktisatın Tarihi*, Avcıol Basım-Yayım, İstanbul, 1998.
- SELİM Raziye, "Türkiye'de Bir Gelir Dağılımı Eşitsizliği Olgusu Olarak Yoksulluk" *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım 2001.
- SEN Amartya Kumar, "Poverty ; An Ordinal Approach Measurement", *Econometrica* , Vol;44, 1976.
- SHORROCKS Anthony F, "Sen'in Yoksulluk İndeksine Yeni Bir Bakış", (Çeviren: Özge İzdeş), *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım 2001.

- ŞANLISOY Selim, *İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri – Türkiye Örneği-*, D.E.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2000.
- ŞENEL Adnan, “Korkut BORATAV’la Gelir Dağılımı Üzerine”, *Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995.
- ŞENSES Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayın Evi, İstanbul, 2001.
- TANÖR Bülent ve Diğerleri, *Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.
- TEMEL A., M. A. KELLEÇİ, “Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler” *Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim, 1995.
- TEMEL A., M.A KELLEÇİ, “Faktör Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükü ve Faktör Gelirleri (Net) Analiz, 1987-1993”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 23(1) Ankara, 1996.
- TUGİAD, *2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Gelir Dağılımı*, İstanbul, Ekim 1997.
- TUNCA Arda, “Kamu Kesiminin Özel Kesimin Fon Kullanım Olanaklarının Daraltma Etkisi (Crowding out)”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, İstanbul, Haziran, 1993.
- TUSİAD, Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, (15.Nisan.2002), www.tusiad.org.tr/.
- TÜRK-İŞ, *Türk-İş Yıllığı, 96’dan 97’ye Değişimin Dinamikleri*, Cilt:1, Ankara, 1997.

- TÜSES, Kamuoyu Araştırmalarına Göre Türkiye Gelir Dağılımı 1988, İstanbul, 1989.
- TÜSİAD, *Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye*, İstanbul, 1999.
- UYSAL Yaşar, “Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi -Türkiye Örneği-“ *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt1, Sayı2, Temmuz Ağustos Eylül 1999.
- WORLDBANK, *Poverty, World Development Report*, Oxford University Press, New York, 1990.
- WORLDBANK, Turkey Economic Reforms, Living Standards And Social Welfare Study, Report No: 2002. TU.January.27,2000, www.worldbank.org. (14 Ocak. 2002)
- www.die.gov.tr/TURKISH7SONIST/ISGUCU/270502I.htm
- www.muhasabat.gov.tr/mbulten/T6-1.htm
- YELDAN Erinc, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- YENTÜRK Nurhan, *Türk İmalat Sanayinde Ücretler, İstihdam ve Birikim*, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1997.
- YILMAZ Ahmet, “Popüler İktisat Tartışmalarında Kullanılan Bazı Kavram ve Yaklaşımlar Üzerine Notlar”, *İktisat Dergisi*, Ekim-Kasım-2001.

YUMUŞAK İ., M. BİLEN, “Gelir Dağılımı- Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, 2000.

YÜCE Mehmet, “Türkiye’de Gelir Dağılımı Adaletsizliğinin İzlenen Vergi ve Harcama Politikalarıyla Bağlantısı”,(4 Mayıs 2000), www.econturk.com.tr

**İC. TÜRKİYE KURUM KURULU
KURUMUNUN**